

MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-GTKKK – 2016/3

A helyi gazdaságfejlesztés folyamat aspektusa

Hazai megyei jogú városok interjúk elemzése

BAJMÓCY ZOLTÁN – GÉBERT JUDIT – MÁLOVICS GYÖRGY – JUHÁSZ
JUDIT – MÉREINÉ BERKI BOGLÁRKA

Szerkesztőbizottság:

Voszka Éva (elnök)
Dinya László
Farkas Beáta
Hetesi Erzsébet
Kotosz Balázs
Kovács Péter
Lengyel Imre

Műhelytanulmányok

MT-GTKKK – 2016/3

A Műhelytanulmányok sorozat célja a Gazdaságtudományi Karon születő kutatási eredmények gyors közzéje és vitára bocsátása. A sorozatban megjelent tanulmányok további tudományos közlemények anyagául szolgálhatnak.

Szerzők

Bajmócy Zoltán, egyetemi docens. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont. E-mail: bajmocyz@eco.u-szeged.hu

Gébert Judit, tudományos segédmunkatárs. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont. E-mail: gebert.judit@eco.u-szeged.hu

Málovics György, egyetemi docens. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont. E-mail: malovics.gyorgy@eco.u-szeged.hu

Juhász Judit, PhD hallgató. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Kutatóközpont. E-mail: judit.juhasz89@gmail.com

Méreiné Berki Boglárka, PhD hallgató. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Kutatóközpont. E-mail: mereine@gmail.com

Jelen tanulmány az OTKA K-109425 projekt keretében készült: A helyi gazdaságfejlesztés megalapozása a képességszemlélet segítségével.

ISBN: 978-963-306-517-4

ISSN: 2061-5353

Szeged, 2016.

Kiadja:

Szegedi Tudományegyetem
Gazdaságtudományi Kar

A helyi gazdaságfejlesztés folyamat aspektusa

Hazai megyei jogú városok interjú elemzése

Összefoglaló: Jelen műhelytanulmány a hazai megyei jogú városok helyi fejlesztési folyamatait elemzi. „A helyi gazdaságfejlesztés megalapozása a képességszemlélet segítségével” projekt (OTKA K-109425) korábbi eredményei alapján három megyei jogú várost választottunk ki (Kecskemét, Pécs és Szeged), ahol 2015 és 2016 során 49 interjút készítettünk a helyi fejlesztés érintettjeivel. Az interjúkat kvalitatív szövegelemzés segítségével dolgoztuk fel, ahol a kódolás alapjául szolgáló kategóriákhoz deduktív úton jutottunk el, Amartya Sen képességszemlélete alapján. E kategóriák: a fejlesztési folyamat során nyílttá váló, vagy nyílttá tehető (1) értékek, a (2) zárt tér, a (3) hívott tér, és a (4) szerzett tér helyi fejlesztésekkel kapcsolatos folyamatainak feltárása, illetve a (5) részvétel korlátai. Mindez kiegészült egy hatodik kóddal: (6) ideális folyamat, amely azt segítette feltárni, hogy a szereplők által ideálisnak tartott helyi fejlesztési folyamatok hogyan viszonyulnak a képességszemlélet által javasolható döntéshozatali és döntéshozatali eljárásokhoz.

A helyi fejlesztés érintettjeinek túlnyomó része a széles körű részvételen alapuló helyi fejlesztést értékesnek véli; a részvételi folyamat eredményétől függetlenül is fontos. Annak lehetősége, hogy saját maga folyamatok aktív alakítója (ágnes) lehessen valamennyi érintett számára fontos. A részvétel elvi lehetősége (mint eszköz) a helyi érintettek jelentős része számára adott. Ugyanakkor ezen eszköz használatát számos átváltási tényező korlátozza, így a részvétel a helyi szereplők túlnyomó többsége nem válik valódi lehetőséggé. Valójában a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntések meghozatalában a szereplők nagyon szűk köre vesz részt. Azok a érintettek többsége számára átláthatatlan és befolyásolhatatlan csatornákon keresztül születnek. Nem csak a részvétel hívott terei nem töltik be funkciójukat, hanem a helyi fejlesztéshez kötődő olyan formális intézmények és folyamatok sem, mint a Közgyűlés, annak Bizottságai, vagy éppen maguk a fejlesztési dokumentumok. A folyamatok aktív alakításának lehetősége (agency freedom) még a zárt tér szereplőinek többsége számára sem áll fenn. A helyi fejlesztési folyamatok nem csak a képességszemlélet, de az érintettek észlelése szerint is messze áll az ideálistól. Az érintettek ideális folyamatról alkotott elképzelése többnyire összhangban áll a képességszemlélet érveivel, ugyanakkor a reflexió és részvétellel kapcsolatos tapasztalatok híján a kívánatosnak tartott részvételiség még mindig nem kínál valódi szabadságot a képességszemlélet alapján értékelve. Azaz, ha a változás a jelen diskurzus mentén indul el, akkor féltő, hogy az további negatív tapasztalatokat szül.

Kulcsszavak: helyi gazdaságfejlesztés folyamata, képességszemlélet, megyei jogú városok

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés.....	5
2.	Az elemzés módszere.....	6
3.	Értékek	11
3.1.	<i>A helyi fejlesztési folyamatok mögött megbúvó (mögül hiányzó) alapvető értékek ...</i>	11
3.2.	<i>A helyi fejlesztés tényleges gyakorlata mögötti irányadó elköteleződések</i>	14
3.3.	<i>Kiamardók, elsikkadó fejlesztési irányok és konfliktusok.....</i>	21
3.4.	<i>A részvétel, mint értékelköteleződés</i>	25
3.5.	<i>A három elemzett város összevetése</i>	28
4.	A helyi fejlesztés zárt tere	29
4.1.	<i>A hatalom szintjei a zárt térben.....</i>	29
4.2.	<i>A hatalom formái a zárt térben</i>	34
4.3.	<i>Az intézmények működésének értékelése</i>	42
4.4.	<i>A fejlesztési dokumentumok, mint „intézmények”</i>	46
5.	A helyi fejlesztés hívott tere	52
5.1.	<i>A hatalom szintjei a hívott térben</i>	52
5.2.	<i>A hatalom formái a hívott térben.....</i>	55
5.3.	<i>A hívott tér funkciói</i>	58
5.4.	<i>A nevesített partnerek részvétele a hívott terekben</i>	60
5.5.	<i>A lakosok részvétele a hívott terekben</i>	67
6.	A helyi fejlesztés szerzett tere.....	73
6.1.	<i>A hatalom szintjei és formái a szerzett térben</i>	74
6.2.	<i>Viszonyulások a szerzett térhez</i>	76
6.3.	<i>A szerzett tér megjelenési formái.....</i>	78
7.	A részvétel korlátai.....	81
7.1.	<i>Az érintettek véleménye a részvétel hiányának következményeivel kapcsolatban</i>	82
7.2.	<i>A részvétel korlátai a nevesített partnerek esetén</i>	83
7.3.	<i>A részvétel korlátai a lakosok esetén</i>	87
7.4.	<i>A részvétel korlátai (leltár).....</i>	91
8.	Ideális folyamat.....	95
8.1.	<i>Ideálisnak gondolt értékelköteleződés</i>	95
8.2.	<i>A zárt tér ideális működése.....</i>	98
8.3.	<i>A hívott és szerzett tér ideális működése</i>	102
8.4.	<i>A részvétel korlátait megszüntető folyamat</i>	108
9.	Összefoglalás	110
9.1.	<i>Értékek a helyi fejlesztések kapcsán</i>	110
9.2.	<i>A részvétel tényleges lehetősége</i>	112
9.3.	<i>A helyi fejlesztés néhány elméleti alapvetésének újragondolása.....</i>	115

1. Bevezetés

Műhelytanulmányunk „A helyi gazdaságfejlesztés megalapozása a képességszemlélet segítségével” (OTKA K-109425) projekt keretén belül készült, így szervesen illeszkedik a projekt részeredményeit tartalmazó korábbi műhelytanulmányok sorába.¹ A kutatási projekt célja, hogy a helyi gazdaságfejlesztés újfajta elméleti megalapozását adja. A Nobel-díjas Amartya Sen munkássága nyomán körvonalazódó képességszemléltre (Sen 1993, 1999) támaszkodva vizsgáljuk meg, hogy miként lenne megadható a helyi gazdaságfejlesztés célja, milyen információk szükségesek a helyi fejlesztési döntések kialakításához és milyen döntéshozatali eljárások segítségével lehet célszerű helyi fejlesztési döntéseket hozni. Ezen elméleti keret alapján értékeljük a hazai helyi fejlesztési folyamatokat, egyrészt a helyi fejlesztési dokumentumok elemzése, másrészt interjúk megkérdezés révén.

Ennek megfelelően jelen műhelytanulmány szervesen épít a korábban felállított elméleti keretre (Bajmócy–Gébert 2014; Gébert 2015; Gébert et al. 2016a), illetve a korábban lezajlott dokumentumelemzésre (Gébert et al 2015; Bajmócy et al 2016). A helyi fejlesztések során felhívtuk a figyelmet a lehetőségek aspektusának, illetve a folyamataspektusnak² az együttes jelentőségére.

Tanulmányunkban a helyi fejlesztések érintettjeivel készített interjúk alapján elemezzük a hazai helyi fejlesztési folyamatokat. Míg a Gébert et al. (2016b) műhelytanulmányban az interjúk elemzését a képességek aspektusa alapján végeztük el, addig jelen tanulmány a helyi fejlesztések **folyamataspektusát** elemzi.

Az empirikus kutatásnak különös aktualitást ad, hogy 2013 és 2014 során valamennyi hazai megyei jogú város felülvizsgálta legfontosabb fejlesztési dokumentumait. E felülvizsgálatra a regionális operatív programok biztosították a forrást és egyben ez szabta meg a tervekészítés időbeni ütemezését is. 2013 során mind a 23 hazai megyei jogú város közgyűlése elfogadta a tervek felülvizsgálatával kapcsolatos partnerségi eljárás szabályait.³ Majd 2014 során elfogadásra kerültek az új Városfejlesztési koncepciók (VFK) és Integrált

¹ A projekt keretében készül műhelytanulmányok letölthetők: <http://www.eco.u-szeged.hu/karrol/szervezeti-felepités/gazdasagtudomanyi-kar-kutatokozpont/gazdasagtudomanyi-kar-kutatokozpont>

² Más néven a „cselekvésre való lehetőség” aspektusának.

³ A 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet értelmében készített Partnerségi Egyeztetési Tervek (PET).

településfejlesztési stratégiák (ITS).⁴ Mindez alapot adott arra, hogy átfogó képet nyerjünk a hazai nagyvárosok fejlesztési folyamatokról.⁵

Tanulmányunk 2. fejezetében bemutatjuk az elemzés módszertanát. Ezt követően a 3-8. fejezetekben az elkészített interjúkat elemezzük kialakított elemzési kódjaink mentén (értékek, részvétel korlátai, zárt tér, meghívott tér, szerzett tér és ideális folyamat). A záró fejezetben pedig levonjuk következtetéseinket.

2. Az elemzés módszere

A képességszemlélet a helyi fejlesztési folyamatok kapcsán a legitim érintetti szempontok sokaságára és ezek nyílt megvitatásának jelentőségére hívja fel a figyelmet (Sen 1999). Ennek megfelelően empirikus munkánk során **kvalitatív módszerekre** építettünk: egyrészt kvalitatív dokumentumelemzést végeztünk (Gébert et al 2015; Bajmócy et al 2016), másrészt érintetti interjúkat készítettünk három kiválasztott településen. Jelen tanulmány az **interjúzás eredményeit** mutatja be.

2015 és 2016 során három hazai településen (Kecskemét, Pécs és Szeged) félig strukturált **érintetti interjúkat** készítettünk.⁶ Ezek lehetővé tették, hogy feltárjuk a helyi fejlesztési folyamatok érintettjeinek interpretációit (a fejlesztési dokumentumok tartalmával és általában a fejlesztési folyamatokkal kapcsolatban), illetve hogy képet kapjunk arról, hogy a tervdokumentumok milyen módon és mértékben gyakorolnak hatást a szereplők tényleges cselekvéseire. Három hazai megyei jogú várost, Kecskemétet, Pécsét és Szegedet vizsgáltuk. Kecskemét kapcsán a mintába kerülés egyik legfontosabb szempontja a Mercedes betelepülés nyomán tapasztalt gazdasági struktúraváltás és fejlesztési irányváltás. Pécs kapcsán a Partnerségi Egyeztetési Terv tartalma, illetve az előző fejlesztési ciklusban meghatározó szerepet kapó Európa Kulturális Fővárosa projekt voltak mérvadóak. Szegedet az egyetem markáns szerepe mellett a domináns szektor hiánya teszi érdekessé.

Úgynevezett **„utazó” interjúk**⁷ készültek, amelyek célja a megkérdezettek véleményének megismerése. Az interjúk rögzítésre majd szó szerinti begépelésre kerültek

⁴ Ezek célját és kötelező tartalmi elemeit az 1997. évi LXXXVIII. tv. a 314/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet szabályozza. Ezen kívül Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Városfejlesztési Kézikönyvben részletezte a településekkel szembeni pontos elvárásokat (NFGM 2012).

⁵ Projektünkben a fejlesztési dokumentumok vizsgálata nem terjedt ki Budapestre. A fővárosra a megyei jogú városokétól eltérő szabályok vonatkoznak.

⁶ Az interjúfonalat az 1. melléklet tartalmazza.

⁷ A „bányász” (miner) interjú alapvetően az interjúalany által birtokolt speciális tudás felszínre hozására törekszik, míg az „utazó” (traveller) interjú jóval inkább a megkérdezett interpretációját, történeteit, igyekszik megismerni (Brinkmann–Kvale 2015). A kérdező és a megkérdezett „közös kalandozása” ez a laza interjúfonal által kijelölt tématerületen. Ebben az esetben

(anonim módon). A begépelte szövegek szolgálták az elemzés alapjául. Három interjúalany nem egyezett bele a hangfelvétel készítésébe, így ezekben az esetekben az átírat jegyzet alapján készült.

A három településen 49 főt kérdeztünk meg. Az interjúalanyok kiválasztásakor részint a helyi fejlesztési dokumentumok elemzésére támaszkodtunk (a dokumentum készítésében részt vevők, abban nevesített, azokhoz hozzászólást készítő, illetve a közgyűlési vitákon aktívan részt vevő szereplők). Ezt a „szakértői kiválasztást” hólabda módszerrel egészítettük ki: az interjúalanyok által javasolt, illetve a beszélgetések során említett szereplők megkeresésével.

A három település tekintetében összességében kiegyensúlyozott mintával tudtunk dolgozni. A 49 megkérdezettből 15 kecskeméti, 19 pécsi és 15 szegedi volt. A szektorok közti megoszlásuk⁸ összességében viszonylag egyenletes (1. táblázat), ám az egyes városok tekintetében ez nem feltétlenül igaz. Például Kecskeméten felül-, míg Pécsen alul-reprezentáltak a civil szféra szereplői az interjúalanyok között. Ennek megfelelően a városenkénti elemzésből levonható következtetések erősen korlátozottak.

1. táblázat: Az interjúalanyok megoszlása városok és szektorok között

Város	Interjúk száma	Interjúalany szektora					
		Civil	Kutató	Üzleti szféra	Politikus	Önkormányzat, önkormányzati tulajdonú cégek	Tervezői oldal
Kecskemét	15	9	2	4	3	2	1
Pécs	19	2	6	6	3	4	8
Szeged	15	5	1	6	4	1	4
Összesen	49	16	9	16	10	7	13

Forrás: saját szerkesztés

Az interjúkról készült átíratok elemzéséhez **tartalomelemzést** használtunk. Bár a tartalomelemzés eredendően kvantitatív szövegelemzést jelöl, az utóbbi időben e területen is megjelentek a kvalitatív módszerek is. Ennek megfelelően, tág értelemben, bármely olyan szövegelemzési módszert tartalomelemzésnek nevezhetünk, amelyek a tartalom valamiféle kategorizálására törekszenek (Titscher et al. 2000). Esetünkben a tartalomelemzés azt a célt szolgálta, hogy a szöveg tartalmát a képességszemlélet alapján felállított elemzési keret kategóriáiba soroljuk, és e szerint rendezzük újra. A kategóriákhoz tehát **deduktív** logika révén jutottunk el.

a beszélgetés fonalát jóval inkább az interjúalany szabja meg. Ő hoz be új témákat és példákat a beszélgetésbe. A kérdező csak a már felszínre került témákra kérdez rá esetleg mélyebben.

⁸ Egy interjúalany több szektorhoz is tartozhat (pl. kutató és civil aktivista).

A kutatás korábbi szakaszainak eredményeire építve (Bajmócy–Gébert 2014; Gébert 2015; Gébert et al. 2016a) **elemzési keretet** állítottunk fel (1. ábra), amely összhangban van a dokumentumelemzéshez korábban használt elemzési kerettel (Gébert et al. 2015; Bajmócy et al. 2016). Az elemzési keret két nagyobb részből áll, a képességek aspektusából és a folyamat aspektusból. Leegyszerűsítve a lehetőség aspektus ad választ a „**mit** fejlesztettek?” kérdésre, a folyamat aspektus pedig a „**hogyan** fejlesztették” kérdésre. Jelen tanulmány a **folyamat aspektust vizsgálja**.

1. ábra: Az interjúk elemzési kerete

Forrás: saját szerkesztés

A képességszemléletben kiemelt jelentősége van annak, hogy **az egyén a fejlődési folyamat aktív alakítója** lehessen, hogy tényleges lehetősége legyen saját ügyeinek tevékeny

előmozdítására, arra, hogy megválassza, milyen életet akar élni (Sen 1995, Robeyns 2005). Ez tulajdonképpen egy speciális képessége (lehetősége) az egyénnek, amelynek révén előmozdíthatja más, számára értékes célok elérését.⁹ A képességszemlélet tehát aktív cselekvőként tekint az érintettekre és nem a fejlesztés passzív befogadjaként. Ezeket az alapvető megfontolásokat igyekeztünk a kialakított elemzési kategóriákban megragadni (2. táblázat).

2. táblázat: Az elemzés során használt kódok tartalma

Kód neve	Definíció	Leírás
Értékek	A fejlesztési folyamat során nyílttá váló, vagy potenciális nyílttá tehető értékek.	<i>Azok a szövegrészek, amelyekben az interjúalanyok az egyes szereplők, vagy fejlesztési lépések mögött meghúzódó értékekről, értékválasztási kérdésekről (dilemmákról), értékek mentén kirajzolódó konfliktusokról számolnak be.</i>
Részvétel korlátai	Azok a tényezők, amelyek akadályozzák a fejlesztési folyamatban való aktív részvételt.	<i>Azok a szövegrészek, ahol az interjúalanyok arról beszélnek, hogy, mi korlátozza őket, vagy más szereplőket (pl. lakosokat) abban, hogy szempontjaikat megjelenítsék a helyi gazdaságfejlesztés folyamatában, azokat a folyamat részévé tegyék. Miért nincs meg valakinek az őt érintő döntések befolyásolásának képessége?</i>
Zárt tér	Amikor a döntéseket egy zárt csoport, zárt ajtók mögött hozza (pl. a közgyűlés, vagy egy jogszabály által felállított testület).	<i>Azok a szövegrészek, amelyek arról szólnak, hogy mi történik a zárt terekben (pl. kik és milyen döntéseket hoznak ott meg, azokról mi a véleménye az interjúalanyok?)</i>
Hívott tér	Amikor a döntéshozatali jogosultsággal rendelkezők a folyamatba (vagy annak egyes részeibe) meghívják további szereplőket. Ennek általában valamilyen intézményesített formája van (pl. kerekasztal, munkacsoport, lakossági fórum).	<i>Azok a szövegrészek, amelyek arról szólnak, hogy mi történik a meghívott terekben. Kik vesznek ott részt, hogyan hívták meg őket oda, milyen jogosultságokkal vesznek részt a meghívottak, kik miről vitáztak, milyen döntéseket hoztak, azokról mi a véleménye az interjúalanyok?</i>
Szerzett tér	Amikor a folyamatból kimaradók próbálják megjeleníteni szempontjaikat, kikényszeríteni szempontjaik figyelembevételét (pl. nyílt levél, demonstráció).	<i>Azok a szövegrészek, amelyek arról szólnak, hogy mi történik a szerzett terekben (pl. kik és milyen módon szereztek teret, milyen kérdések kapcsán, hogyan működtek ezek a szerzett terek, ott kik miről vitáztak, milyen döntéseket hoztak, azokról mi a véleménye az interjúalanyok?)</i>
Ideális folyamat	A fejlesztés folyamat- aspektusával szemben megfogalmazott érintetti elvárások.	<i>Azok a szövegrészek, amelyekben az interjúalanyok arról beszélnek, hogy szerintük milyen a jó a városfejlesztési folyamat, milyen elvárást támasztanak a fejlesztési folyamatokkal szemben, mitől érdemi a részvétel?</i>

Forrás: saját szerkesztés

A használt kódok közül az első 5-öt közvetlenül a képességszemléletből vezettük le deduktív logikával. Míg az első a fejlesztési folyamat (közösségi döntések) során

⁹ Bár Sen korai munkái gyakran elkülönítve tárgyalják a képesség (capability) fogalmát és saját céljaink előmozdítását (agency), a későbbi munkáiban egyértelművé teszi, hogy az utóbbi egy speciális „meta-képesség” (Crocker – Robeyns 2010).

elkerülhetetlen értékválasztási kérdésekre hívja fel a figyelmet („értékek” kód), addig a második azt ragadja meg, hogy a szereplőket számos tényező akadályozhatja abban, hogy ténylegesen elérhessék az általuk értékesnek tekintett célokat („részvétel korlátai” kód). A korlátozás hiánya nem egyenlő a részvétel tényleges lehetőségével – és a képességszemlélet ez utóbbit állítja fókuszba.

A harmadik-ötödik kód („zárt tér”, „hívott tér” és „szerzett tér”) a részvétel tényleges lehetőségét kívánja megragadni Gaventa (2006) hatalomkockájának elemeit használva. Itt tulajdonképpen annak elemzése történik, hogy a szereplőknek pontosan milyen keretek között, milyen részvételi lehetőségeik vannak a helyi fejlesztésben.

A hatodik kód (ideális folyamat) különbözik a többitől. Ez a kategória kétségtelen jelentőséggel bír kutatásunk szempontjából, de itt a kódolás alapja nem a deduktív logika alapján megalkotott kategóriába való illeszkedés, hanem az interjúalany szándéka. Azaz ide azok a szövegrészek kerülnek, amelyeket maga az interjúalany aposztrofál „ideálisnak”, vagy „kívánatosnak”. Mindez a képességszemlélet kategóriái alapján nem feltétlenül a deliberatív részvétel ideáját kell, hogy megtestesítse (pl. egyes szereplők például pont a civil szervezetek, vagy a lakosok részvételét érzékelhetik a „jó” folyamat gátjának).

Mindebből az is következik, hogy ez a kategória részint átfedhet a korábbiakkal (lehetnek olyan szövegrészek, amelyek kétféle kód alá tartoznak). Amiért mégis e kód használata mellett döntöttünk az az, hogy így részletesebb képet nyerhettünk arról, hogy a szereplők folyamattal kapcsolatos elképzelései milyen viszonyban vannak a képességszemlélet által sugallt, deliberatív részvétel értéke mellett elköteleződő megközelítéssel.

A folyamat során a minőségbiztosítást az jelentette, hogy valamennyi interjút két szerző kódolt egymástól függetlenül. A kódolt szövegek alapján az elemzés első verzióját a tanulmány első szerzője készítette, majd azt a további szerzők (mindenki aki részt vett a kódolásban) áttekintette és kommentárokkal látta el. Ez alapján készült a végső szövegváltozat.

Az általunk használt kódolási és elemzési módszer *előnyének* tartjuk, hogy (1) a teljes empirikus kutatási folyamat (fejlesztési dokumentumok, illetve az interjúk elemzése) során egységes elemzési keretet alkalmaz; (2) használható arra, hogy a képességszemlélet meglehetősen absztrakt kategóriáit kontextus-függő tartalommal töltsük fel, teszteljük, hogy a képességszemlélet, mint gondolkodási keret mennyiben segíti a helyi fejlesztési elemzések keretezését. A módszer ugyanakkor *hátrányokat* is rejt: (1) az elemzés az elméleti keret gyakorlat általi tesztelésére nem alkalmas, hiszen a kategóriákhoz deduktív úton jutottunk el.

Más szavakkal, az elemzés előre felteszi a képességszemlélet kategóriáinak érvényességét. (2) Másrészt az elemzés során számos (egyébként potenciálisan érdekes) szövegrész nem illeszkedik a kialakított kategóriákba, így azok információtartalma elvész. Ez a kutatási célunk végrehajtását közvetlenül nem befolyásolja, de a szövegeket részint kiaknázatlanul hagyja.¹⁰ Ezt a későbbiek során valamilyen, a szövegből kiinduló kódolási és elemzési módszerrel (pl. grounded theory alkalmazásával) lehetne pótolni, de ez jelen kutatási projektünknek közvetlenül nem célja.

3. Értékek

A képességszemlélet rámutat, hogy a helyi fejlesztési döntések szükségszerűen magukkal vonnak értékválasztási elköteleződéseket. Ezek nem válnak minden esetben nyílttá, egyértelművé, de felfedhetők és vita tárgyává tehetők. Sen megközelítése pontosan arra buzdít, hogy a helyi fejlesztési folyamatok során tegyük nyílttá és nyílt viták tárgyává az értékválasztási döntéseket, ez segítheti elő a megfelelő (jól-létet növelő) közösségi döntések meghozatalát.

Jelen fejezetben azokat a szövegrészeket elemezzük, amelyekben az interjúalanyok a fejlesztési folyamatok mögött megbúvó értékválasztási döntéseket interpretálják, illetve az ezekhez kötődő feszültségekről, konfliktusokról számolnak be.

3.1. A helyi fejlesztési folyamatok mögött megbúvó (mögül hiányzó) alapvető értékek

Érdekes módon az interjúalanyok általában közvetett módon számoltak be arról, hogy szerintük milyen értékek állnak a helyi fejlesztési folyamatok gyakorlata mögött. Számos olyan érték jelent meg, amelyet a helyi gazdaságfejlesztés érintettjeinek sokasága fontosnak gondol (és adott esetben annak szellemében végzi mindennapi tevékenységét). Ilyen értékek az emberközpontú fejlesztés, a jövő generáció érdekeinek figyelembe vétele, a helyi tudás fontosságának elismerése, az együttműködés, az elvégzett munka megbecsülése, stratégiai szemlélet és a fejlesztési problémák komplex megközelítése.

¹⁰ Ezt a későbbiek során valamilyen, a szövegből kiinduló kódolási és elemzési módszerrel (pl. grounded theory alkalmazásával) lehetne pótolni, de ez jelen kutatási projektünknek közvetlenül nem célja.

Az interjúkban megjelenő alapvető értékek (amelyek többnyire nem jellemzik a helyi fejlesztési folyamatokat)

<p>Emberközpontú fejlesztés</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Egy dolgot nem szabad elfelejteni, a fejlesztések mindig a városi lakosoké, a lakosokat kell hogy szolgálják, illetve nyilvánvalóan a városba ilyen-olyan okból [...] jövő embereknek az érdekeit kell szolgálni.” [8] - „Soha ne nagy dolgokban gondolkodjanak, soha ne projektekbe gondolkodjanak, mindig emberekben gondolkodjanak, emberekben kell gondolkodni.” [8] - „Egy városnak elsősorban nem az a feladata, hogy a gazdasági szereplőket kiszolgálja, nekem az a véleményem, hanem az, hogy a városban lakó emberek minél jobb szolgáltatásokat kapjanak, és lehetőséget adjunk a város gazdasági szereplőinek, hogy egy elégedett városlakója, dolgozója legyen neki.” [10] - „Én várospolitikusként én azt mondom, hogy ezekkel kellene foglalkoznunk elsősorban, mert ott, ahol van egy jó város, van egy élhető város, oda jobban jön a tőke is, és nem fordítva kellene” [10] - „A kulturális fővárost is valahogy a civilek tudták abba az irányba megmozdítani, hogy a kultúra az rólunk szól és a kultúrát a közösségek alkotják, nem pedig az épületek.” [17] - „Miután fenntartható fejlődésről van szó, a társadalmi támogatottság alapvető jelentőségű, tehát társadalom ellenében semmilyen fenntarthatóság nem képzelhető el.” [31]
<p>Jövő generációk érdekeinek szem előtt tartása</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Mi olyan dolgokat próbálunk a mában megfogalmazni, amelyek 15-20 év múlva lesznek igazából aktuális kérdések, és hogyha [...] most én nem beszélek például klímahívásról, éghajlatváltozásról, akkor én egy tévúton vagyok.” [8] - „Ilyenkor gondolkodik el az ember, hogy mi egy évvel ezelőtt olyan célokat fogalmaztunk meg, és egy olyan közösséget láttatunk 2030-ban, aminél, ugye [...] nem mi leszünk a haszonélvezők, hanem az a generáció, akik utánunk jön.” [8]
<p>Együttműködés</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Mindig kérdezik, hogy mi az a varázsszer, [...] mi az a projekt, ami majd rettenetesen ki fogja a csávából húzni a városokat, nincs ilyen recept, elnézést kérek, tudják mi van? A munka. Az egymásnak a megbecsülése, a csapatban történő munkálkodás, az hogy mindenki egy irányba húzzon.” [8] - „Nem fontos olyan egzaktul megfogalmazva, de legyenek rövidtávú és hosszú távú tervei és ezeket konszenzusos módon fogadja el [...] ha úgy vannak ezek a projektek megálmodva, hogy van egy autokrata vezető és ő a kis csapatával kitalálja, hogy Szegednek mi lenne jó, akkor ez az emberekben nem tud olyan mozgatóerőt képezni.” [36]
<p>Stratégiai gondolkodás és komplex megközelítés</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Egy tízéves stratégiában kell gondolkodni a városnak, és ezeknél a stratégiáknál prioritizálni kell.” [38] - „Hát a legfontosabbnak azt tartom, hogy komplex szemléletben kell az egészet kezelni, mert ha van egy célkitűzés, hogy élhető várost akarunk, akkor abban az irányban együtt kell ezeket a dolgokat fejleszteni.” [48] - „Ha a gazdaságosságot egy ilyen szélesebb látókörrel, nézőpontból nézzük, nemcsak az üzemeltetés szempontjából, hogy gazdaságos vagy nem, hanem egy társadalom fenntarthatóság szempontból, ugye akkor teljesen más eredményre fogunk jutni.” [20]
<p>Helyi tudás fontossága</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ez az egész IVS az Európai Unióban, meg ez a smart, meg inkluzív, [...] ez pont arra vonatkozik, hogy az összes létező helyi tudást, sajátosságot, identitást, tapasztalatot, szellemet beletegyenek és ott legyen helyben integrált; erre pont az ellenkezője van.” [6]

Ám többnyire a kontextusból az is kiderül, hogy az interjúalanyok szerint **ezek az értékek általában háttérbe szorulnak** a helyi fejlesztések során. Például a közösségre fókuszáló helyi fejlesztéssel kapcsolatban: „*Valószínűleg a jövőben a közösségi érdekeket előtérbe kell majd helyezni, az egyéni érdekekkel szemben*” [8]; az együttműködés kapcsán: „*mindenki a saját maga szakmai és önös érdekeit próbálja érvényesíteni. Minden ember akkor működik együtt, ha érdekeket lát. Ha van előnye, akkor kooperálnak*” [24], vagy a

stratégiai gondolkodás kapcsán: „Tehát ha lehetett ipari parkot fejleszteni, akkor csináltak ipari parkot, volt kulturális főváros, amit hallottál, akkor az abba rejlő lehetőségeket is próbálták kihasználni többé-kevésbé. Tehát úgy ami érkezett, stratégiának nyomát sem lehetett látni” [25]. Vagy a stratégiai dokumentumok szerepéről: „Túl sok pénzt költenek rájuk” [...] A vízióban befolyásolnak, de vízió se egy van, konszenzus sincs. Az hogy a képviselők nem olvasgatnak 50-70 oldalas tanulmányt, erre lehet sajnálkozva reagálni, meg talán úgy is, hogy nem is dolguk.” [43].

Az interjúkban különösen sokszor előkerül a **fenntarthatóság** fogalomköre, bár különböző kifejezésekkel aposztrofálva: fenntarthatóság / fenntartható fejlődés / kék gazdaság (csak Pécs esetén) / fenntartható város. Voltak olyan interjúalanyok, akik egyszerűen csak használták ezeket a fogalmakat, de azok tényleges tartalmára nem utalnak [pl. 6, 19]. Számos szereplő viszont részletesen belement ezek értelmezésébe és értelmezési különbségeibe.

Több szereplő is jelezte, hogy előrelépést tapasztalt ezen a területen, de legalábbis értékelte, hogy a retorika szintjén már kikerülhetetlen elemévé vált a fenntarthatóság a fejlesztési dokumentumoknak:

- „Tetszik, nem tetszik, újra kell írni a jogszabályi háttérrel. Tehát egy paradigmaváltást nem lehet a gyakorlatban megvalósítani egy hagyományos paradigmát szolgáló jogszabályokon.” [21]
- „Ilyen szempontból azt gondolom, hogy egy teljesen új szemléletű dolog történt, de a lényeg, ami körül forgott az egész, az a fenntarthatóság kérdése volt.” [20] (de később aztán azt fejté ki az interjúalany, hogy a valós folyamatok már közel sem voltak ennyire új szemléletűek)
- „Én azt javasoltam, hogy az egész épüljön a fenntarthatóságra. Nyilván ez környezeti, társadalmi, gazdasági fenntarthatóság, és ez a szándék, ez a törekvés beépült.” [23]
- „Megjelenik benne legalább, még hogyha marha sok hülyeség is van leírva, akkor is megjelenik benne ez a szemlélet, hogy a társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóság.” [23]
- „Maga az, hogy a város egy fenntartható terv készítését kérte tőlünk, ez egy nagy, fontos pont volt.” [25]

Az is megjelent, hogy igazából nem is biztos, hogy van valódi társadalmi fogadókészség a fenntarthatóság elvének érvényesítésére:

- „Csináltunk felmérést a lakosság körében, ahol a kérdőívünknek az elején az volt, hogy mik fontosak nekik az életben? [...] a saját egészség, a család, és az egészséges környezet, ez volt az első három. A [...] kérdéssornak a végén volt egy ilyen kérdés [...], hogy ha [...] olyan bére lenne, amiből lehetősége van egy 5-10%-ot havonta valamilyen fontos célra fordítani, akkor mire fordítaná? [...] a tizenhatodik-hetedik helyen végzett az, hogy a környezetem jobbá tétele, és az összes többi megelőzte a nagy értékű háztartási berendezésektől a külföldi nyaraláson át, a gyerek továbbtanulása.” [35]

Ezzel együtt igen sok interjúalany fejezte ki szkepticizmusát a fenntarthatóság elvének megjelenésével kapcsolatban. Úgy vélik a fogalmat kiüresítve, illetve inkonzisztens módon használják:

- „A leggyengébb láncszem elvének alapján a fenntarthatóság leggyengébb definícióját fogadták el.” [21]
- „Mindig papolnak a fenntarthatóság jegyében.” [1]
- „[A tervezésben] őket váltotta végül is egy másik csapat. [...] Ahol [az előző csapat] még a fenntartható fejlődést használta, az új csapat már a fenntartható növekedést.” [7]
- „Az összes megújuló energiaforrás hasznosítására korlátozásokat lehet kiolvasni az építési szabályzatból, tehát itt tényleg a naptól, a geotermiától kezdve mindenről, miközben a gazdasági programban, meg az ITS-ben egy ilyen prioritásként van megfogalmazva.” [7]
- ”Ez kicsit ilyen kabaréba illő dolog, [...] Benyújtottuk és mondtuk, hogy fogadjátok el. És megszavazták. Miközben a stratégiai gazdasági programnak a fő váza az a fenntartható növekedés és az autóipar, [...] a mellékletben van egy ilyen, valóban fenntartható keretegyezmény és akkor ebből próbáld meg levezetni, hogy akkor most mit próbálunk meg valóban érvényesíteni.” [7]
- „Jelen igényeket és szükségleteket úgy biztosítuk, hogy a jövő generációk szükségleteit is tudjuk biztosítani. Ennyi a fenntarthatóság lényege, és ettől kezdve mindenki azt ért alatta, amit akar. A hazai társadalom, közélet, politika, gazdaság azt hiszi, hogy a válságok előtti fejlődést tartsuk fent, és folytassuk tovább válságmentesen mindazt, amit eddig fejlődésnek neveztünk.” [21]
- „Azt mondták, hogy hát ez egy fenntartható koncepció. És akkor visszakérdeztem, hogy mitől zöld. Hát erdőgyűrűt akarnak a város köré építeni. Na ettől fenntartható.” [21]
- A kék gazdaságról: „Pécsett ilyen névvel létrehoztak egy klasztert is, amibe beletömörítettek olyan cégeket, egyetemi szakembereket, akik megújuló energiákkal meg LED-es fényforrásokkal, művekkal, ilyenekkel foglalkoznak és próbálják ezt a területet aktivizálni, de mondom én ezt egy szlogennek tartom a kék gazdaságot.” [33]

3.2. A helyi fejlesztés tényleges gyakorlata mögötti irányadó elköteleződések

Bár lehet, hogy a fent felsorolt értékek megjelennek a retorikában, az interjúink alapján mégsem ezek irányítják a valós történéseket. Az interjúk alapján világosan körvonalazódtak azok a mögöttes elképzelések, amely a helyi fejlesztési folyamatokat irányítják a megkérdezettek szerint. Az **egyik oldalon** áll a gazdaságfejlesztés standard (mainstream) elképzelései, mint a kívülről jövő befektetések ösztönzése, a nagy léptékű beruházások, a hatékonyságra, versenyképességre irányított figyelem; a **mások oldalon** ettől függetlenül (vagy ezzel sokszor ellentétben) a politikai előnyszerés motivációja.

Az interjúalanyok utalása arra, hogy a fejlesztés mögött valójában mainstream gondolkodás húzódik meg

Mainstream gondolkodás	<ul style="list-style-type: none"> - A gazdasági szereplők legnagyobb része pedig még mindig a mainstream szerint gondolkodik, a politikai szereplők is.” [21] - „Nagyon drága a tervezés folyamata, minimális a megvalósulás, ugyanakkor nem baj, mert igazából véve egyik városkonceptió a másik után ugyanarra a mainstream-re épül rá, tehát ebből fejlődést kihozni nem lehet. Fejlődés az, amikor megváltozik valami minta, nyilván a gondolkodók mintázata” [21] - „Nem vagyok én multi ellenes nem erről van szó, csak ugye azt egyre dominánsabban hagyni, hogy érvényesüljön az abszolút káros.” [23]
A gazdasági aspektus elsődlegessége	<ul style="list-style-type: none"> - Itt ugye meg lett 6 prioritás határozva és akkor ott be vannak határolva, hogy mit mire kell költeni, ez egy ilyen irányvonal lett most elfogadva, igazából a gazdaságfejlesztés dominál.” [7] - „Azzal kezdődik az ITP, hogy a város gazdaságát újraépítjük. A gazdasági célok a legfontosabbak.” [23]
„Nagy” megoldások	<ul style="list-style-type: none"> - „A kormányzásnak a szerepe rendkívül fontos, [...] mi hiába írunk akármit, ha ők csak beruházást akarnak.” [20] - „A város nagy projektekben gondolkodott és ezek fogták le és át a gondolkodását.” [26] - „Nagy eredményeket várnak nagy vállalatoktól, pedig szerintem sok apró kicsi vállalat jelentené a megoldást.” [4] - „Én bevallom őszintén nem nagyon törődtem a fejlesztési folyamatokkal, egyszer kétszer [...] elmentem, ilyen kisvállalkozásoknak szóló lehetőségekről beszéltek. Ott beszélt [a polgármester] a városfejlesztési irányvonalakról, nem találtam benne a kisembereket, kisvállalkozásokat. [...] Úgy érzem, hogy ebből ki vannak hagyva a kisvállalkozások. Még lehet, hogy esetleg szavak szintjén nincsenek kihagyva, de egyébként ki vannak hagyva.” [4]

Ennek megfelelően rengeteg alkalommal jelezték azt a megkérdezettek, hogy a fejlesztési folyamatok során bizonyos irányok (jellemzően mások rovására) előtérbe kerülnek. Ennek megítélése aztán vegyes volt. Míg egyes vélemények szerint ez természetes (vagy kívánatos); addig sokak ennek árnyoldalaira igyekeztek rámutatni: *„Ez itt hatalmas probléma, hogy itt gyakorlatilag a hozzáadott érték az nulla [...]. Na most a politikai elitnek láthatóan ez nem fáj, mert az egyik az alapkövet rakta nagy vigyorogva, a másik a kocsit vezette le róla, és erről egyáltalán nem a Mercedes tehet [...] mi csak körülbelül tűzoltó homokot tudnánk beszállítani.”* [6]

Avagy egy másik vélemény szerint: *„Nem nagyon történnek olyan fejlesztések, ami ténylegesen a jövőbe úgy mutatna, hogy az emberek amiatt a fejlesztés miatt biztosítva látják a saját jövőjüket [...] inkább ilyen nagyberuházásokat, külföldieket próbálnak meg bevonítani ide, amiből nekünk annyi lesz, hogy a 100 emberből akit foglalkoztat mondjuk 30 munkanélküli a másik 70 meg nem tudom 5000 Ft-tal többet keres, [...] az csak arra elég, hogy éppen ők megéljenek, de nem fogja őket úgy előre vinni.”* [14]

Érdekes, hogy mindhárom város esetén a vonatkozó szövegek nagy része egészen konkrét témák kapcsán említette a jelenséget: Kecskemét esetén a Mercedes, Pécs esetén az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) projekt és kisebb mértékben az épülő szegedi lézerfizikai kutatóberendezés kapcsán.

Az interjúalanyok által kiemelt domináns fejlesztési irányok

<p>Mercedes</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ki van mondva a verdikt, hogy Kecskemét az egy ipari város, vagy azzá válik.” [1] - „Hát Mercedes lázban égünk ugye és nem tudom, hogy mi lehet az oka. Nagy eredményeket várnak nagy vállalatoktól, pedig szerintem sok apró kicsi vállalat jelentené a megoldást.” [4] - Na, módosítani az IVS-t, mert jön a Mercedes.” [6] - Egy teljesen más szellemiségű csapat volt, aki azt a programot elkészítette, [...] mert amikor a Mercedes Kecskemétre megjött, akkor az érezhető, hogy a város teljes egész irányvonala is megváltozik.” [7] - „Valóban a Mercedes és hozzá kötődő ipar fejlesztése [...] ez egy nagyon erős dominancia.” [7] - „Amikor a Mercedes gyár kijelentette, hogy jön Kecskemétre, azelőtt frissen elkészült egy integrált városfejlesztési stratégia és akkor még szó sem volt, hogy a Mercedes majd megjelenik és jön és azt azonnal át kellett dolgozni.” [9] - „Itt nem építenének elkerülő utat, a Békéscsabai út itt nem lenne építve, hogyha nem az lenne a cél, hogy elvezetni a forgalmat a Mercedes gyárnak az oldalából.” [11] - „Meg lehet úgy közelíteni, hogy jaj de jó, hogy a Mercedes gyár idejött Kecskemétre és a környékben sok embernek, több ezer embernek ad munkát, megélhetést [...] minden meg van nekik adva, és ugyanakkor viszont [...] nagyon csúnyán mondva egy ilyen rabszolgasors felé halad az egész ország.” [14]
<p>Európa Kulturális Fővárosa</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Valójában örülünk mind annak a beruházásnak, ami az EKF során megtörtént, hiszen az is [...] a várost gazdagítja és így tovább, csak nem biztos, hogy [...] ezek lettek volna azok a fő fejlesztendő területek, és fejlesztendő célok, amit egyébként a város szempontjából meg kellett volna tenni.” [19] - „Annak az időszaknak volt egy nagyon fontos fejlesztési célja Pécs város tekintetében, ez pedig az Európa Kulturális Fővárosa [...] Tulajdonképpen az egész fejlesztési koncepció az az EKF fejlesztésekre épült, ami önmagában nem lett volna nagy baj, de azért valljuk be nem volt egy sikertörténet, abban az értelemben, ahogy egyébként az akkor rendelkezésre álló forrásokat ki lehetett volna használni. [...] A fejlesztési források teljes egésze az EKF fejlesztésekre ment el, [...] semmilyen más típusú fejlesztésre ugye nem kapott forrást [Pécs], hiszen azt mondták, hogy mit akarok? Ott van az EKF. Erre megkaptátok a 36 milliárdot.” [19] - „Európa Kulturális Fővárosára való felkészülés gyakorlatilag azt lehet mondani, hogy elfedett igazából minden mást, problémát és lehetőséget. Egy olyanfajta koncentrációt igényelt a várostól, amit hát ugye többé-kevésbé tudott csak megoldani, ami mellett másra egyszerűen nem lehetett, hogy úgy mond odafigyelni. [...] Semmi másra nem volt ebben az időben erő.” [26] - „Az, hogy eldöntötte a város, hogy Európa Kulturális Fővárosa akart lenni és aztán ehhez hozzá kellett rendelni az összes fejlesztési elképzelést, az egy készpénz volt, mindenki támogatta, hogy kulturális főváros legyünk és induljunk a pályázaton. Az, hogy [...] az előző IVS-ünk úgy nézett ki, hogy legitimálta az összes EKF-es projektet, azt gondolom, hogy ez teljesen természetes.” [28] - „Nem annyira gazdasági orientáltan jelent meg, mint ahogy én ezt mondjuk, jónak tartanám. Tehát ezalatt azt értem, hogyha egyszer ki van mondva, hogy Pécs legyen a kultúra fővárosa, ugye akkor egészen más irányba mennek a fejlesztések.” [32] - „Hogyha 30 milliárdot munkahelyteremtő beruházásokra tudtunk volna fordítani [és nem építkezésekre az EKF projektben], idecsábítani nagy foglalkoztatókat akkor azt gondolom, hogy annak hosszútávon sokkal nagyobb haszna lenne.” [33]
<p>ELI és tudás-alapú fejlesztések Szegeden</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A polgármester elmondta, hogy nem akar termelő-beruházást látni Szegeden. Ő egy ilyen egyetemi kutató szolgáltató spin-off cégek, ELI, meg Oxfordot szeretne itt látni. [...] Az ő víziójuk ez. A miénk az, hogy erre mind szükség van [...] de szükség van kétkezi munkára is.” [43] - „Tehát mit ér az a város, ahol az az elképzelés uralkodik, hogy holnap után itt, aki nem lézerfizikus, azt kivégzik. Hát birkapásztorra szükség van, versíróra szükség van, költőre szükség van, orvosra [...] tanárra főleg, tehát itt nem lesz varázspálcára lézerfizikus.” [45]

Ezen felül igen hangsúlyosan megjelent, hogy a gyakorlati fejlesztési folyamatok egyszerűen azon egyszerű alapállásra helyezkednek, hogy **azt fejlesztik, amire pénzt lehet kapni** (azaz, vagy az EU politikai irányvonalai, vagy még inkább a kormányzó párt elképzelései köszönnek vissza). Ennek egy erősebb formája, amikor az országos (párt)politikai irányoknak rendelik alá a helyi fejlesztési folyamatokat, annak ellenére, hogy ez adott esetben ellenkezik a város érdekeivel.

Az elérhető források szerepe a fejlesztési irányok kijelölésben

<p>A folyamat leírása</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A városok azok mindig abba az irányba fejlesztenek, hogy milyen támogatást kapnak. [...] Hiába lenne bárkinek ellenkező ötlete, hogyha önerőből nem lehet megoldani, a központi akaraterő fogja meghatározni.” [1] - „Mint mikor szegény apám az első ilyen pályázatokat hallotta a faluban, azt mondta fiam, ki akarják betonozni az árkokat, hát mi a túrónak? Mert erre adnak pénzt.” [6] - „Ezek a pillanatnyi előnyök ezek nagyon vonzónak tűnnek, és bizonyos projektekbe hirtelenjében azért csapunk bele, mert éppen van hozzá fejlesztési forrás, én értem a döntéshozókat [...] hiszen ha [...] nem élnek a pillanatnyi előnyökkel [...] akkor ez egy nagyon rossz fényt vet a városra.” [8] - „Ugyanaz van, mint mindenhol az országban, hogy forrásorientált tervezés van. Van ez az IVS, meg most már az ITS, ezeket nem aszerint csinálják, hogy tényleg mit kellene csinálni, hanem aszerint, hogy mire van forrás.” [18] - „Az, hogy van egy fürdő Makón, meg van egy élményfürdő Szegeden, meg van egy termálfürdő Mórahalmon, meg mit tudom én még Algyőre is nyomjunk fürdőt, mert most fürdőre adnak [...] EU-s pénzeket.” [38] - „Meg igazából egy ilyen stratégiában meg minden benne van, tehát ez még úgy, hogy mondjam, olyan bizonyos értelemben kívánságlista jellege van azért, ebből nem szabad semmit sem kihagyni, nehogy 3 év múlva kiderüljön, hogy arra mégis adna pénzt a kormány, hogy izé és nincs benne az ITS-ben, hogy mi azt akarjuk csinálni.” [42] - „A tervek csak úgy születnek, hogy mire van esély. Az hogy mire van esély, azt megmondja a kormányzat, és a kormányzaton keresztül Brüsszel.” [43]
<p>A folyamat problematikus voltának megjelenítése</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Amikor ezeket az uniós pályázatokat megkaptuk és mindenütt a világon elkezdték a térkövezéseket, hát most az munkahelyet nem hoz, csak addig amíg megcsinálják [...] hogyha amúgy a munkahelyek létesítésére fordították volna, az azért jobb lett volna. De hogy most csak így írták ki ezt a pályázatot, hogy csak ezt lehet vele csinálni, vagy ezt itt választották, ezt megmondom őszintén nem tudom.” [2] - „Nem úgy, hogy éppen az uniós pénzekben mire lehet pályázni, és akkor aszerint fejlesztem a várost, [...] kellene hogy legyen a városnak egy saját identitása, meg egy saját ereje is arra, hogy milyen irányba kíván elmozdulni.” [10] - „Az elvándorlást, a gazdaságnak a globalizáció következtében történő kiürülését illetően, vagy az előregedést, a romakérdést [...] ezeket nem lehet úgy kezelni, hogy egynek-egynek nekiáll az ember, valaki pályázik valamire, elkölt kétszáznegyven millió forintot, és az látszik, hogy tettünk valamit.” [20] - „Hogy valóban ott lenne jó helyen, egy működő gyár területén, szűk utakkal ellátott városrészben a buszpályaudvarnak, vagy csak azért kerül oda, mert csak oda tudják megpályázni a harmadik hidat. Tehát a szakmai elvek meg ezek figyelmen kívül hagyása.” [39] - „Ez be van szorítva [...] némi túlzással a hátrányos helyzetű, 50 év fölötti, gyesről visszatérő, 8 osztályt végzett nő, tehát körülbelül ennek adhatok majd elhelyezkedési támogatást, na most egy ilyen tudásalapú gazdaságra lövő városban, ahol az értelmiség ugye relatíve magasabb az országos átlag, hát finoman szólva nem egy tipikus célcsoport.” [42] - „Tehát ezek a koncepciók ezek úgy születnek, hogy mire lehet pénzt kapni. Ennyi. Tehát szó nincs arról, hogy mi kell a városnak, a jólét [...], vagy jól-lét, szó nincs róla.” [45]

- „Túlméretezettek a központi fejlesztések [...] ugye így lehetett minél gyorsabban lehívni nagyobb összegeket, mert nem a hatékonyság, hanem a minél nagyobb összegek voltak a lényegek [hogy az összes forrás el legyen költve].” [49]
--

A pályázati források irányította fejlesztés és ennek negatív megítélése városokon átívelő és elsöprő volt. Ám még ebben az esetben is található ellenpélda: „[XY település] polgármestere 20 év alatt abból a porfészekből ékszerdobozt csinált. Nézik a pályázatokat, és mindenre pályáznak, ami él és mozog, és ami beerőszkolható abba a környezetbe. És ebből így rakosgatják.” [43] Volt interjúalany, aki e tekintetben pozitív elmozdulásról számolt be: „[Azt eldöntik, hogy melyik város mennyi pénzt kap, de] ezen a kereten belül [...] nagyjából a város döntéshozói szabhatják meg azt, hogy milyen fejlesztések legyenek. Tehát végre nem az van, hogy arra pályázunk, amire lehet; hanem most az van, hogy arra kérünk támogatást, amit mi szeretnénk. Ez egy óriási fejlődés, a korábbi időszakhoz képest.” [33]

Az elérhető források irányította fejlesztés problematikájának sarkosabb esetbe, amikor a helyi ügyek alárendelődnek az **országos (párt)politikai irányvonalaknak**, adott esetben – az interjúalany interpretálásában – teljes mértékben a város érdekeivel ellentétesen. Jóllehet itt is volt olyan (civil szervezetet képviselő) interjúalany, aki kiemelte, hogy helyi szinten még mindig van arra lehetőség, hogy túllépjünk a nagypolitika irányította diskurzuson: „Hoztunk ide olyan kiállítást, ami ebből a norvégos civil szervezetből jött és önkormányzati [...] érzelmi világú rendezvényeken állítottuk ki ezeket. És előzetes megbeszéléseken én mindig kérdeztem, hogy emberek nem baj, hogy ez norvégos cucc, nem lesz ebből baj? És nem volt. Tehát azért az a nagypolitika hozzánk olyan szinten nem gyűrűzött be. [4]

- „Még nem jött az Orbán Viktor, hogy aláírja az intermodálist, de majd biztos két héten belül jön, és ez körülbelül úgy hiányzik Kecskemétnek, mint egy púp a hátára. [...] Ki merem jelenteni gyerekek, a világon semmi értelme nincs.” [6]
- „Hát úgy általánosságban nem nagyon kapkodnak a népek ezért a stadionépítésért, tehát ezt Orbánnak mostmár a fejire olvassák, hogy ilyen falábú társaságra ennyi pénzt költeni.” [2]
- „Itt egyszerűen a gazdasági szereplők is már akármennyire is nagy cégeket vezetnek, egyszerűen nem tudnak attól elszakadni, hogy a különböző politikai nézetük alapján hozzanak döntéseket.” [10]
- „Nem egy felső utasításokat, szolgalelkűen és megfontolások nélkül megvalósító város vezetés tud jövőt építeni.” [20]
- „Abban majdnem biztos vagyok, hogy nem ez lett volna a legfontosabb, hogy mekkora sportcentruma van Pécsnek [...] miért nem azt kérdezik meg, hogy egyébként Pécsnek mi a fejlesztési koncepciója? Nem, most akkor a modern városok, most akkor azt mondják, hogy támogatják a Déli Ipari Parkot.” [22]
- „A pécsi főtér miért hasonlít a [szegedi] Kárász utcához? Típussterv, faltól falig betonozni. Az, hogy nyáron megfő az agyam [...] az kit érdekeli? Árnyék sehol? Típussterv. Ezeket kell használni.” [45]

A politika szerepe helyi kontextusban is megjelent: „Egy városfejlesztés az egy politikai ügy, még hozzá véresen politikai. És a dolgok nem mindig úgy történnek, ahogy a felszínen látszanak.” [20]. Sok esetben egyszerűen úgy vélték, hogy a folyamatok mögött a **rövid távú politikai előnyök keresése** áll. A politikai (politikusi) szempontok az újraválasztás szempontjából előnyös(nek vélt) fejlesztések prioritását¹¹, vagy a magánérdek közérdek elé helyezését jelentették. Jóllehet itt is található ellenvélemény, amikor mindehhez nem járult negatív konnotáció: „Minden közpénzosztás a politikára van bízva, a politika kontrollja lenne a demokratikus működés és az 5 évenkénti választás. Ez teljesen természetes.” [43] Az újraválasztást segítő fejlesztések elsődlegessége kapcsán gyakran megjelent, hogy ezzel egy időben a szakmai (vagy egyszerűen csak az észérvek) háttérbe szorult. Ezt a későbbiekben külön is elemezni fogjuk. A téma extrémításaként (de meglehetősen gyakran) az interjúalanyok a **korrupció** jelenségére hívták fel a figyelmet. Mindenképpen ki kell emelni, hogy milyen gyakran, milyen nyíltan, és milyen magától értetődően beszéltek a megkérdozettek a korrupció jelenlétéről és fejlesztési folyamatokat befolyásoló szerepéről.

A politikai / politikusi szempontok és a korrupció

<p>Politikai előnyszerzés elsődlegessége</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Megvárják szerintem a választásokat és akkor előtte engedélyezi a polgármester [...] és azt mondja, hogy na, akkor itt fogtunk egy csomó hívőt, és azok már remélnék, hogy rám szavaznak.” [2] - „Sokkal könnyebb a járdát megépíteni, meg a csatornát [...] mint a helyi társadalom összefogásán, közösségén és szellemi építésén fáradozni.” - „Inkább csak ilyen látványberuházások vannak, ebből nagyon sok van [...] ami nem lesz hosszú távon munkahelyteremtő.” [14] - „Kecskemét az ezer térkő városa.” [10] - „A beruházást 2020-ig megvalósítjuk és a választások előtt átvágjuk a szalagot. Ennyi. Meg tudjuk mutatni, hogy mi leköveztük az utcákat, ezt építettük, azt építettük, ezt meg lehet mutatni.” [20] - „Az Európa Kulturális Fővárosa pályázatot megírták civilek. Akik tök jót írtak. Ők „szoftveresen” közelítették meg a projektet [...] amikor megnyerték akkor megjelentek itt a dollár jelek [...] a városvezetőknek a szemében és a hmmm... ők mindjárt „hardver” fókusszal: építünk, konferencia központot, meg hangversenyközpontot.” [23] - „Szerintem [...] egyre inkább előtérbe kerülnek olyan típusú döntések, ami konkrét személyek rögeszméjéhez, baromságaihoz köthetőek, mert neki szimpatikus az aquapark, azt gondolja, hogy ezzel majd szavazatokat meg szimpátiát fog nyerni.” [31] - „Honatyák, országvezetők, városvezetők beruházni szeretnek, szalagot átvágni szeretnek [...] de nem gondolkodják végig, hogy ezt hogyan lehet fenntartani, mekkora költségvetési forrásokat emészt föl, egy tudásközpont, egy művészeti létesítmény, a Kodály Központ fenntartása.” [33] - „És mindenkit az motivál, hogy ez legyen meg, ez épüljön föl, határidőben legyen
---	---

¹¹Érdekes, hogy ennek kapcsán is felfedhető a szempontok és értékek különbözősége, ami az alábbi két idézetből is jól látszik:

- „Nagyon szeretik kihasználni a politikusok is, hogy [...] én ezt ígérem, meg ezt ígérem, de azt nem teszik hozzá, hogy amiből ezt finanszírozzák, az 95%-ban, az EU-s pénzekből jön mondjuk. Hanem az így magyar fejlesztés, meg úgy magyar fejlesztés”. [9]
- „Már minden meg van címkézve, hogy ez uniós pénz és ezt az uniótól kaptunk, mint valami adományt. Valójában az a saját pénzünk úgy kéne felfogni, és én leszedném az összes táblát, örüljete, hogy engedjük a piacot.” [14]

	<p>átadva, hirdessük meg, jöjjön ki a tévé, legyen benne az újságba, megvolt? Igen. Hogy fogjuk üzemeltetni?” [38]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „[Mondjuk] én most polgármester vagyok, én most megmutatom nektek, hogy ide lehet x milliárdot, és akkor én vagyok a fain gyerek, azt hogy ezt fagyalttölcsérré költjük vagy szökőkúttra? Tök mindegy.” [45] - „Politikai vezetésre visszatérve, először vágnak és utána mérnek. Jön egy nagy bejelentés, és utána kezdik el számolni, hogy megérte-e, nem érte-e.” [49]
Egyéni érdekek a közérdek előtt	<ul style="list-style-type: none"> - „Ne nagyon bízunk a politikusainkban, mert kevés olyat látunk, aki korrekt és tényleg kiáll a városáért meg a településéért.” [2] - „Tehát alapvetően lehet okosakat mondani, meg lehet hatalmi szóval itt dolgokat ráerőszakolni bizonyos közösségekre, csak azt nem szabad elfelejteni, hogy mindenki egyben állampolgár is, mindenki egyben felelős családapa is.” [8] - „Kik az igazán civilek? A civileket, azokat is mindig mozgatja általában valaki, valami; vagy a civil szervezetnek is van egy sajátos érdeke. És a sajátos érdeke mellett rendezik ezeket a dolgokat.” [18] - „Magát lakosságnak álcázó szakmai csoportok lépnek fel az ügyekben. [...] Pécsen egy ál-civil hálózat működik. Ha valahol megjelennek, természetesen valamilyen érdekeket mozgatnak meg, amely általában személyekhez kötődik.” [24]
Korrupció	<ul style="list-style-type: none"> - „Ugyanaz a pártember, aki még előtte a kommunizmust dicsőítette [...] most már övé lett a nem tudom én hány hektár föld [...] annyi esze volt neki, hogy milyen nyomvonalon megy majd az új ötös, és azokat a földeket fillérekért megvásárolta, mert arra már volt tőkéje.” [2] - „Tényleg annyira korrump ez az ország, hogy ez így nem mehet tovább.” [2] - „Micsoda város, vagy micsoda ország az, ahol [az egyik vezető városi tisztségviselő az egyik vállalatól] egy autót kap ajándékba nyugdíjba vonulása alkalmából?” [6] - „Nem azt jelenti, hogy akkor összehívom a haverokat, meg a pártbéli tanácsadóimat, és akkor én eldöntöm, hogy melyik irányba.” [10] - „Folyamatos a centralizáció, és egyre kevésbé lehet átlátni dolgokat. [...] Azt gondolom, hogy minél kisebb intézmények, annál kevésbé lehet pénzeket harácsolni [...] ott jobban meg lehet végül is fogni. [...] Számon lehet kérni, hogy miért fogadták el ezt a számlát, hogy két villanykapcsolót cserélek és számláztak 100.000-et. De ott, ahol milliárdokról van szó, ott már nem tudom [...] sok lépcsővel lentebb mit történt” [14] - „Könnyítenek a város kulturális intézményeinek a fenntartásán, ami pillanatnyilag leginkább azt jelenti, hogy állami tulajdonba veszik az ezeket működtető céget [...] majd lesznek valakik, akiket helyzetbe hoznak, betesznek, vagy Pestről idejárnak, szóval félek tőle.” [22] - „Szerintem ennek [a szociális aspektus elsikkadásának] az egyik oka az, hogy nem is értik, nem tartják fontosnak. Amit fontosnak tartanak, arra vannak erőforrások, amiből lopni lehet, mert egy szociális munkás fizetéséből, aki ott gürizik a terepen, ott mit lehet ellopni? Viszont egy nagy építkezésen elég szépen lehet machinálni, meg haverokat megbízni, meg ilyesmi.” [31] - „A személyi haszonszerzés [...] meg ugye ezeknek a levehető haszonnak a mértéke az, ami meghatározó volt és nem az, hogy mennyire lesz jó utána az adott embereknek, akire alapoznak ezek a programok.” [35]

Szorosan e témakörhöz tartozik még az egyes nagy befolyással rendelkező **egyének szerepe**. Lévéen nagyvárásokat elemeztünk, itt általában kevésbé várható az, hogy egyes embereknek közvetlenül meghatározó befolyása lehet. Ám még így is gyakran előkerült (pozitív és negatív konnotációval is) egy-egy meghatározó helyi szereplő hatása a fejlesztési folyamatok menetére, pl.: polgármester, a dokumentumok írói, egy-egy szakértő. Egyes szereplők (és rajtuk keresztül az ő értékelköteleződéseik) rányomhatják a bélyegüket a folyamatra:

- „Igazán ezek mind ilyen személyes kérdések. Vannak olyan képviselők, akiknek komolyan vannak szívügyei, akkor azokat nyomatják. Ha meg nincs olyan képviselő, akinek pont pl. a fenntartató mezőgazdálkodás szívügye lenne, akkor hiába is.” [4]
- „Nagyon sok múlik azon, hogy tényleg kik kapják a megbízást, hogy lesznek a tervezők kiválasztva [...] a mi konzorciumunkra rányomta a bélyegét, ez [...] a kék gazdaság, zöld gazdaság, és ez az ilyen bio, meg termelői piac, meg tudod ez az orientáció.” [18]
- „Innen indultunk ki. Egy szociológus volt ennek a munkacsoportnak a vezetője. Melyek azok a tényezők, amelyek a fenntarthatóságot megalapozzák és ebből a jólétnek és nem csak az anyagi jólét, hanem az érzelmi jólét és társadalom szerkezetben szerepel. És ebből lett gyakorlatilag ez, hogy az integráció az életminőség, kulturális tőke.” [20]
- „Az egyenként jó szándékú szereplők kevésbé voltak képesek arra, hogy rendszerben gondolkodjanak és a saját elképzeléseikből egy kicsit visszavegyenek.” [23]
- „Végül is, amikor mindet megcsináltam benne, kidolgoztam az egész rendszert, akkor végül is hajlandó volt beletenni, mint egy al-stratégiai célt, hogy a közösségek fejlesztése kell.” [25]
- „Én egyébként már [...]tervezői múltamat tekintve is nagyon sok klasztert, minden klasztert ismerek itt [...], tehát személyesen is fel tudtam venni velük a kapcsolatot, de nyilván hivatalosan a város kereste fel őket.” [47]

3.3. Kiamardók, elsikkadó fejlesztési irányok és konfliktusok

Az, hogy mi irányítja a fejlesztési folyamatokat egyben azt is magával vonja, hogy milyen irányok kapnak kisebb figyelmet. Kiknek (és kikkel) fejlesztünk és kiknek (és kikkel) nem. Számos olyan szövegrész azonosítható, ahol az interjúalanyok a fejlesztések veszteségeiről, a kimaradókról beszélnek. Az esetek többségében ezek a szövegrészek jól felfűzhetők a fenntarthatóság (pl. helyi termékek forgalmazása, közösségi kertek, megújuló energia, helyi pénz, kerékpáros ügyek nehézségei), vagy a társadalmi igazságosság témakörére (pl. város peremén lakók, etnikai kisebbségek, alacsony jövedelműek, lakótelepen lakók érdekeinek másodlagos volta). Ám vannak hozzászólások, amikor az interjúalany pont az egyébként „mainstream” megközelítéseket hiányolta. Például egy nagyvállalati vezető szerint: *„a Kamara is azt [...] a politikai szólamot tette magáévá, hogy a KKV-kra kell fõltetni a gazdaságot”* [32].

Háttérbe szorult fejlesztési irányok, kiamardó szereplők

<p>Fenntarthatóság</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „[A kerékpáros fejlesztéseket] marginális kérdésnek tekintik, nem figyelnek oda rá. Annyi sok egyéb fontos problémával kell foglalkozniuk, hogy ezt egyszerűen kis könnyed dologként kezelik, és elsikkad, nem figyelnek oda rá.” [3] - Az interjúalany szerint a helyi közétkeztetésben lehetett volna helyi termékekre támaszkodni, de végül nagyméretű (ipari) konyhákkal oldják meg: „azt mondták [...] túlságosan is munkaiigényes, azt hiszem ezzel mindent elárultam, a mentalitásról.” [7]
<p>Társadalmi igazságosság</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Sokszor azt látom, hogy a városközpontban ugye szépítik, mindent ide költenek, ami nekünk jó, akik itt élünk, meg szép, amikor bejön valaki a városba, de ha már kijebb megy egy pár utcával, akkor a nyaka kitörik, vagy egy babakocsit nem lehet a járdán tolni, mert hepehupás. A peremkörzetek, amik eléggé lent vannak, azokkal már nem foglalkoznak.” [2] - „Mi a francnak csináltunk európai uniós pénzből a Mercedesen belül óvodát, meg bölcsődét? [...] Azt az európai uniós pénzt, azt akkor másra, más városrészben el tudta volna költeni.” [10]. Az interjúalany szerint például az egészségügyben jobb helye lett volna. - „Sokkal nagyobb mértékben kellene rájuk [a marginalizált csoportokra] támaszkodnunk. De valahol a politikai közakarat inkább lenyomni akarja őket, mint felemelni. Tehát valahol létezik egy olyan értékrend, hogy az elittel, és nem pedig a leszakadókkal.” [21] - „Voltak olyan vélemények, hogy mi van akkor, hogyha ez egy jól működő, klassz 80-90 ezres város lesz a valamikori 150-170 ezres város helyett, az nem lesz olyan rossz.” [20] - „Lehet, hogy a végére csak százhuszezer lakosa lenne Pécsnek, és akkor mi a probléma? [...] Én nagyon boldog lennék egy száz-százhusz ezres prosperáló várossal, ez olyan, mint a Római Birodalom végnapjai, ugyanúgy ugyanaz az életszínvonal, minden ugyanúgy volt, csak elkezdték felszámolni azokat a provinciákat, amiket nem volt értelme tartani. [...] Nem biztos, hogy egymilliárd forintért Pécs keleten van értelme szociális városrehabilitációs programokat csinálni, ez abszolút nem biztos, de csináljuk.” [28] - „Mert neki szimpatikus az aquapark, azt gondolja, hogy ezzel majd szavazatokat meg szimpátiát fog nyerni [...], ezért aquapark és nem tudom lemaradtak a városi utak, meg nincsen közvilágítás, és nem tudom a lakótelepeken gyakorlatilag már az általános iskolás gyerekek is kábítószert fogyasztanak.” [31] - „[Ahová] a társadalmi elitnek a gyerekei járnak [oda] toljuk bele a pénzt: a kézilabdába, vagy a kosárlabdába, vagy a vízilabdába, vagy amibe kell [...] Az meg kevésbé érdekkel minket, hogy a lakótelepi dühöngőkkel mi van, azokat egyszerűen fölszámoljuk, beszórjuk sóval és akkor nem tudom, azok a gyerekek meg majd mennek ahova akarnak.” [46]

A képességszemélet szerint a különböző helyi szereplők eltérő nézeteket vallhatnak arról, hogy mik lennének a követendő közösségi célok. A megfelelő közösségi döntések kialakításához először is célszerű ezeket az értékelköteleződések és értékkülönbségeket nyílttá tenni, majd erről a szereplőknek nyílt vitákat folytatni. Az interjúk alapján számos olyan terület azonosítható (a korábbiakon túl is), ahol a fejlesztési folyamat konkrét **értékkülönbségeket** tett láthatóvá (amelyek nem mindig választhatók el egyértelműen az **érdekkülönbségektől**). Ahogyan az egyik interjúalany fogalmazott: „*Kezd kialakulni egy fenntarthatóságban gondolkodó kisebbség egyre több településnél, de rengeteg ellenérdekeltség van még.*” [21] Számos interjúalany számolt be helyi környezeti vagy társadalmi **konfliktusokról**; a város és vidéke konfliktusáról, vagy éppenséggel a szakmai és

politikai megközelítés konfliktusáról. Kiemelkedően gyakran jelent meg a Mercedes telepítésével kapcsolatos környezeti konfliktus.

Helyi érték (és érdek) konfliktusok az interjúalanyok tolmácsolásában

<p>Környezeti ügyek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A város legjobb földjére rakták rá a Mercedest [...] holott öt kilométerrel arrébb, olyan ócska homokréteg, amivel nem lehet mit kezdeni, miért nem lehetett oda tenni? [...] Az a terület, ahol a Mercedes van, az száz évre lehetne Kecskemét zöldségekertje.” [1] - „Odament a Mercedes, az nem volt nekünk kijelölve ipari területként, a leggazdagabb földjei ott voltak Kecskemétnek.” [10] - „A csónakázó tóhoz meg arborétumhoz tartozik egy ilyen csík, ami kivezet a híres nyíri erdőhöz [...] és azt, valamikor '80-ban levédte a város. Na például azért óriási küzdelmet folytattunk, és persze azok meg tudtak volna fojtani bennünket, akik ott kárpótolták vissza a földjüket.” [6] - „Odaépíti ezt a borzalmát, akkor utána követeli mellé az utat.” [6] - Az interjúalany arról számol be, hogy a helyi közétkeztetésben lehetett volna helyi termékekre támaszkodni, de végül nagyméretű (ipari) konyhakkal oldják meg: „azt mondták [...] túlságosan is munkaigényes, azt hiszem ezzel mindent elárultam, a mentalitásról.” [7] - „Nem vágják ki a fákat, és én szerintem ők azt mondják, hogy ez hülyeség volt, meg énram fogták, hogyha majd rádől valakire a százéves fa, húszéves fa, akkor majd én megyek a börtönbe, minden hülyeséget kitaláltak, azóta se dőlt ki egyetlen egy fa sem, azért azt elmondanám.” [10] - „Nyugat-Európában [...] a doboz bevásárlóközpontok kinn nyílnak, 5-6-10 kilométerre a várostól, és itt meg be akarjuk rakni a város szívébe, tehát ez megint egy újabb feszülés” [10] - „Ha van egy védett természeti érték, ezt beáldoztuk a presztízsbetűzés [...] oltárán, akkor a mi véleményünk ez lesz, az ő véleményük meg az, és nincs közös keresztmetszet.” [35] - „Van egy olyan konfliktus, hogy a lakók azt a japánakácot [...] ők maguk elpusztítanak két kézzel [...] mert hullott róla az izé, büdös, benyomja a gyökere a pince oldalát, leveri a cserepet [...] A másik oldal szerint meg egy fát addig kell ápolni, gondozni, amíg a normál élettartama tart. [...] A politikának tök mindegy volt [...] nekem nem érte el az ingerküszöböt, hogy még most 10 fát meghagyunk [...] vagy mindegyik fa ki lesz vágva [...] hanem a nép két része vitatkozott egymással.” [42] - „Nyilván azokkal a koncepciókkal sem értettünk egyet sosem, ami ezeket a teljes fasorcseréket szorgalmazza.” [46]
<p>Társadalmi ügyek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A szegregátumok kapcsán: „A tipikus önkormányzati reagálás, telepítsük szét őket. [...] mi azt találtuk ki, hogy ne a fizikai áthelyezésre helyezzük a hangsúlyt [...] jól megkaptuk a fejünkre.” [31] - „Mikor benne voltam a Városfejlesztési Bizottságban épületenként elhatároltuk a történelmi városmagot, megvan ez, csak hát beleépítették ezt a majomcentert [<i>Malom központ</i>]” [6] Az interjúalany szerint a kereskedelmi központot az ipartörténeti műemlékbe is bele lehetett volna helyezni, nem kellett volna hozzá lebontani.
<p>Város és vidéke</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Többet kellene törődniük a közvetlen környezetükkel a vonzáskörzetükben a kistelepülésekkel.” [1] - „Hogy itt nem [...] a közigazgatási területen belül kell igazából elkezdni rettenetesen mozogni, hanem az úgynevezett városrégióknak, az agglomerációknak, hogy ott egy olyan mindennapos kapcsolat tudjon kialakulni, ami [...] az érdekelt felek mindegyikének alapvetően jó [...] hogy a város hajlandó legyen bizonyos funkciókról lemondani a környező települések számára, hogy ők is tudjanak fejlődni.” [8]

Külön érdemes szólni a **politika és szakma (szakmaiság) konfliktusáról**, amely egyben egy különösen érdekes értékelköteleződési dilemma vizsgálati terepe is. Már korábban elemeztük a politikai előnyszerzés fontosságát a gyakorlati helyi fejlesztési folyamatok

befolyásolásakor. Ezzel szorosan összefügg, amikor a politikai érdek (vagy a politikusok által fontosnak tartott szempontok) a szakmai érveket (illetve a szakértők által fontosnak tartott szempontokat) írják felül. Több interjúalany is beszámol a „szakmai tevékenység elértéketelenedéséről”, a profizmustól való „irtózástól” és arról, hogy a nagypolitika mindenre rátelepszik. Időnként nem is feltétlenül a politika, hanem az apparátus működési logikája kerül említésre, pl. *„A városi alkalmazottaknak elsődleges, hogy mindig le legyenek fedve és nyilván mindig másodikként következik az, hogy valamit csináljunk.”* [39], vagy *„A városüzemeltetéssel foglalkozó cégnél mérnökök tömegei foglalkoztak azzal, hogy a betört ablakot hogyan kell kijavítani a szegregátumban [...] Föl kéne venni szociális munkásokat, védőnőt netán, de azt nem lehet felvenni [...], mert először is itt csak mérnökök dolgoznak meg közgazdászok, meg [...] ki irányítja őket, mert szakértelem hiányában az irányítás is problémát okozna.”* [31]

Politikai és szakmai szempontok

<p>Politika vs. szakma</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A rendszerváltás hajnalán bekerültem én mint szakember a Városfejlesztési Bizottságba, ez nagyon érdekes négy év volt, hát akkor gyakorlatilag minden két hétben összeültünk, és aztán [...] a politika ugye minden ilyen helyre rátenyerelt” [6] - „Föl kell nőni a magyar demokráciának is oda, hogy [...] megpróbál egy olyan környezetet teremteni minden szakember számára, hogy a saját munkáját és a saját szakterületét magas szinten és folyamatos fejlesztés vagy fejlődés mentén végezhesse [...] a kisdéd játékokat pedig tessék mostmár háttérbe szorítani.” [8] - „Csak hát mindaddig, amíg a politika mondjuk úgy a tudományoktól olyan távol áll, mint ahogy, addig azért viszonylag nehéz [...] nem azon kéne polemizálni, hogy képezzünk kétszer annyi orvost és akkor az elvándorlás mellett is marad itt elegendő, hanem el kéne gondolkodni rajta, hogy mért menekül innen el az a sok ember.” [11] - „A gondolkodás nem túlságosan jövőorientált, hanem inkább ilyen nem is tudom, siralomvölgy koncepciók, tehát hogy mit szűrnak el a városban, mi nem jó [...] És mindennek a mélységes átpolitizáltsága abban az értelemben, hogy itt a fejlesztési politikákat, szakpolitikákat, közpolitikákat folyamatosan összekeverik a pártpolitikával, [...] a szakmai ötletek helyett a pártpolitikai vonal kerül előtérbe.” [17] - „Szakértők és a helyi politikusok probléma megítélése hát az külön szétartást mutat, tehát a politikusok számára tök más a fontos a probléma, mint a szakértők számára.” [31] - „Van egy politikusi szemlélet, ami azt mondja, hogyha sok aranyos kis bicikli utat építek, akkor az jól kommunikálható a kerékpárosok felé és jól kommunikálható az autósok felé és majd ez egy jó pont lesz. Nyilván a baleseti statisztikákat nem fogják majd rögzíteni a kampányanyagban [...] mi meg eléggé masszívan ragaszkodunk azokhoz a szakmai elvekhez, amelyeket klub képvisel.” [39]
<p>Szakértői értékelőteleleződés rejtve marad</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ha a demokráciánk majd fel fog odáig nőni, hogy a szakembereknek hisznek, akkor valószínűleg elkezd majd működni a rendszer, mert mindenki csinálja a saját dolgát, a szakember megfogalmazza a forgatókönyvet, tesz le alternatívákat, a döntéshozók pedig választanak, de bármelyik alternatívát választja, az szakmailag megalapozott, nagyot nem löhetünk akkor mellé.” [8] - „Tudomásul kell mindenkinek venni azt, hogy a városfejlesztés az egy szakma.” [8] - „Én attól a szótól [...], hogy társadalmisítás, attól a végén már kiütéseket kaptam. Komolyan mondom [...] könyörögtem a tervezőknek, hogy [...] ne így hívjátok, hogy társadalmisítás, mert rosszul leszek tőle. [17] - „Volt egy SWOT elemzés, abból csináltunk ilyen stratégiai irányokat, hogy melyek azok a stratégiai irányok, amelyek felé jó lenne a dolgokat elfordítani. Ebből kijött egy projekt lista [...] és utána az egészet átalakítottuk egy olyan struktúrába, ahogy ezt

	<p>elvárták.” [20]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „A jó szándékú szereplők kevésbé voltak képesek arra, hogy rendszerben gondolkodjanak és a saját elképzeléseikből egy kicsit visszavegyenek. Tehát tényleg, egyébként én is azt képviseltem, hogy, nem biztos, hogy az az elsődleges egy Pécs méretű városban, amikor megpróbálsz neki új jövőt adni, [...] hogy egy építész ránézzen a várostérképre és akkor álmodjon egy nagyot.” [23] - „A mostani időszaknak a dokumentumai, [...] ilyen csúnya szóval szakmai sztenderdeknek megfelelően készülnek, tehát nyilván soha nem lesz annyira, hogy mondják ezt, társadalmasítva, mint ahogy az idézőjelben civilek ezt szeretnék, de ez a műfaj ez nem erről szól.” [28] - „A szakértői kör, tehát akik pályázatot nyújthattak be a koncepció, illetve az IVS elkészítésére, azt is már úgy választottuk, a közbeszerzésben olyan peremfeltételeket állítottunk, hogy ténylegesen ennek a négyes mérőrendszernek az ismerői, akiknek már referenciája van, vegyenek részt a tervezésben. Sok vita volt ebből, az építés és város szervező szakmát szintén meg kellett dolgozni, mert ők hagyományosan gondolkodtak még mindig, szokásosan építészmérnök, urbanista meg közlekedésmérnök meg satöbbi, satöbbi, Mi kötöttük ki, hogy legyen ökológus és legyen közgazdász, abból is igazából kétfélet is kértünk.” [27]
--	---

Ugyanakkor a szakértők igen kevésbé reflektálnak a saját előfeltevéseikre, azokra a pontokra, ahol a szakértői munka is értékválasztási kérdésekbe ütközik (pl. melyik szakma képviselői tudják hangjukat hallatni, hogyan állítsunk fel prioritásokat egy SWOT elemzés során, vagy hogy egy komplex és bizonytalan környezetben milyen korlátai vannak a „sziklaszilárd” forgatókönyvek kidolgozásának, vagy hogy például a gyorsabb növekedést, vagy a kisebb egyenlőtlenséget eredményező fejlesztést javasolja-e a szakértő. Ezek a fajta értékválasztási döntések (amiket a helyi fejlesztések kapcsán részletesen elemez Bajmócy és Gébert (2014) rendre rejtve maradnak.

3.4. A részvétel, mint értékelköteleződés

A képességszemléletben a **deliberatív részvétel** (instrumentális hasznától függetlenül) értékes lehetőségnek tekinthető (önértéke van). Az interjúalanyok számos esetben maguk is megfogalmazták ezt a nézetet, pl: *„nem a végeredmény a lényeg, hanem maga a folyamat. Ami által az emberek, egyre jobban alkalmasabbá válnak ahhoz, hogy a helyes irányba mozduljanak, felismerjék, hogy azt, amit ő toporzékol az egy zsákutca, el kell felejteni, le kell nyugodni.”* [21]

Kitértek továbbá arra, hogy a részvétel melletti elköteleződés értékválasztási (és érdekekkel is kapcsolatos) kérdés – és a döntéshozó hatalommal rendelkezők nem feltétlenül elkötelezettek a társadalmi részvétel és nyílt megvitatás ideája mellett. A szövegrészek e tekintetben igen gyakran fogalmaztak meg kritikákat. Ugyanakkor több hozzászóló is úgy ítélte meg, hogy e tekintetben előrelépés történt a közelmúltban:

- „Itt az önkormányzat is teljesen nyitott volt ebben a társadalmi tervezésben, tehát itt van egy ilyen jó, fiatal gárda, [...] vannak koncepciók, még meg szeretnék váltani a világot.” [18]
- „Két ilyen fundamentuma van, az egyik az az, hogy közügyek helyett közös ügyek így fogalmaztuk meg, azt hogy ugye a partnerségi alapokra széles társadalmi alapokra kell a tervezést és a megvalósítást helyezni, másrészt pedig a kormányzás nem lehet ellentétben a tervezéssel, hanem dolgozunk két évig és van egy társadalmi konszenzus mögötte.” [20]

Megjelent továbbá a társadalmi részvétellel kapcsolatos szakirodalom egy gyakori vitapontja is, miszerint lehetséges-e a konszenzus, vagy sem. Természetesen nem minden válaszadó volt elkötelezett az érintettek részvételének elve mellett. Voltak e tekintetben igen markáns ellenvélemények is (amelyek vélhetően jobban visszaadják a folyó gyakorlatot, mint a korábbi szövegrészek):

- „Nem véletlenül jött létre a képviselői demokrácia: az emberek nem mindegyike döntésképes és nem is érzi, hogy a saját pénze fogy.” [24]
- „Csak egy bizonyos szintig szabad egyeztetni szerintem, ez mondom magánvélemény, az adott kérdéseket a hogy mondjam lakossággal, mert nem az ő kompetenciájuk igazából. Fogadják el, és ehhez valamekkora tudás kell, meg bölcsesség, hogy el kell fogadni a lakoságnak, hogy jót akarnak a vezetőik, azért választották meg őket, mert feljűk van bizalmuk, jót akarnak nekik.” [28]
- „A laikusok az egy mese. A társadalmi vita, a civilszervezetek, ezek mind politikai szólamok. [...] Azért vannak a képviselők a demokráciában [...]. A választóknak meg el kell fogadniuk, hogy ezt választották, ez lesz végrehajtva.” [43]
- „Én a szakértői tervezésben hiszek [...] a civilekkel kapcsolatban ez a sztereotípa, hogy ők felkészületlenek, ugyanakkor hangosak [...] Ha a civilek alatt ezt értjük, akkor nem [*támogatja a tervezésben való részvételüket*]. Ha a civilek alatt a felkészült szakembereket értünk, akik attól válnak civillé, hogy nem bizonyos szervezet érdekeit képviselik, akkor viszont azt kell, hogy mondjam, hogy teljes mértékben ott van a helyük [*a tervezési folyamatban*].” [41]

A részvétel mint értékelköteleződés

<p>A részvétel önértékére és a demokrációra való hivatkozás</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Az egyik interjúalany a részvételi folyamatokban játszott kezdeményező szerepükről mondta: „Nyilván a világot nem fogjuk megváltani [...] igazából véve mi ezt becsületbeli ügynek tekintettük.” [21] - „Úgy gondoltam, hogy csináljunk valami újat, ne az legyen, hogy oké [...] kipipáljuk papíron [...], hanem ennél egy kicsit többet szeretünk volna, kipróbálni élőben a közösségi tervezést vagy annyit, amennyit abból legalább lehet.” [17] - „Az adófizetés kérdésére megyünk itten vissza, hogyha látná az ember, hogy mire megy a pénz, akkor talán még egy kicsit lelkesebben fizetné, de ettől mi olyan csillagászati messze vagyunk, hogy az borzasztó [...] szerencsésebb országban [...] csakugyan el lehet számoltatni a képviselőket, hogy na öreg, melléd szavaztunk, ezt ígérted, hol van? De hát minálunk [...] még Romániában is jobban áll ez.” [2] - „A fiataloknak sokkal inkább hallatniuk kellene a hangjukat, a fiataloknak sokkal inkább beszélni olyan dolgokról, amelyek gyakorlatilag az ő életüket, tehát a foglalkoztathatóságukat, a különböző szórakoztatási lehetőségeiket, egy jövőbeli városfejlesztést, mint olyat, meghatározhatna.” [8] - „Kültéri közösségi teret építettünk, nem azért, mert nekünk annyira szükségünk van, de
--	---

	<p>hiszük, hogy az emberekhez közel kell kerülni [...] hiszem azt, hogy egy településen, fontos persze az önkormányzat is, de igazából a civil társadalom az, ami meghatározó [...]. Nem a civilek vannak, vagy az emberek vannak a városvezetésért, hanem a város vezetése van az emberekért, hát ez jelen pillanatban Magyarországon nem jellemző, tehát ez fordítva működik.” [15]</p> <ul style="list-style-type: none"> - Egy interjúalany azzal kapcsolatban, hogy mit tehet egy civil szervezet: „nem építi le magát csak azért, mert úgy gondoljuk sokan, hogy ez nem működik. Tehát nem szabad abbahagyni [...] azért dogozunk civil szervezetben, mert hiszünk benne, hogy [...] bevonhatóak az emberek.” [39]
A részvétel, mint értékválasztási kérdés	<ul style="list-style-type: none"> - „Sokkal inkább társadalmasítanám ezeket a döntéseket [...] a kérdés ugye, hogy akik ezt csinálják egyáltalán akarják-e” [1] - „Maga a demokrácia is macerás, ami ugye látszik, hogy a mi politikusainknak [...] nem akarnak macerálódni.” [6] - Tehát egy képviselő, egy önkormányzat, egy hivatalnak az a dolga, hogy minél szélesebb társadalmi konszenzust hozzon létre az ő lépéseiről, döntéseiről. Na most ha ő dönt és nélkülünk, akkor kevesebb vita van, kevesebb probléma van, egyszerűbb a megoldás, viszont nem érzik az emberek annyira magukénak ezt a dolgot. Tehát én szerintem úgy gondolják a képviselők és ez nagyjából minden ciklusban így volt, hogy a bölcsek követ hordják a kezükben.” [15] - „Azt gondolom, hogy a tervezésnek a legfontosabb fázisa tulajdonképpen az maga a folyamat, és hogyha sikerült azt megtenni, hogy viszonylag széles szakértői kört és ezeken a szakértőkön keresztül bevonni ilyen további ilyen füleket, akkor valójában a tervezésnek az az igazi arca, tehát amikor okos emberek egy célon gondolkodnak.” [26]
Konszenzus és együttműködés lehetséges-e vagy sem	<ul style="list-style-type: none"> - „[Az egyik helyi politikus] támogat kezdettől fogva. Ha más nem, erkölcsileg. És ahhoz képest, hogy mi egy nagyon rendszerkritikus csapat vagyunk. Számunkra sokat jelent, hogy igenis lehet úgy együttműködni úgy, hogy nem feltétlenül értünk egyet ideológiailag.” [4] - „Főleg, hogyha egy területkijelölésről van szó, akkor sokszor az érdekeket sért, és persze, hogy csak ott helyben, de a többség érdekével meg találkozik, tehát nem várható el, hogy elhíresült mondás, hogy a békát sem kérdezik meg, a békákat, mikor egy mocsarat le akarnak csapolni, szóval hát ezek is ilyen dolgok.” [1] - „Nagyon nehéz közös nevezőre jutni.” [2] - „Lehet, hogy nincs olyan, hogy legjobb csak van jobb meg rosszabb verzió.” [13] - „A városvezetés és a kamara között hagyományosan nem jó a viszony. [...] de ez nem ezt jelenti, hogy nem működnek együtt, mert minden egyes fórumon a kamara ott volt, véleményt nyilvánított stb. [...] Én azt gondolom, hogy a legnagyobb kérdés, már évtizedek óta az egyetem és a város együttműködése [...] ez a két autonóm dolog nem akart az istennek sem összekapcsolódni egymással. Ebben is történtek változások, vannak rendszeres találkozások.” [20] - „Meg kell küzdeni, és aki nem hiszi, azt meg kell győzni egy ilyen lakossági fórumon, hogy hogyan nézzen ki a város, meg kell győzni. Mindenkit nem lehet. Mindig mindennek lesznek ellenzői, mindig lesznek fanyalgók, ennyi és mindig nagyon sok olyan ember van, aki még akkor sem ismeri el, hogy valami szép és tetszik neki, amikor tényleg szép és tényleg tetszik neki, ez egy tipikus emberi mentalitás.” [28] - „A magyar társadalom egészére jellemző sajátosságok alól még egy tervezési folyamat sem tudja kivonni magát, tehát a konszenzusképtelenség, a kommunikációképtelenség, a megalkuvás, a konfliktuskerülés, a gyávaság.” [31]

Számos szövegrészből az derült ki, hogy az interjúalany ugyan elkötelezett volt a részvételiség mellett, ám az nem a részvétel önértékéből, vagy a részvételi demokráciába vetett hitéből táplálkozott. Ezek az interjúalanyok, **a részvételt mint eszközt** tartották értékesnek, hogy segítségével más, általuk fontosnak tartott célokat érhessenek el:

- „Vannak, akik annyira elkötelezettek a város iránt, hogy nem adják fel, bármi történjék is.” [17]

- „Nagyon fontosnak tartom a társadalmi aktivitást és felelősségvállalást. [...] Hozzájárulni ahhoz, hogy a város legalább szinten tudja tartani magát ahhoz, hogy [...] a legtehetségesebb tanítványaim ne menjenek el Londonba mosogatni vagy máshová [...]. Talán még az, hogy a megszerzett tudásomból, PhD fokozatból, abból legalább valami visszaforgjon.” [21]
- „Az EU-nak is tök igaza van abban, [...] a lehető legszélesebb köröket be kell vonni, [...] egészen egyszerűen azon racionális ok által is vezérelve, hogy a megvalósítást nem fogják szétgátnyolni. Hiszen hogyha tudok róla [...] és elfogadtam azokat a kompromisszumokat, meg megállapodtam mindenkiel [...], akkor nem fogom odaláncolni magamat a fához. Ha meg nem tudok róla [...] akkor lehetséges, hogy olyan magatartást fogok tanúsítani, amivel jelentős költséghátrányokat okozok nekik” [41]

3.5. A három elemzett város összevetése

A vizsgált három város tekintetében jelentősen különbözött az interjúalanyok szektoriális megoszlása. Míg Kecskeméten a civil szféra szereplői felül-, addig Pécssett alulrepresentáltak voltak. Ugyanitt a válaszadók között nagy arányban jelentek meg a kutatók (a város sajátosságaiból is adódóan), illetve a tervezői oldal. Ugyanakkor ez nem hozott szisztematikus különbséget a tartalomban.

Amellett, hogy valamennyi városban sokféle véleménnyel találkozhattunk, a fő témák mégis hasonlóak voltak. Kisebb különbség, hogy Kecskemét esetén nagyobb arányban találunk konkrét helyi konfliktusokat bemutató szövegrészeket (de ezek a szövegrészek jellemzően pont nem a civilektől származnak, mint ahogy például a „szakmaiatlanságról” sem elsősorban a kutatók beszéltek). Az azonosított fő témák, úgy tűnik városokon átívelőek.

A városok közti különbségek sokszor ezen fő témák helyi kontextusra történő „lefordításában” vannak. Kecskeméten a Mercedes, Pécssett az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) projekt volt az a „forró pont”, amelyet szinte valamennyi interjúalany (magától) megemlített. Mikor az interjúalanyok bizonyos fejlesztési irányok melletti elköteleződésről beszéltek (esetleg más irányok rovására), akkor ennek megfelelően Kecskeméten a Mercedes, Pécssett az EKF került gyakran szóba. Ennél kevésbé élesen, de Szegeden megjelent az ELI (épülő lézerfizikai kutatóközpont), illetve ezzel összefüggésben a tudásalapú tevékenységekre történő fókuszálás szerepe (és kritikái). Pécsi sajátosság volt továbbá, hogy a fenntarthatóság koncepciója itt nagyon hangsúlyosan (bár sokak által kritizálva) a kék gazdaságra lett lefordítva. Ugyanakkor megegyezően hangsúlyozni kell, hogy általánosságban a válaszadók hasonló témákat tematizáltak a három városban.

4. A helyi fejlesztés zárt tere

A mostani és az ezt követő két fejezet a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntéshozatali és döntéshozatali folyamatok tereit elemzi. Elemzésünk során Gaventa (2006) hatalomkockájának dimenziói közül a hatalom tereit választottuk a rendszerezés elsődleges dimenziójául, így a zárt, a hívott, majd a szerzett teret elemezzük. Ennek megfelelően a hatalomkocka másik két dimenzióját (a hatalom szintjei: globális, nemzeti és helyi; illetve a hatalom formáit: látható, rejtett és láthatatlan) ezeken belül elemezzük.

Jelen fejezet tehát a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntéshozatali és döntéshozatali folyamatok zárt terét elemzi. A zárt tér olyan döntéshozói tereket jelent, amelyekben egy zárt csoport, zárt ajtó mögött hoz döntéseket, anélkül, hogy bármilyen más cselekvőt bevonna a folyamatba (Gaventa 2006). A zárt terekben a szereplők általában valamiféle felhatalmazás (politikai, jogszabályi) miatt vannak jelen.

A hazai gyakorlatban például a vonatkozó jogszabályok a településfejlesztést helyi önkormányzati feladatként aposztrofálják.¹² Jóllehet a helyi fejlesztést befolyásoló számos további feladatot a jogszabályok más szereplőkhöz rendelhetnek (pl. oktatás, egészségügy, nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségi beruházások). A jogszabály által kijelölt döntéshozatali és döntéshozatali fórumok tehát zárt tereknek tekinthetők.

4.1. A hatalom szintjei a zárt térben

A szakirodalom számára nyilvánvaló, hogy egy-egy település szereplőinek életére / tevékenységére különböző területi szinteken meghatározódó folyamatok hatnak (a globálisról a lokálisig) (Porter 1990, Pike et al 2006, Swinburn et al 2006). Ennek megfelelően sokan a több-szintű kormányzás (multi-level governance) mellett érvelnek, abból kiindulva, hogy a befolyásoló tényezők koordinálása csak több területi szint együttműködésépp képzelhető el (ld. Pálné 2008).

Ennek megfelelően nem meglepő, hogy az interjúkból kirajzolódó kép szerint a helyi fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatal a helyi szereplőkön túlmutató folyamatok, illetve más területi szintek szereplői befolyásolják. Ami talán meglepő az ennek a befolyásolásnak a volumene.

Az interjúk tanúsága szerint **a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntéshozatal elsősorban a nemzeti szinten történik** (a globális szint befolyásolásával): „*Nyilván*

¹² 2011. évi CLXXXIX tv. Magyarország helyi önkormányzatairól (13§ 1. bek.).

Budapestről fújják a passzátszelet, akik sok esetben még hozzá is tesznek [...] a Brüsszel felől fújó passzátszélhez, és itt néha egészen szélviharban kell helytállni.” [28]

Természetesen ezen észlelés mögött – ki nem mondva – meghúzódik az a szereplők gondolkodását átható narratíva, miszerint a helyi fejlesztés nem más, mint a (jórészt kívülről jövő) fejlesztési támogatások elköltése. Erre már az előző fejezetben is utaltunk: nagyon markánsan megjelent az a vélemény, miszerint a helyi folyamatokat az alakítja, hogy „mire adnak pénzt”.

A nemzetek feletti szint kapcsán az interjúalanyok a multinacionális vállalatokat (azok erőfölényét) és az Európai Uniót emelték ki (aki előre lefekteti a fejlesztési kereteket). Ugyanakkor az a vélemény is megjelent, hogy az EU-t hivatkozási alapként (kifogásként) használják. Valójában jóval nagyobb volna a mozgástér, és az EU előírásaként hivatkozott szabályok jelentős része nemzeti döntések eredménye.

Utalás a hatalom globális szintjének szerepére

A multinacionális nagyvállalatok erőfölénye	<ul style="list-style-type: none"> - „És akkor ugyanoda megyünk az adott befektetőhöz, hogy gyere Szegedre, mert itt ingyen van, meg itt is ingyen van és jó akkor bocsánat, elnézést kérek, akkor térdeljenek le, és akkor te még mit adsz hozzá, te még mit adsz hozzá, de nem erről szól? Adsz még ingyen lakást az expatriotáknak? Adsz még ingyen képzést? Adsz még ingyenes buszos közlekedést? És nálatok mennyi az iparüzési adó? 2%, hát ott csak 1,8. Ezt csinálják a befektetők, hülyére vesznek minket, hülyére és mindig is hülyére fognak.” [28] - „Tehát egy kicsit ők [a Mercedes] olyan erőpozícióból tárgyalnak velünk.” [11]
Az Európai Unió	<ul style="list-style-type: none"> - „Szóval kicsi szerintem az önkormányzat mozgástere, ezt az unió előre ilyen irányelveket megfogalmaz, hogy arra kell költeni ilyen százalékos arányba.” [14] - „2010 után változott a helyzet, annyiban, hogy [...] a kormány tudja befolyásolni azt, hogy Brüsszel mire ad pénzt.” [43] - „Most szerintem az Unió is azt mondja, hogy nem értik az én aggályomat, hogy miért mondom azt, hogy itt már nincs nagy mozgástér, mert hát [...] ők csak a keretet adják meg és minden ország nagyon speciálisan föltöltheti. Hát szerintem nem nagyon, hát igazán specifikus dolgot annyira nem lehet csinálni.” [18]
Az Európai Unió, mint hivatkozási alap	<ul style="list-style-type: none"> - „Azt mondják nekem, hogy az Unió nem engedi. Tessenek nekem akkor megmutatni [...] hol nem engedi? Az Uniónak abszolút nem volt ilyen kikötése, hogy egy pacában kell lenni az összesnek [az antiszegregációs terv által érintett területeknek], de hogy valaki, nem tudom, mindegy rosszul fordította le, így volt kényelmes; így írták meg egyszer a magyar nemzeti szinten és innentől kezdve ez ugye így maradt.” [26]

A nemzeti szintem két alapvető szereplői kört említettek az interjúalanyok (még hozzá elsőprő gyakorisággal). Az országos politikai szereplőket, illetve a nemzeti szintű bürokráciát (minisztériumok és az EU-s pénzek felhasználásához kötődő egyéb hivatalok). Meg kell viszont említeni, hogy a nemzeti szint szerepét elsősorban azok a szereplők hangsúlyozták, akik a fejlesztések közvetlen részt vevői, a helyi zárt tér szereplői (a tervezői oldal, a közgyűlés, vagy az önkormányzat apparátusának tagjai).

Ennek nyilván egyik oka az, hogy az ő tevékenységükre van közvetlen hatással a nemzeti szint. Azaz jó okkal feltételezhetjük, hogy a helyi fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatal szereplőit tényleg jelentősen befolyásolják (korlátozzák) országos szintről. A másik ok pedig feltételezésünk szerint az, hogy a zárt tér helyi szereplői valóban a fejlesztési pénzek elköltésével kapcsolatos tervezést azonosítják a helyi fejlesztésekkel. Ebben a megközelítésben pedig még jelentősebbnek látszhatnak a külső korlátok. Ugyanezen szereplők azért említést tesznek a helyi szint szerepéről is:

- „Amelyik megyei jogú városban [...] van valami affinitása arra, hogy a kötelező feladatellátáson kívül még a gazdaságfejlesztésben is valami tevőleges szerepet kellene játszani, akkor értelemszerűen ez egy meghatározó feladat lenne.” [5]
- „Az önként vállalt funkciók esetében ott van az, ott kell hogy legyen a felelős gondolkodás a városvezetés részéről, hogy nyilván azt vállalja föl, amit tud finanszírozni, és elsősorban azt vállalja föl, ami a helyi lakosok érdekeit szolgálja.” [19]

A nemzeti szint szerepe kapcsán egyrészt megjelent, hogy az országos (párt)politika közvetlenül befolyást gyakorolt a helyi történésekre (akár projektek szintjén), és egyértelmű hatása van az EU-s források allokációra, illetve a kívülről jövő befektetők irányításában. Az interjúk szerint az országos intézmények többnyire az országos pártpolitikai irányvonalakat képzik le (ilyen módon hektikusak, nem konzekvensek, kivárnak, nem mernek döntéseket hozni). A tervezés „föntről” kapott kereteit a helyi szereplők nem tartják megfelelőnek. Azok egyrészt túlzottan sablonosok, nem veszik figyelembe a helyi sajátosságokat, másrészt sokszor ötletszerűek. Igazából a helyi szereplők a maguk valóságát próbálják esetenként az előírt keretekbe beleigazítani. Azaz a tervezésre vonatkozó sillabuszok, szabályok inkább hátráltatják, minthogy segítenék a helyi szereplőket.

Megjelent az a nézet is, mely szerint a helyi politikai döntéshozók „belesimulnak” ebbe a helyzetbe, vagy nem tudnak, vagy nem akarnak (mernek) ez ellen tenni: *„Hát itt a legnagyobb kérdés, hogy a [helyi] kormányzás [...] mennyire meri fölállalni egy mondjuk központi irányítás felé haladó politika mellett azt, hogy ő már tudja, hogy mit akar, és ezt mondja határozottan.”* [20]

A nemzeti szint szerepe a helyi fejlesztési folyamatokban

<p>Az országos (párt)politika szerepének hangsúlyozása</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ez az egész ország túlon-túl pártpolitizál. [...] a hatalmon lévő pártcsoport az dönt.” [1] - „Kecskeméten is már célozhatták [a stadionépítést], de aztán hála istennek most még halasztják. [...] de hallottam róla, hogy tervezik a vasútállomást, buszállomást, valami [...] valami hiper-szuper modern vasútállomás lesz, hát nem tudom [...] köll-e ekkora befektetés erre?” [2] - „Ami kötelező leosztás van városok között, majdnem normatív alapon, azokat Szeged is meg fogja kapni, ez se kevés, több 10mrd Ft, de azon kívül nagyon meg lennék lepve, ha bármi leesne ebben a ciklusban.” [43] - „A fejlesztési források teljes egésze az EKF fejlesztésekre ment el, [...] semmilyen más típusú fejlesztésre ugye nem kapott forrást [Pécs], hiszen azt mondták, hogy mit akarok? Ott van az EKF. Erre megkaptátok a 36 milliárdot.” [19] - „Éreztük, hogyha Pécs kapott egy 30 milliárdos, majdnem 30 milliárdos EKF-et, akkor nem fog kapni újabb ekkora lóvét arra, hogy villamoshálózatot építsünk.” [23] - „Amikor az ITS-nek a végére értünk, [...] és gyakorlatilag oda eljutottunk, hogy akkor végülis most mit kell csinálni [...], [akkor] a kormány részben már a választásokra készülve, vagy az önkormányzati választásokra készülve, elkezdett azzal foglalkozni, hogy akkor [...] mit ígérünk. [...] Akkor tulajdonképpen jött ez a projektlista című dolog, [...] és ezt kormányzati szinten tárgyalták ezekkel az önkormányzatokkal, és az a teljesen paradox helyzet állt elő, hogy titokban tartották előttünk.” [22] - „Ezt a pólusprogramot ezt elgáncsolták és max. arra volt jó, hogy a városok versenyezzenek egymással, miközben Budapesten döntéseket hoznak fontos dolgokról és ne figyeljünk oda.” [33]
<p>Centralizáció, Budapest központúság</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Elvették a hatáskört [az önkormányzattól] [...] mondjuk az oktatás területén, az egészségügy területén.” [42] - „Szegednek jut 35 milliárd, Pécsnek meg 31, kvázi 380 milliárd forint azt hiszem az összes megyei jogú városnak a szumma kerete. Budapest egymagában kap nevesített projektekből 370 milliárd forintot? Tehát miről beszélünk? Miről beszélünk?” [28]
<p>A kívülről jövő befektetésekkel kapcsolatos döntések</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Úgy lehet idehozni, ha az állam tárgyal. Azért legyünk őszinték, egy nagy cég nem az önkormányzathoz megy tárgyalni, hanem az államhoz megy tárgyalni, tehát ha az állam azt mondaná, hogy Pécsset azt mondjuk, hogy fontos város, próbáljuk meg fejleszteni, vagy legalább ne menjen jobban tönkre, akkor azt kell mondani egy nagy cégnek, aki Magyarországon akar beruházni, hogy itt van Pécsen egy terület, van ipari park, na most bővíteni is akarnak, azzal nincsen gond, terület bőven van, jöjjön ide a nagy cég beruházni” [30] - „A pécsi önkormányzat megtehet bármit, de amíg az állam azt mondja, hogy nem Pécsre hozza a beruházást, addig nem történik itt semmi. Márpedig én úgy látom, hogy az állam, ha jön egy beruházás, az nem azt mondja, hogy Pécsre hozza, tehát valami miatt más városokat az állami vezetők jobban kedvelnek, mint Pécsset.” [30]
<p>A bürokrácia működése a politikai döntéseket képezi le</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A politika blokkolja jelenleg a területfejlesztést, meg mindent, tehát a politikai döntésekre vár mindenki. [...] Egy államtitkár vagy egy helyettes államtitkár [esetén] sokszor [...] azt érzékeljük, hogy nincs felhatalmazása, háttere, akármiye ahhoz, hogy segítsen, vagy [...] hogy egyáltalán normálisan kommunikáljon.” [42] - „Egész egyszerűen nem kezdtek időben hozzá odafönt vagy valahol máshol csúszott ez el. Nem tudom. Azt látom a hozzáállásából, hogy segítőkészek, de néha az az érzésünk, hogy nekik is meg van kötve a kezük.” [40] - „Valószínű, hogy jövő ilyenkor Lázár Miniszter Úr azon fog hepciáskodni, hogy miért nem költöttünk el még a 34 milliárdunkból még 10 milliárdot, miközben jelenleg nem tudjuk, hogy milyen feltételek mellett költhetjük, tehát egyetlen egy pályázati felhívásunk nincs még, ami alapján tudnánk. Most jelenleg ilyen vakrepülés jelleggel elindítottuk, ami ilyen nagyon tutinak látszik.” [42] - „Most eljutottak odáig, hogy a projekt lista kialakult. [...] Érdemes lesz megnézni mondjuk egy hónap múlva, ha elfogadja a kormány, [...] hogy a projektekből, amik a stratégiában szerepelnek, mik kerültek fel ebbe a megvalósításra kerülő szűkebb listába.” [20]

<p>A tervezés kereteinek (túlzottan részletes) megadása</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Mindent központi szinten mondanak meg, tehát mindent. [...] Mi a fenének készítettük ez a rengeteg dokumentumot, ha minden egyes városnak a ITP-je ugyanúgy néz ki egy, egy, kettő, minden úgy néz ki, ahogy Budapest akarja, hogy kinézzen, hát ébredjünk már föl.” [28] - „Van egy kötött tartalomjegyzék, ami egyre nagyobb, amit egyre több blablával töltenek meg [...] régebben egy ilyen dokumentum lehetett negyven oldal, és több fordulat volt benne, mint most egy kétszáznegyven oldalas valamiben, ami agyonvágja az embert, ha este az ágyban [...] elalszik rá.” [48] - „Gyakorlatilag keddenként mennek fejtágításra a minisztériumba és ott mindent újra kell tervezni. Tehát fogalmuk sincs, hogy mégis hogy kellene kinézni az integrált tervezési programoknak, mit kéne magába foglalni. [...] Teljesen káosz az egész, ahogyan kormányzati szinten kezelik. Ők egyszerűen nem tudnak mit csinálni. [...] És megfogalmazták a megyei jogú városok, hogy hát elég nagy baromság az egész, ahogyan le van osztva. Magyarul baromságokra lehet pályázni, és nem akarnak baromságra pályázni. [...] És ment a lobbis, a megyei jogú városok részéről, majd annyira erősen lobbiztak, hogy azt mondták, „jó gyerekek kuss” ha ennyire hülyék vagytok, akkor azt eszitek meg, amit kaptok és kész, nem változott semmi.” [23] - „Pécs elkezd dolgozni, majd ugye végiggondoljuk, hogy ki mit szeretne csinálni, lefolytat egy megbízási eljárást, keresi a szakértőket, nekilendíti a saját embereit, elkezdik az adatokat, a felmérést csinálni és akkor egy félév-háromnegyed év múlva egyszer csak valamelyik hatóság vagy minisztérium, vagy akihez ez tartozik azt mondja, hogy na akkor ő kiad egy kézikönyvet és akkor ugye mindenki elkezd a haját tépni, mert hát akkor a valóságot kell megpróbálni ehhez a kézikönyvhöz igazítani.” [26] - „Ugye antiszegregációs tervet kellett ugye csatolni az akkori fejlesztési dokumentumokhoz. [...] Megpróbáltunk erre fejlesztési tervet készíteni [...] és akkor azt mondták nekünk, hogy erre nem lehet benyújtani a szociális városrehabilitációs pályázatot [...] mert az integrált városfejlesztésnek a kritériuma, [...] hogy összefüggő területre vonatkozzon. Mi itt küzdöttünk, [...] hogy megpróbáljuk megmagyarázni, hogy nincs az az Úristen, hogy ezek össze tudjanak érn. [...] [Végül] Pécsen is húzunk egy kört és akkor egyben van.” [26] - „Utána jött ki az a rendelet, ami nagyon erősen bekorlátozta ennek a tematikáját, mi még az első európai fordítás alapján nekifogtunk, egy olyan fél évvel hamarabb, ezért utána volt is szívás, mert ami például a KSH által elhatárolt antiszegregált területeket azt mit tudom én, egy év múlva kaptuk meg és akkor már régen túltettünk volna rajta, ha mi magunk csinálhatjuk.” [6] - „Az országos tervezésben biztos megvan ennek a logikája csak [mi] nem biztos hogy látjuk.” [40] - „Magyarországon is elmentek a rossz irányba, hogy mint ahogy elmentek az Európai Unióban hogy túlszabályozott az egész rendszer.” [18] - „Most ugye tartunk itt az integrált területi programnál, [...] hát igazából nem lenne ez rossz eszköz talán, hogyha valóban lenne egy olyan tervezési szabadság, ami nincs, mert hiszen hogyha itt a város tekintetében nézzük a TOP forrásokat, a TOP források első allokációja az egy olyan kötött rendszer, amiben főleg, hogyha még az indikátorokat is hozzávesszük, ami eléggé kérdésessé teszi, hogy ez milyen hatékonyságú lesz a megvalósítás során.” [19] - „A végső formálásnál például voltak olyan formai követelmények, amiket teljesíteni kellett. És ez abszolút nem volt összhangban [...] azzal a racionalitással, amit mi meghatároztunk. [...] Tehát nagyon sok olyan töltelékadat volt benne, amit muszáj volt megcsinálni, és ez ennyi. És ez már valahol az olvashatóságot is lehúzza. [...] A mi eredeti elképzelésünk, amikor meg volt az egésznek a váza, pontosan mi hogyan illeszkedik, az irányelvek, maga a táblázat, és ott a stratégiai célok meg az al-célok lebontása, az egy 50-60 oldalba belefért volna.” [25] - Ebben az időszakban ugye elindult az Európa Kulturális Fővárosra való felkészülés, aminek egyébként nem mintha bármilyen szervezett irányai lettek volna. Ez egy nagyon lelkesítő korszaka volt Pécsnek, mindenki gondolkodott, mindenki ötletelt, mindenki megpróbált valamit mondani. [...] Nagyjából mire elkészült a fejlesztési stratégia, addigra kaptunk egy silabuszt, hogy nem olyanak kellett volna lennie.” [26]
--	--

<p>A lefektetett keretek egyben már a forrásallokációt is jelentik</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Az irányító hatóság lekiüldött egy új forrásallokációt – megint nem valósult meg az alulról tervezés.” [40] - „Most lehet meg kell újítanunk 972 darab bölcsődei férőhelyet, de nincs ennyi gyerek a városban, tehát viszont másra nem költethetjük.” [19] - „Amikor azért könyörög egy megyei jogú város, hogy nálunk nincs szegregátum és hiába kell nekünk hatszázmillió forintnyi szocrehabos forrást elkölteni, nincs. És utána hónapokig tartó könyörgés után hajlandó az IH megengedni, hogy akkor jó, rendben van, x nyugat-dunántúli városnak nem kell szocrehabos projektet megvalósítani, és hiába van az, hogy egy másik városnak meg teljesen más a szükséglete.” [28] - „Amikor nemzeti szintű indikátorvállalásoknak kell megfelelni, akkor nem tudunk mit csinálni. [...] Mondjuk a források 60%-át gazdaságfejlesztésre kell elkölteni és mindent ebbe erőszakolunk bele, nem biztos, hogy ez a jó megoldás, de ehhez kell illeszkedni.” [28] - „Ez a keretszám kidolgozás a szakképzésnek a vonalán úgy néz ki, hogy akkora keretszámokat adnak; és a tetejére, amiket a megye javasolt azt a minisztérium teljesen átírta, jóisten tudja, hogy milyen megfontolások alapján.” [20]
---	--

4.2. A hatalom formái a zárt térben

Gaventa (2006) **látható hatalomnak** nevezte a politikai hatalom szembetűnő és pontosan definiált aspektusát. Ilyenek a formai szabályok, struktúrák, hatóságok, intézmények és a döntéshozás egyéb formai folyamatai. **Rejtett hatalmat** jelent a politikai napirend (agenda) meghatározása. Például amikor bizonyos befolyásos emberek, csoportok, intézmények ellenőrizni tudják, hogy ki és milyen problémák kerülnek a döntéshozatalba. A **láthatatlan hatalom** azokat az egyéneket és csatornákat jelenti, akik befolyással vannak a politikai részvétel pszichológiai és ideológiai hatáira, vagyis befolyásolni tudják egyes problémák jelentését, interpretációját és az általános elfogadhatóság normáit. Sokszor komoly problémák nem csak a döntéshozói asztalról hiányoznak, de a különböző érintettek elméjéből és tudatából is kimaradnak.

Az interjúalanyok természetesen beszámoltak a helyi fejlesztési döntésekkel kapcsolatos **nyilvános, szabályszerű** eljárásokról (azaz amikor a folyamatok a lefektetett jogszabályok, hivatali utak mentén folyik, előre jelezhetően, láthatóan). Jóllehet az érvényben lévő szabályok megfelelőségét helyenként megkérdőjelezték:

- „Hogyha egy új beruházásról van szó, akkor mindig a Pénzügyi és Gazdasági Bizottság [...] az véleményezi. És nagyon sokszor a bizottsági üléseken, aki mondja, hogy van rá keret, ez a pénzügyi osztályról valaki főnök, vagy valamelyik dolgozó, tehát így működik a dolog. Amikor pályázatok vannak [...], akkor az úgy szokott lenni, hogy amikor a pályázat beadásra kerül, akkor a bizottságok megtárgyalják, vagy már kapásból a Közgyűlés tárgyalja meg, [...] mert ez ilyen hirtelen dolog szokott lenni.” [30]
- „A Bizottságnak igazából csak a pénzügyi jellegű dolgok vannak, amik a hatáskörébe tartoznak, ami azt jelenti, hogy mondjuk megtárgyalja egy bizottság azt, hogy mennyi pénz van mire, milyen beruházásokat lehet eszközölni, satöbbi, satöbbi, de úgy önmagában nem ez a bizottság dönti el azt, hogy mi legyen fejlesztve. [...] Ilyen döntéseket a Közgyűlés hoz meg.” [30]

- „A [kormányzó párt] volt, hogy engedékeny volt, ilyen apróbb dolgokban, ami tényleg logikus és nem komoly horderejű kérdés. De általában a komolyabb horderejű kérdésekben hiába volt mondjuk egy óras vita, megszavazták, tehát olyan, mintha nem történt volna semmi. Ahol lehet inkább vitázni, az inkább a bizottsági ülések.” [30]
- „Mivel még egy olyan dolgot is beleraktak az SZMSZ-be, hogy ha napirend előtt felszólalt valaki és utána erre a polgármester úr [...]adhatna választ, de utána a napirend előtti felszólaló erre nem válaszolhat. Ezért általában ezzel nem is nagyon élt ezzel senki, mert semmi értelme annak, hogy az ember elmondja a véleményét, utána azt mondja a polgármester, hogy ez hülyeség [...] és akkor nem lehet erre reagálni.” [30]
- „Tehát amikor megadták a lehetőséget, akkor hivatalosan is kapcsolódtam a dokumentumok készítését monitorozó bizottságba. [...] Gondolták jobb, ha ott mondom el, a monitoring ülésen a nyavalyámat, minthogy a közgyűlésen. [...] És akkor így mint az aktív nagypofájú ellenzéki kerültem be ebbe a kalapba.” [23]
- „Van egy non-profit szervezet, a Pécsi Városfejlesztő Non-Profit Zrt. [...] Ők azok, akik különböző pályázatokat előkészítenek, megírják, beadják és lemenedzselik, tehát a legfontosabb előkészítő munkát ők végzik a városban. [...] Az ő előkészítéseik alapján vizsgálja meg a polgármester, a polgármester helyettes és az egész kabinet a fejlesztési javaslatokat, majd viszik a közgyűlés elé elfogadtatásra, tehát a végső szót azt nem a polgármester, nem egy fejlesztési cégnek a vezetője adja, hanem a képviselőtestület.” [33]
- „Most például a főépítésznek jeleztem, hogy úgy tűnik, hogy ez a szökőkút történet ez nagyon izé, tehát hogy ez erről majd kell rendezni valami lakossági fórumot, vagy ilyesmit.” [42]

Elemzésünk szempontjából ugyanakkor jóval lényegesebbek voltak azok a beszámolók, amikor a döntés-befolyásolás és döntéshozatal nem nyilvános formáiról beszéltek az interjúalanyok. Azaz, amikor nem a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos szabályok és eljárások ismerete ad eligazítást a folyamatok megértése kapcsán. És úgy tűnik a valóság igen gyakran eltér attól (vagy legalábbis jóval árnyaltabb), mint ami a politikai színtér látható részén történik.

Az egyik legnehezebb feladat a **láthatatlan hatalom** formáinak felszínre hozása volt az elemzés során. Sokszor a szövegrészek nem is utalnak erre közvetlenül. Semmiképp nem állíthatjuk, hogy az alább felsorolt lista teljes körű lenne. Ezzel együtt a hatalomgyakorlás (elnyomás) számos olyan mechanizmusa világossá vált a szövegekből, amelyek nem egyszerűen rejtett befolyásolást jelentenek, hanem sokszor reflektálatlanul maradó viszonyokat.

A láthatatlan hatalomgyakorlási formák egyik csoportjaként a gondolkodási keret olyan elemei említhetők, mint például, hogy a szereplők „nagy megoldásokban” gondolkodnak, vagy hogy a választási ciklusok fontosabbak, mint az EU-s tervezési ciklusok. A második csoport a más területeken is gyakran fellelhető hegemóniák, mint a nők hátrányos megkülönböztetése, vagy a belvárosra irányított nagyobb figyelem a fejlesztések során, vagy

az, hogy az „igazi” szakértelem Budapestről jön. A harmadik csoport a szakértői és a politikai színtér teljes elválasztása (a tervezők ne foglalkozzanak a kormányzással). A negyedik csoport pedig a reflektálatlan szakértői hatalom. Például az, hogy egyes szakmák láthatóbbak/hallhatóbbak mint mások (jelen esetben az építészek befolyását emelték ki az interjúalanyok).

- „Muszáj politikai ciklusokban gondolkodni, mert közpénzt, most mindegy hogy brüsszeli vagy budapesti, vagy szegedi, de közpénzt osztunk el. Minden közpénzosztás a politikára van bízva [...] Persze hogy csak politikai ciklusokban lehet gondolkodni.” [43]
- „A város nagy projektekben gondolkodott és ezek fogták le és át a gondolkodását.” [26]
- „Lejött [Budapestről] és akkor itt osztotta az észet, minthogyha itt mindenki hülye volna.” [18]
- „A polgármester úr felkért [akkoriban] hét értelmiségit, [...] hogy írja le a véleményét a Kulturális Főváros folyamatáról [...]. Én voltam az egyik [...] természetesen egyedüli nőként.” [26]
- „Ez a város 41 kis városrészből áll, [...] ezeknek nagyon különböző adottságaik vannak. [...] Még ma is kicsit önálló életet élnek. [...] Látjuk és tapasztaljuk is, hogy nem nagyon csatornázódnak be a döntési, közgyűlési döntéshozatalba a városrészeknek a problémái. Elsősorban ugye a belváros áll a fejlesztések homlokkörében, néha egy-egy kisebb fejlesztés lakótelepekre, de most főleg a lenti részen, a településrészekre koncentrálunk, de egyáltalán nem jellemző az, hogy lenne egy ilyen hálózatszerű működés.” [27]
- „A helyi politikát már nem vizsgáltuk, vagy vizsgálhattuk [a tervekészítés során]. [...] Végso soron nem volt egy olyan önálló és szakemberrel megfelelő módon alátámasztott rész, amelyik a helyi politikát is górcső alá vette volna és megmondta volna, hogy a helyi politikában, a városirányításban, városvezetésben ilyen és ilyen tevékenységekre van szükség, [...] egyáltalán kritika hangozzon el. [...] Volt sajnos egy ilyen általánosabb [...] megközelítés, hogy jó, ti szakemberek vagytok, ez a homokozó nektek ki van jelölve, itt akkor eljátszotok, és akkor a politikát meg hagyjátok a nagyokra.” [22]
- „Egy település fejlesztése, az nem a téglákból, meg a betonból, meg az üvegből áll, hanem pont fordítva, egy települést a társadalma tesz településsé. Viszont azok a jogszabályok [...] amelyek a településfejlesztéssel kapcsolatos tevékenységek keretszabályait adják (talán az egyik oka az lehet, hogy építészek tesznek javaslatot a jogszabályok szövegére, [...] vagy azért mert sokkal egyszerűbb, vagy azért mert olyan érdekek vannak a háttérben) [...] szinte egyáltalán nem gondolkodik a társadalomban.” [31]
- „Nem biztos, hogy az az elsődleges egy Pécs méretű városban, amikor megpróbálsz neki új jövőt adni [...], hogy egy építész ránézzen a várostérképre és akkor álmodjon egy nagyot.” [23]
- „A kormányzatnak van meghatározó szerepe, azt hogy a brüsszeli pénzeket milyen módon tudja becsatornázni milyen projektek mentén, mert arra fognak pályázni az önkormányzatok, ott a lényeg. Innentől kezdve nincs már szakértő, hanem célorientáltan, nagyon is racionálisan, minden lehetőséget megragadva, ahhoz ír a megerőszkolásig alátámasztó szakvéleményeket, hogy miért jó az nekünk. És mire a képviselőkhöz kerül a többség ezt nem is veszi észre még egy ilyen városban sem. [43]

A láthatatlan hatalom egy speciális formája lehet (amelyet nem mindig különíthető el a rejtett hatalomtól), hogy egyes embereknek (és ezek keresztül szempontjaiknak, habitusuknak

stb.) jelentős befolyása lehet a folyamatokra.¹³ Az hogy ki kerül oda akár a véletlen műve is lehet. Ami miatt ezt láthatatlan hatalomgyakorlásnak véljük az, hogy ily módon az egyes ember szerepe, meggyőződése reflektálatlanok maradnak a folyamat során (nem világos, hogy megtörténik a folyamatok befolyásolása):

- „Ez önmagába kevés lett volna, hogyha nem olyan emberek vitték volna ezt a koncepciót, mint a korábbi alpolgármester.” [11]
- „Ez az egész társadalmisítás, ez nem egy könnyű út. Ez részben lassítja a tervezési folyamatot, nagyon nehéz, hogy tényleg mi a hozadéka, nagyon sok múlik azon, hogy tényleg kik kapják a megbízást, hogy lesznek a tervezők kiválasztva.” [18]
- „A mi konzorciumunkra rányomta a bélyegét, ez [...] a kék gazdaság, zöld gazdaság, és ez az ilyen bio, meg termelői piac, meg tudod ez az orientáció.” [18]
- „A két erő [...] nagyjából egyensúlyban voltak. [...] gyakorlatilag ezzel telt az egész ezzel a látványpolitizálással kifelé. De valójában a mélyben mivel mindenki tudta, hogy [...] nem tolhat mindent gátlástalanul keresztül, bizonyos dolgokra azért odafigyeltek. [...] *[Ekkor]* sikerült egy csomó olyan dolgot keresztülvinni [...] pont ezeken a területeken *[környezetvédelem és a fogyasztókkal élők ügye]*, ami most például, most '14 óta [...] és előtte is teljességgel elképzelhetetlen lett volna.” [46]
- „Igen, én hiszek abban, hogy maga a konkrétan a tervező személye, vagy a tervezőcsoport az meghatározza azt, hogy mi lesz abban a tervben.” [18]

Jóval egyszerűbb volt a **rejtett hatalomgyakorlás** módjainak feltárása. Teljesen magától értetődően beszélnek arról a megkérdezettek, hogy működnek a rejtett hatalomgyakorlás csatornáit, amely sokszor egybeforr akár az erőfölény érvényesítésével, vagy a korrupcióval is:

- „Két szintéren fut a cselekmény, itt *[annak kapcsán, hogy milyen fejlesztések valósuljanak meg]* is van egy nyilvános, tehát van egy felszín, és van egy nem látható, tehát a pécsiek 99,99% számára nem látható folyamat.” [30]
- „Két szinten zajlanak a folyamatok, van egy láthatatlan és van egy látható folyamat. Ugye a látható folyamatot meghirdetik, közbeszerzéssel, megpályázza egy építésziroda, fölállít egy teamet [...] És vannak láthatatlan folyamatok, amiket vagy észre lehet néha venni, valaki vagy elszólja magát, mit tudom én, sajátos fogalmazással, például ő valamelyik politikai vagy gazdasági szereplő. [...] Ezek nem olyan folyamatok, amik erősítik egymást, hanem olyan folyamatok, amik adott esetben totálisan negligálnak nem tudom, célkitűzéseket, más folyamatokat.” [31]
- „Én szoktam nézni a Közgyűlés közvetítést, hogy egész délelőtt vitatkoznak, majd becsukják, elhúzzák a függőnyt és öt perc alatt mindent megszavaznak úgy, ahogy van.” [45]

¹³ E jelenségre korábban is utaltunk már az értékek kapcsán.

A valódi hatalommal bírók köre a helyi fejlesztési döntések kapcsán az interjúalanyok szerint

<p>A zárt tér szereplői</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Hát az a szűk kör, jól láthatóan, részben főnről, kormányzati szintről vannak irányadások [...]. Kicsit több mozgásteret szeretne az önkormányzat magának. A konkrét projektek kidolgozása [kapcsán] ott meg megint attól tartok, hogy egy szűkebb kör lesz, amiket majd úgy fogják tálni a terveket, hogy ezek ilyen jó dolgok és akkor ezeket kell majd megszavaztatni.” [7] - „Polgármester, az alpolgármester, az öaltuk lévő illetékes irodák vezetői gyakorlatilag ez a szűk struktúra, aki nyilván döntő hatással van erre [a tervek tartalmára]. Ezekből az irodákból kipörgött ilyen, ezeket a folyamatokat egyébként látszólag külső csapatként menedzselő csapat [...] ez az igazi forgóajtós rendszer, ez a revolving door.” [46] - „A főépítész, az alpolgármester, [...] az [apparátus vezetője], illetve külső cégek is, állami szinten meg maga a Miniszterelnökséget vezető államtitkár.” [44] - „Részben a helyi politikusok, nem csak a polgármester, hanem országgyűlési képviselők, akik a dolgokba bele tudnak szólni és hát a gazdaságfejlesztési részvénytársaság [...] biztos tud befolyást gyakorolni ebben biztos vagyok, de abban is biztos vagyok, hogy ez nem korlátlan.” [20] - „[A kormányzó oldalon] senki nem mer szembemenni a polgármesterrel.” [14] - „Ez is két évig húzódott, nem történt semmi, aztán egyik pillanatról a másikra az alpolgármester fölhozta ezt az egyik bizottságban és [...] aztán rá néhány napra elintézték, hogy kétirányú legyen az utca.” [39]
<p>Tanácsadók, befolyásolók</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „[Kik azok, akik ténylegesen befolyásolják a döntéseket?] Azok az emberek, akiknek akár formális, akár informális hatalmuk van az ország ügyének a vitelében. [...] Látjuk is azokat a szereplőket, akiknek befolyása van, és látjuk, hogy a megválasztott polgármesternek nincs. Elég erről ennyit.” [23] - „Nem azok hozzák a döntéseket, akik meg lettek választva a polgárok részéről.” [23] Itt az interjúalany a nemzeti szint (nem csak politikus) szereplőire gondolt. - „Valójában a lobbieredek határozzák meg, hogy hol mire költődik el a pénz.” [24] - „Az, hogy itt a belső viszonyokat mi dönti el, ugyanúgy azt tudom mondani, amit az előbb is, hogy vannak súlyos vállalkozók, azok azért hatnak erősen [...] a politikusokra és akkor azok a fődöntő személyek, tehát itt a plebs az nem igen jut szóhoz.” [2] - „Az első IVS-nek a kétharmadánál jártunk, mikor fölbukkant, utólag tudtuk meg természetesen a Mercedes. [...] A várostól elkérték az összes félkész anyagot is. [...] Mondom [XY] hát meg vagy te húzatva? Hogy lehet ilyet? Azt mondták, hogy nem érdekel, hogy mit mondok, vigyem.” [6] - „A polgármesterasszony eldöntötte valakikkel, hogy akkor itt, ezt az utcát följújtjuk, aztán kész, tehát nem volt senki összehívva, hogy a képviselők közül sem kérdeztek meg senkit se, hogy te figyelj ide, hát hol lenne a legjobb, tehát ezekben van mit fejlődünk, meg kellene is.” [10] - „Jókor volt jó helyen, amikor az EKF volt, akkor ő ebbe [a helyi tervezés menedzselésébe] belecsöppent.” [18]

Amikor arról beszéltek az érintettek, hogy **kinek van valódi hatalma** a helyi fejlesztési döntések kapcsán, akkor általában a szereplők egy nagyon szűk körét említették meg, aki részint a zárt tér felhatalmazással rendelkező szereplői, részint az ő (rejtett) befolyásolók, tanácsadók, illetve az országos politikai szintér szereplői. Ezen felül a rejtett hatalom gyakorlásának olyan módjait említették az interjúalanyok, mint a folyamatok (a politikai agenda) alakítása, a zárt tér szereplői számára is átláthatatlan módon; vagy a nyilvános retorika és a valós cselekvés eltérései:

- „Ugye jön a nyár, akkor nincsen sem Közgyűlés, sem Bizottság. Azt nem tudom, hogy akkor hány bizottsági ülés lesz arra összehívva, hogy konkrét projektek legyenek megfogalmazva. Itt a válasz az

szokott lenni, hogy a stratégiai dokumentumok alapján készülnek el a projektek. Ugye a stratégiai dokumentumok [...] jó hivatkozási alap.” [7]

- „Egyes [...] képviselők, akik ugye a városvezető frakciójában voltak, ők tudták előre, hogy mi van benne [az előterjesztésekben], csak az ellenzéki képviselőknek nem adták oda [előre].” [30]
- „Bár kampánytevékenységüket illetően, meg mikor arculatról van szó, akkor odaáll a kerékpáros ügy mellé, de egyébként mi azt vettük észre, hogy most kicsit befékezni szándékozik ezeket a dolgokat.” [3]

Befolyással való visszaélés és korrupció gyanú

<p>Visszaélés pozícióval, befolyással</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Elmentem néhány ilyen ülésre, amikor ezeket egyeztettek és egyszerűen már nem bírtam szakmailag sem, tehát most gondoljátok el, hogy a képviselő odamenne és mérnökasszony, itt húzza a belterületi határt! Így és így, mert mit tudom én ott volt öt telek, amit az unokaöccsének el akart adni, [...] ennyire banalitásokba menősen.” [6] - „Sokszor találkoztam már azzal, hogy akkor ki volt az a marha, aki ezt kitalálta és aztán előbb-utóbb szerencsétlen ügyintéző elmondja, hogy figyelj már ide, most nehogy azt hidd, hogy ezt mi találtuk ki. Bejött ide xy, és mondta, hogy akkor ezzel kezdjétek el dolgozni és akkor hozzátok be erre a bizottságra meg arra meg amarra, aztán kész. [És ez az xy politikai vagy gazdasági szereplő?] Hát én nem tudom, de sokszor az sejlik ki, hogy oda-vissza működik ez.” [10] - „Sokszor tanúja voltam, hogy hogyan lehet megváltoztatni rendezési tervet egészen gyorsan, tehát akkor, amikor valamit nem akartunk, aztán valaki odaszólt valakinek, és akkor utána én tudtam, hogy az lesz a vége, hogy engedélyezni fogjuk. [...] És akkor van, amikor jó dolog sül ki belőle [...] csak én pontosan ezt a fajta esetlegességet, ezt a tervszerűtlen működést [kritizálok]. Hosszabb távon [...] látszik, hogy nem működik, meg sokszor zavart is okoz.” [10] - „Szerintem [...] egyre inkább előtérbe kerülnek olyan típusú döntések, ami konkrét személyek rögeszméjéhez, baromságaihoz köthetőek, mert neki is szimpatikus az aquapark, azt gondolja, hogy ezzel majd szavazatokat meg szimpátiát fog nyerni.” [31]
<p>Korrupcióra utalás</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „[Hogy kik befolyásolhatják, hogy mi valósul meg?] Hááát ez, jórészt a politikusok és a vállalkozók. Ez a tőke, és az eldönti, hogy mit tudom én itt lesz egy Malom [...] ott ez úgy ment körülbelül, hogy megvett egy jó pár politikust, az mellé állt, hát a nép szegény, az egyik fele pártolta, a másik nem, a lelki alkatától függően és hát aztán a végén fölépült.” [2] - „Azt a földet kapta a Mercedesz, a város legjobb aranykoronás földjére rakta azt az istenátka iparépületet, tehát, hogy... nyilván mindenhol nyíltak a kapuk és nagy lé folyt ott.” [4] - „Nem, mi ebbe még nem látunk bele, azt gondolom [...] nagyon ott kell lenni, hogy valaki ezt lássa, pontosan. [...] Ahhoz látni kellene az utolsó számlát is. [...] Ezek ott kezdődnek szerintem az utolsó számláknál, amiket mi soha nem látunk, csak azt, hogy 5 milliárd volt és tovább már nem.” [14] - „A fejlesztés, beruházás, ami az izgalmas, mert a politikusok mindig ott tipródnak, és ekörül akarnak szerepet játszani. Ennek sok oka van [...]. Magunk között [...] aki a fejlesztési pénzt el tudja költeni, az tud egy kicsit a zavarosban is halászni, tehát ez a motiváció ez egy rendszerszintű motiváció és ez a világ más részein is így van.” [43] - „Összesen 1,5 milliárd maradt és [...] erre több pályázatot is kiírtak. Végül senki nem vállalta, [...] mert kiszámolták, hogy nem tudnák megépíteni 1,5 milliárdból és nem adták be [...] Egy pályázat érkezett be, ami 1,8 vagy majdnem 1,9 milliárdra szólt. Majd jött a Közgyűlés és [...] megemelték félmilliárd forinttal az összeget. [...] [Azzal indokolták, hogy] egy pályázat érkezett, és elvesztené a város a támogatást, ha nem lép időben és már csak két nap volt hátra. [...] Ha valaki súg, hogy meg fogják emelni, és azért adja be 1,8-ra és nem pedig 1,5-re [...] akkor így lehetett például kijátszani ezen dolgokat. [...] Gyanús.” [44]

Ahogy arra korábban is utaltunk az interjúalanyok nyíltan és nagy számban beszéltek az **befolyással / pozícióval való visszaélésről**, illetve a – szerintük – **korrupciógyanús tevékenységekről**. Az alábbi idézeteken kívül említik még a „házi beszállítókat”, illetve a városhoz közel álló cégeket (pl. építési munkák kapcsán). Ezeket általában úgy finanszírozzák, hogy valamely célra rendelkezésre áll egy szabad felhasználású keretösszeg, és akkor ez a cég kapja meg. Megjelenik továbbá az a vélemény is, hogy a rejtett hatalom láthatóvá tétele pozitív hatással bír:

- „És akkor ők [...] pesti irányítással, helyi koordinációval próbáltak egy városfejlesztési tervet csinálni, ezzel az álcával, hogy fenntarthatóság. És amikor szerintem látták, hogy ezt itt állandóan számon fogják rajtuk kérni, [...] mert annak itt vannak bizonyos követelményei, [...] akkor az első alkalommal mikor valami jogszabály módosult, akkor a pesti vezetők visszaléptek.” [25]

A rejtett hatalom egy sajátos módja az **apparátus** működése. Számos interjúalany elmondása szerint az az önkormányzati hivatalnokok és a tervező szakemberek működése egyértelmű politikai tartalommal bír. Ám minthogy ezek nem a politikai színtéren történnek, így rejtve maradnak. Ugyanakkor az interjúalanyok gyakran összekötötték az apparátus működését az aktuális kormányzó párt érdekeivel, így nem állíthatjuk, hogy ez a hatalom láthatatlan formája volna (ezért soroltuk a rejtett hatalomhoz):

- „Én azt látom, hogy [*a főépítésznek*] pont nem [*akkora a befolyása*]. Egyénként meg egy jó szakembernek is mondják. [...] Sokszor inkább ilyen végrehajtó szerepben van. Akinek iszonyatosan nagy befolyása van mindenre, az a gazdasági osztályvezető. [...] egy állam az államban az az illető.” [7]
- „Sok múlik most, hogy kik dolgoznak a városházán.” [...] Hála istennek azért vannak jó szakemberek, csak ugye eddig ez úgy működött, hogy a várost irányító politikusok kiadták nekik, hogy ezt meg ezt csinálják, teljesen függetlenül a bizottságoktól és akkor elkezdtek dolgozni és akkor behozták a bizottság elé és akkor a bizottság megtárgyalta és oké, akkor menjen tovább. Tehát ebben sincs egy olyan rendszer, ami normális lenne.” [10]
- „Ez probléma is, mert ahogy az én bizottságom is működött eddig: [...] mindig megkaptuk az előterjesztéseket, hogy miről kell tárgyalni. Én meg azt mondom, hogy én akarom megmondani, hogy a városházi dolgozók mivel foglalkozzanak és megcsinálják azokat a dolgokat, amiket mi szeretnénk, úgyhogy ebből van is nem kevés súrlódás, aztán meglátjuk, hogy mi lesz a vége, nyilván nem lehet ajtóstól rontani a házba.” [10]
- „Jön a projektvilág és szépen ráül erre az egészre. [...] Mivel új réteg, ezért totális szerepvátaban van, és néha összekeveri magát a döntéshozóval, máskor összekeveri magát a szakemberrel. Szóval ma Magyarországon létrejött egy olyan bolond világ, amiben gyakorlatilag a projektmenedzserek diktálnak első sorban, tehát nem tudom, hogy pályázati megbeszéléseken ez rutinszerű-e, de én nem egyen voltam, ahol a szakmai vezető deklarálta, hogy a projektmenedzser a főnök és majd a szakma utána jön, hát ez nem normális dolog. [...] Van ennek egy ilyen kívülről jövő oldala, ha messzire mehetek, akkor szerintem ebben

- az Európai Unió is vastagon benne van, hogy a saját projektnyelvezetével, az iszonyatos szabályaival, nyilvántartásaival, satöbbi.” [17]
- „Túl régóta csináljuk ahhoz, hogy megijedjünk, elvileg nincs ezzel semmi gond, löjtek ránk, [...] úgyis tudjuk, hogy jót cselekszünk, nyilván hogyha nem, akkor nem árt, hogyha kiderül, idézőjelben korábban. Ha nem hiszünk benne, hogy jó amit csinálunk, (és csak akkor tudunk benne hinni, hogyha kellőképpen minden nézőpontból azt megvizsgáltuk, minden szempontból átvilágítottunk egy adott ügyet), akkor ne csináljuk.” [28]
 - „Munkaköréből adódóan rögtön az lesz a 3. mondata, hogy igazából beszélgetünk valamiről, ezt persze meghallgatom, feljegyzeteljük, leadjuk, de nem tudja mi lesz a sorsa.” [39]
 - „Az iroda örül is *[az anyagokhoz adott kritikai hozzászólásoknak]*, mert nem tartalmatlan üres nem tudom izé lesz megint, mint ami 2 éve volt.” [46]
 - „Hát a legkomolyabb problémának azt érzem, hogy az önkormányzatiság elment olyan irányba, hogy nem szakemberek dolgoznak az önkormányzati hivatalokban, hanem hivatalnokok dolgoznak, akik egy-egy területért felelősek, jó esetben ismerik a jogszabályi háttérrel, de érdemben értékítéletük, beleszólásuk nincs a folyamatokba, leszámolják, hogy megvan, darab, tartalomjegyzék, vagy nem tudom én minek alapján megfelel, formailag rendben van-e.” [22]

A rejtett hatalomgyakorlás kiterjedt módjainak említése egyben azt is jelentette, hogy a **zárt tér szereplői jelentős részben úgy érzik, hogy nekik maguknak sincs hatalmuk** – nemhogy a döntéshozatal befolyásolására, de sokszor még arra sem, hogy megfelelően informálódjanak.

- „*[Készült]* 2011-ben vagy 2012-ben egy valami nyolc-, vagy kilencezer fős lakossági fölmérés a közlekedésről, na ennek az adatait viszont nem tudjuk, hogy hol vannak, azt többször kértük, hogy tők jó lenne nyilvánosságra hozni.” [7]
- „De azt is látjuk, hogyha meg van konkrét javaslat valahonnan és azt nem értik, akkor meg élből elütnek, tehát van egy politikai dimenziója az biztos, hogy egy ellenzéki javaslat tulajdonképpen nem megy át.” [7]
- Arról beszél az interjúalany, hogy az egy dolog, hogy mit fogadtak el a költségvetéssel kapcsolatban, de a zárszámadás már sokszor másról szól. Nagyon nehéz ezt képviselőként követni, mert „Annyira mások a léptékek [...]. Adunk oda 5 milliárdot, ez hatalmas összeg, [...] egyelőre még esélyem sincs átlátni [...], hogy arra valójában 4 milliárd is elég lett volna-e.” [14]
- „Például most Kecskeméten is az intermodális pályaudvar, amiről csak sajtóban tudom meg, hogy már egy ideje tervezik. [...] Én még nem találkoztam vele, az önkormányzaton konkrétan nem volt semmi olyan papír előttünk, ami arról szólt volna, hogy ott milyen konkrét dolgok fognak történni.” [14].
- „Végül is mindent megtesznek látszólag [...], de teljesen mindegy mit mondunk, erre van pénz arra nincs pénz, ezt kell megcsinálni. Ez a lényege az egésznek. [...] Szóval hogy tudunk róla, beleszólási jogunk volt, bármit mondhattunk volna, vagy mondhattunk is, és ők mindent megpróbáltak megtenni, ami rajtuk múlt, de valójában nem történt semmi, mert valójában azt mondták, hogy nem tudnak mit tenni.” [14]

- „Van a Városfejlesztési és Kommunális Bizottság és elvileg ez a Városfejlesztési Bizottság volt az, aki alá tartoztak a városfejlesztési dolgok. [...] Küzdöttünk annak érdekében, hogy [...] nekem ellenzékinék, aki szeretne részt venni és kifejezetten érdeklődik legyen lehetősége beavatkozni.” [23]
- „Mikor 2/3-os többség van, akkor bármelyik döntési szinten igazából az egy látszattevékenységgé fajul, az országos politikánál ugye jó ideje megtapasztaljuk, meg a helyi szinten is, hogy mit jelent az, hogyha kényelmes többségben vagy bárhol, egy bizottságban, Közgyűlésben, satöbbi, hogy akkor bármit meg tudsz csinálni.” [46]

4.3. Az intézmények működésének értékelése

Mint ahogyan más közfeladatok kapcsán is, a helyi fejlesztéssel kapcsolatban is arra a feltételezésre építjük fel intézményrendszerünket, hogy az arra hivatott szervezetek, szabályok stb. betöltik funkciójukat. Azaz például ha egy fórumot (pl. a helyi közgyűléseket) felruházunk döntéshozó jogkörrel, akkor azt feltételezzük, hogy az adott fórum a rá bízott kérdésekben képes informált döntéseket hozni. Avagy ha egy helyi önkormányzat hatáskörébe utalunk egy feladatot, akkor azt feltételezzük, hogy az képes ellátni azt (vannak hozzá eszközei, és azokat ténylegesen használni is tudja).

Az interjúk fontos tanulsága, hogy az intézmények működése nem felel meg ennek az alapvető elképzelésnek. A képességszemlélet egyik alapvető érvének megfelelően, a **korlátozás hiánya és a tényleges lehetőség** a helyi önkormányzatok esetén **sem esik egybe**. Például az, hogy az önkormányzatnak elvileg lehetősége településfejlesztési tevékenységet folytatni, nem jelenti azt, hogy valójában is képes rá:

- „Az a szabadságunk megvolt, hogy mi vidáman tervezhettünk, csak egyszerűen nem kapcsolódott hozzá a fejlesztési forrás.” [26]
- „Hát az ad hoc, hogy mondjam helyzetnek kell mindig megfelelni és ugye leginkább a finanszírozási helyzetnek, minden önkormányzatnak az első feladata az önkormányzati törvény értelmében a kötelező önkormányzati közszolgáltatásokat biztosítsa és mindent ennek kell alárendelni és kész és ez határozza meg és egyébként második pedig a stabilitási törvény, ami alapján gyakorlatilag minden önkormányzatnak gyakorlatilag úgy kell tud működni, hogy feltétlen nem termel működési hiányt, mert nem tudja miből lefinanszírozni. Ha ennek a kettőnek így meg tud felelni, na akkor utána tud gondolkodni, hogy tulajdonképpen merre vigye a várost az elkövetkező, vagy merre menjen a város az elkövetkező harminc évben?” [28]
- „Nem valósult meg, mert a MÁV hogy úgy mondjam betartott.” [9]
- „Mi egy kész helyzetet kaptunk, 2009-ben, ami már egy olyan meghatározottságok mentén kellett dolgozunk, amit egy korábbi vezetés, egy más politikai ideológia más preferenciák, célok és eszközök tekintetbevételével fogalmazott meg.” [19]

Az interjúalanyok sokasága számol be arról (köztük maguk az adott fórumokban érintett szereplők is), hogy számos alapvető intézmény nem látja el a neki szánt funkciót. Például a Közgyűlés nem a politikai viták valós színtere. A képviselők nem informáltak, amikor a helyi fejlesztési ügyekben döntést hoznak. A képviseleti demokrácia – szakirodalomban is sokat tárgyalt hiányosságai (Dryzek 2000) – is gyakran megjelennek. Ezek azt eredményezik, hogy a helyi fejlesztés szempontjából releváns információk jelentős része nem jut el a döntéshozatali szintre, avagy ott nem kap semmilyen figyelmet.

A helyi fejlesztés zárt teréhez kötődő intézmények működésének problémái

<p>A képviseleti demokrácia rendszer-szintű hibái</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Csak ez megint politika. Tehát a politikát nem érdekli az ország érvényesülése, őt az érdekli, hogy a megélhetési politikusok azok működjenek. És mindig négy évre terveznek, mert azt mondják, hogy hol leszek én négy év múlva.” [11] - „Az uniós ciklusok forrásoldala nyilván meghatározzák, hogy mit tudunk megvalósítani. De a választási ciklusok [a lényegesebbek], mert valami oknál fogva a pártok úgy érzik, hogy nekik elsősorban valamilyen demagógiát kell, meg politikai akaratot megvalósítani, és még nem szocializálódtak szerintem eléggé arra, hogy ez a világ kezd elmúlni, ez nem egy hatékony városvezetés.” [27] - „Politikai értelemben rendkívül feszült szituáció volt, aminek az volt a következménye, hogy gyakorlatilag mind a két oldal csak rövidtávon, igyekezett rövidtávon megoldani a problémákat.” [42] - „A listás képviselők egy nagyobb városban, mint Szegeden is, megyei jogú városokban, vidéki nagyvárosokban szakosodnak, mert nem lehet mindennel foglalkozni.” [43] - „Úgy tapasztaljuk az elmúlt fél évben, hogy helyi szinten ugyanazon hatalomgyakorlási metódus valósul meg, mint országos szinten, hogy ami nem a kormányzat, kormányzópárt részéről jön, azt leszavazzák, függetlenül attól, hogy az jó vagy rossz.” [44] - „Volt olyan nagy párt, amelyik azt mondta, hogy nincs szükség településrészi testületekre, mert hogy ő képviselőként tartja a kapcsolatot a választókkal. Ez nagyszerű, csak azért én is sokáig voltam ahhoz képviselő, hogy tudjam, hogy fogadóórára csak azok jönnek, akik a lehangosabbak, vagy akik a legbátrabbak, és nem mindig azok, akik nem, akiknek a legnagyobb problémájuk van. [...] Másrészt pedig csak az egyéni ügyekkel; tehát az nem egy városrésznek a problémája általában.” [...] Nekik is fontos, [...] hogy egy-egy területnek a különböző érdekeit, meglátásait ők maguk szűrjék meg, hogy mik [...] a közös célok, amiket meg akarnak valósítani közösen. És akkor mi már tudjuk továbbvinni a városi döntéshozatalba. Hát ez most éppen nem működik.” [27] - „„A közgyűlési ülésekből kiindulva én úgy gondolom, hogy inkább a vezető személyiségek döntenek el, hogy mi legyen, a többiek pedig ezt elfogadják valószínűleg, vagyis valószínűleg el is kell fogadniuk. Hogyha megnéznének egy statisztikát a hozzászólásokról, akkor eléggé vicces dolgokat tudunk meg, tehát van olyan képviselő, aki mondjuk két év alatt egyszer vagy kétszer szolt hozzá.” [30]
<p>Az intézmények alkalmatlansága</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Rossznak tartom azt a gyakorlatot is egyébként, ami a területméretek növekedésével [...] mindig ugyanazokat a vezetőket ülteti be a döntési helyzetbe. [Például] a térségi társulási tanácsok meg egyebekbe a polgármesterek ülnek, akik egyébként is már alacsonyabb szinten képviselték egyszer, amit akartak. [...] Ez leszűkíti azt a lehetséges véleménycsokrot, amit összegyűjthetnének egy kicsit szélesebb körből merítve.” [35] - „Egy csomósor van az, hogy [a polgármester] nem az ül be végül be az ülésre, hanem küld maga helyett valakit. Már ő sem lett volna kompetens, de a helyettesítője meg még annyira sem [...] ráadásul még nem is mer helyette dönteni, meg véleményt formálni. Tehát ilyen alibi emberekkel föltöltik a létszámot és megvan a döntés ilyen keretszavazó emberekkel.” [35]

	<ul style="list-style-type: none"> - „A Közgyűlésen nagyon sokszor van [...] a ki tette tönkre a várost meg ki adósította el, meg satöbbi, satöbbi, tehát ez az ilyen politikai akármí, amit mindenki elmond, aminek persze semmi értelme, de állandóan ez megy.” [30] - „Próbálkoztunk egyszer-egyszer bizottságon is, hogy kértünk arra időt, hogy nyissunk egy ilyen szabad vitát, [...] így kialakulhat valamiféle ötlet, vagy elvetjük vagy pedig beépítjük és megfontolásra javasoljuk. Nincs fogadókészség, vagy azért, mert nem akarják, vagy azért mert nem értik, vagy azért mert nincs tapasztalatuk hozzá, én jóhiszemű vagyok, én az utóbbit feltételezem, hogy nincs tapasztalatuk hozzá.” [7]
A képviselők alkalmatlansága	<ul style="list-style-type: none"> - „Hát én elsősorban az akadályát [<i>annak, hogy egy „másképp gondolkodó” város jöjjön létre</i>] a jelenlegi politikai képviseleti rendszerben látom. [...] Tehát nem városatyák vannak, vagy városanyák. [...] Bármelyik oldalról beszélek [...] ha valaki megszerzi a képviselőséget [...] nem azt jelenti, hogy ő lett onnantól kezdve a legokosabb, meg a mindent tudó. [...] Ami mostanában itt Magyarországon kialakult, ez semmi másról nem szól, csak a politikai elkötelezettségről, tehát az, hogy valaki már valamit már letett volna az asztalra az életében és akkor úgy került be egy ilyen városnak a vezetésébe, az [...] nem követelmény. [...] Tehát itt gyakorlatilag fölruházunk olyan embereket, akik alkalmatlanok rá.” [10] - „Ennek a városnak nincs egy koncepciója arra szerintem alapvetően, vagyis van, mert ott van a koncepció, meg az ITS, de hogy igazából a vezetőinknek nincs a fejében arról semmi, hogy honnan hova akar eljutni.” [17]

Hatalmas mennyiségű szövegrész szól továbbá arról, hogy **a képviselők nem informáltak**, amikor döntéseket hoznak. Szinte valamennyi megkérdezett politikai szereplő arról számolt be, hogy a Közgyűlési tagok nem ismerik a helyi fejlesztési dokumentumokat, mikor szavaznak róluk. Míg egyesek ezt problémaként említették, mások ezt természetes jelenségnek tekintették.

Az informáltság hiánya egyébként nem csak a fejlesztési dokumentumok elfogadása kapcsán, hanem más a helyi fejlesztésekhez kötődő területeken is jellemző. Ennek több okát is megjelölték az interjúalanyok. Az alapvető ok tulajdonképpen rendszerszintű: a képviselők a jelenlegi működési szabályok mellett, ha akarnék sem tudnának érdemben áttanulmányozni hosszúságú dokumentumokat; avagy az vállalhatatlanul nagy erőfeszítést igényelne tőlük. A rendelkezésre álló idő, ugyanis számukra is nagy csekély.

A döntéshozók informáltságának hiánya és annak okai

A képviselők nem olvassák a fejlesztési dokumentumokat	<ul style="list-style-type: none"> - „Nekem az a tapasztalatom, hogy nem [<i>olvassák a képviselők a fejlesztési dokumentumokat</i>]. Ezt csak abból szűröm le, hogy nem úgy szólnak hozzá.” [7] - „Most volt két hete talán, amikor először kapcsolatba kerültem konkrétan ezzel a témával, mert szavazni kellett róla.” [14] - „Én nem sok ilyen dokumentumot látok, nem is érek rá ilyen 50 oldalas tanulmányt olvasni. A képviselőtársak sem olvasnak ilyeneket, így ezt nem tudom, kinek írogatják. Vezetői összefoglalót persze szoktunk, de az hogy ebből kinek mi áll össze a fejében [...], ez teljesen egyedi” [43] - „Az hogy a képviselők nem olvasgatnak 50-70 oldalas tanulmányt, erre lehet sajnálkozva reagálni, meg talán úgy is, hogy nem is dolgozunk.” [43]
Az informáltság hiányának okai az IVS és VFK kapcsán	<ul style="list-style-type: none"> - „Ez [<i>A VFK és IVS elfogadása</i>] csak egy napirendi pont volt a 36-ból.” [14] - „Ez is olyan örület, hogy azért annyi [<i>azért annyira hosszúak a dokumentumok</i>], hogy ne olvassa el.” [6] - „Ez [<i>az IVS</i>] megint egy olyan anyag volt, hogy bejön, egy bizottság tárgyalta. A

	<p>bizottsági anyagokat megkapjuk az ülés előtt három nappal, hogy ja ez nagyon fontos. [...] Pénteken délután fél ötkor küldik ki az anyagokat, mindig és következő héten hétfőn-kedden vannak a szakbizottsági ülések, de hogy ez pont az az időszak, amikor lenne kérdésed és a hivatal be van zárva és nem tudsz még bejönni sem kérdezni, vagy pedig reggel bejössz, de akkor meg már mindenki rohan és úgysem fognak választ adni és akkor azon a héten csütörtökön van a Közgyűlés. Tehát alapvetően összességében munkanapod van rá körülbelül 4 nap, meg ugye a hétvégével együtt 6 napod, hogy átnyálazzál minden anyagot.” [7]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Bizottsági ülés előtt 3 nappal kell kiküldeni [...] az anyagot, és azt hát arra hivatkozva hogy sokszor tényleg utolsó pillanatokra áll össze, ezt úgy be is tartják. [...] Szóval az anyagokat pénteken este kapja meg a képviselő, úgyhogy a hétvégén próbálja meg átnézni azt a nem tudom, ilyen 500 oldalt. Annyit tudok, hogy átlapozom, és ha találok benne valami olyasmit, ami közelebb áll hozzám, azt megnézem. Illetve próbáljuk azt csinálni, hogy megpróbáljuk kiadni így a párton belül többieknek hogy olvassátok el és mondjátok róla valamit.” [14] - „Az IVS is egyébként az utolsó pillanatban készült el csak, [...] Egy ilyen jó vastag dokumentum, több száz oldal, az utolsó pillanatban, tehát nyilván esély sincsen elolvasni. Átlapozni van esély, de olyan sok nem marad meg.” [30]
<p>Az informáltság hiánya és annak okai más kapcsolódó területeken</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Én mint képviselő magát a pályázati anyagot általában nem látom. Van, amikor az előterjesztés mellékleteként ott van legalább egy összefoglaló, de az egész anyag általában nincsen.” [30] - „Elég bonyolult ez a mechanizmus, hogy pontosan mikor, ki, hogyan, mit dönthet. Hát jó, hát akik ezzel foglalkoznak, hogy most akkor ezt ki elé kell bevinni döntésre, nyilván mi arról döntünk, amit behoznak elénk.” [30] - „Ez az 5-6 napos egyeztetés [<i>amire a közgyűlés előtt lehetőség van</i>] [...] arra elég, hogy nagyjából képbe jöjjél, nem hogy megfogalmaznál értelmes javaslatokat. Kritikát meg tudsz fogalmazni és akkor így alakul ki az, hogy a csúnya mindig csak nemet mond, mert egyébként lehetne jókat is mondani, mert van mozgástér bizonyos esetekben.” [7] - „A városfejlesztési cég kapta meg a feladatot, hogy készítse el az ITP-t. Ugye azt tudjuk, hogy hierarchiában úgy jönnek, hogy van stratégiánk [<i>városfejlesztési koncepciónk</i>], van egy IVS-ünk és van egy ITP-nk. Az ITP az a legkonkrétabb, [...] ami a TOP források elköltésének részleteit tartalmazza. [...] És jön a bizottsági meghívó, hogy az ITP elfogadása... most azért ehhez képest gondolhatod, városkooperáció évekig együtt, 15-20 bizottsági ülés meg ilyenek, ehhez képest azt látom, hogy meghívják, hogy fogadjam el a lényegét, hogy hova kell elkölteni 30 milliárd forintot. Hát meglepődtem, hogy ilyen szintű váltás van a közös gondolkodás után.” [23] - „Általában a Közgyűlések csütörtökönként vannak, és havonta egyszer, ez tudható előre, hogy mikor van. Ugyanakkor az előterjesztéseknek a kiosztása az általában eléggé későn szokott megtörténni [...] hétfőn adták oda az előterjesztéseket. [...] Azért az is többször előfordult, nem egyszer-kétszer, [...] hogy az utolsó pillanatban adták oda az előterjesztéseket, amik vagy zűrösek, vagy tényleg nem készültek el, vagy nem akarták, hogy a sajtó mondjuk előre lehozza. [...] A pályázatoknál, ott általában nem az volt a probléma, hogy nem akarják azt, hogy a sajtó előre lehozza, hanem az, hogy nem készül el.” [30] - „Szerintem a városnak göze sincs, hogy a civilek mit nyertek és, hogy melyek voltak a párhuzamosan futó projektek, hogy azokkal aztán együtt lehessen működni.” [34] - „[XY] egy éve bemutatta a városfejlesztési terveket. De valójában nem volt tisztában vele senki, hogy miről is beszél. [...] Voltak képviselők, akik elkérték az előadását, hogy ugyan ismerjék már meg a terveket, hogy mi is készül a városban.” [34] - „A képviselő az megkapja a bizottsági ülés előtt 3 nappal, és mondjuk nem tudom, 20 cégnek az anyagát mondjuk 400 oldal, tele táblázatokkal, számokkal. [...] és próbáljon rajta eligazodni, próbálja kiszűrni azt, hogy esetleg hol lehetne spórolni, szóval szerintem ez így nagyon nehéz és mondhatni lehetetlen.” [14]

4.4. A fejlesztési dokumentumok, mint „intézmények”

Külön alfejezetben térünk ki a helyi fejlesztési dokumentumok vélt és valós funkciójára. Ezzel szorosan összefüggnek a tervezői oldal szempontjait bemutató szövegrészek is, hiszen ezek további adalékkal szolgálnak a tervek funkciójával kapcsolatban.

Csakúgy, mint más intézmények esetén, itt is feltehetjük, hogy a jogalkotó azzal a feltételezéssel élt, hogy a helyi fejlesztési dokumentumok elvileg képesek lehetnek betölteni funkciójukat. Azaz a tervezés mögött nyilván az az elképzelés áll, hogy a terv a szereplők szándékait fejezi ki, és azért készül, hogy aztán kísérletet tegyenek az abban foglaltak megvalósítására. A valóság viszont nem pont ezt a képet festi. A tervekkel kapcsolatos narratívák összetettek és néha egymásnak ellentmondóak.

Mindennek óriási jelentősége van. Ha ugyanis a szereplőknek az a véleménye, hogy a terv eleve nem tölti be funkcióját, az kihatással lehet a fejlesztési folyamatban játszott szerepükre is (például teljesen érdektelenné válhatnak). Avagy ha a politikai döntéshozók és a tervezők interpretációja eltér a terv funkciója kapcsán, az szintén problémák / konfliktusok melegágya lehet.

Az egyik jól azonosítható nézet a stratégiai dokumentumokkal kapcsolatban, hogy azoknak **egyáltalán nincs hatása a valós fejlesztési folyamatokra:**

- „Eddig mindig az volt, hogy elkészültek a stratégiák, betették a fiókba. Senki se tudta, hogy mi van abban és mindenki csinálta azt, amit éppen gondolt, megjelent egy pályázat, jött egy politikus, jött egy vállalkozó, beszélt a politikussal, ahogy az lenni szokott Magyarországon.” [20]
- „Még, ha a legjobb szakemberek írják, mint, ami a legutolsó volt, akkor is a politika és a helyi gazdasági szereplők olyan mértékben írják át, hogy nem realizálható.” [21]
- „A tervezési folyamat szerintem jó volt, lehetett volna jobb is, hogyha ez a városkooperáció ez tud működni, akkor még jobb lett volna. De úgy gondolom jó kísérlet volt, hogy itt szemléletváltás legyen, sikerült azért ezt bizonyos mértékig megvalósítani, jók lettek az elfogadott dokumentumok, [...] ahhoz képest amilyenek a megelőzőek voltak. [...] Hogy ezekhez képest mire fogják elkölteni a város által elosztott 31,2 Mrd forintot, plusz még az a 10 Mrd sallangot, ami egyéb, pl. árvízvédelmi programokból jön azzal kapcsolatban nagyon más a véleményem.” [23]
- „[Korábban] gondolom máshol is, de itt Pécsen is egyértelműen úgy készültek ezek a dokumentumok, hogy kiadták valami szakinak, [...] csinált egy jó vastag doksit, azt kirakták a város honlapjára, kifizették a pénzt, azt szevasz, kész, és utána minden történt úgy, ahogy eddig. Tehát gyakorlatilag a fióknak vagy a város honlapjának csinálták ezeket a doksikat, de igazából nem töltötték be a szerepüket.” [23]
- „A megvalósítás az totális halál lesz. És ugyanez volt egyébként az EKF berkein belül is. Ott is elindult egy civil gondolkodás... Na akkor jött a politika, hogy hogyan lehet rettenetesen sok pénzt elkölteni hatalmas épületekre, [...] meg ilyen örületek.” [23]

- „Ha [...] a városházán lévő döntéshozatali mechanizmust valami nem bolygatja fel, [...] nem kényszeríti arra, hogy egy másik mederben működjön, akkor ők soha nem fognak stratégia mentén dolgozni. [...] Ha nem változik meg a döntési mechanizmus, akkor nem is tudják beépíteni, ha akarnák sem tudnák beépíteni az ő régi mechanizmusaikba ezt a stratégiát.” [25]
- „Csináltunk egy ITS-t a fenntartható fejlődés [...] szempontjai mellett, majd a napokban olvastam az újságban, a helyi sajtóban, hogy a polgármester nagy örömmel előadta, hogy a város és a városi szakemberek igényeit meghallva, aquaparkot fognak építeni.” [31]
- „Az ember a hetvennyolcadik fióknak írt tanulmány után úgy gondolja, hogy most már tele van a töke.” [31]

Ugyanakkor ez a narratíva önmagában nem ad magyarázatot számos az interjúalanyok által említett jelenségre. Például **a politikai döntéshozók beleszólnak a tervek tartalmába**, illetve gondoskodnak arról, hogy azok ne tartalmazzanak számukra „kellemetlen” részeket. Amennyiben teljesen semleges volna a terv, akkor vélhetően ennek nem volna jelentősége.

- „A döntéshozói szint, az pedig hát egy sajátos érdekszféra mentén időnként beleköttyög a dolgokba. [...] Ez a legkritikább esetben maga a folyamat, hanem csak annak bizonyos elemei. Tehát beüzengetnek, hogy most nekünk ez fontos, vagy akkor ezt vegyétek figyelembe, de magát a folyamatot nem tudják, nem akarják megérteni, nem is tanulnak belőle. Ennek következtében a dokumentumnak az elfogadása az általában egyúttal a dokumentumnak vagy az egész tervezési folyamatnak a halálát is jelenti, mert azzal lezárul, tehát ott elfogadták, vizslát tervezők, többhez nincs közötök, tehát nincs több kérdés, nincs több vita, nincs több fórum, anyag elsüllyesztve fiókban, és tulajdonképpen ettől kezdve megint mehet minden tovább az a játék, ami végső soron a közösség számára nem igazából áttekinthető.” [22]
- „*[Kik jelölik ki a stratégiai irányokat?]* Hát mindenképpen ugye a városvezetés egyrészt, másrészt pedig azoknak a részfeladatoknak a kidolgozását, ami ugye számos szakmai vonatkozást tartalmaz, azoknak a kidolgozását egy igen széles körű szakértői csoport bevonásával végeztük el.” [19]
- „Mi vagyunk a megbízó oldaláról a megbízó képviselője és akkor ennek megfelelően vannak napi szintű egyeztetések, amikor arra igény van. Mondjuk a városfejlesztési koncepciónál annyira nem volt igény, mert [...] az egy annyira tág keretű dokumentum, hogy abba nem kell így, ilyen formán beleszólni. De akkor amikor az IVS készítése volt, akkor azért ott napi szinten kellett, mert azért el tudott volna menni arra olyan irányba ami finanszírozhatatlan fejlesztéseket, vagy finanszírozhatatlan ötletmazzá alakította volna az IVS-t. De [...] nem az, hogy megmondtuk, hogy mi legyen benne, hanem közösen megbeszéltük. [...] Az ITP [...] az nem egy olyan dokumentum, amit ebből a szempontból társadalmi szempont alapján kellene megírni.” [28]
- „Ugyan kaptunk rá instrukciót, hogy ne foglalkozunk a kormányzással, ami önmagában egy kicsit beszédes. Tehát egyértelmű volt, hogy kormányzás nélkül ez az egész dolog nem lesz működőképes. [...] Az egyik az az, hogy közügyek helyett közös ügyek, így fogalmaztuk meg, azt hogy ugye a partnerségi alapokra széles társadalmi alapokra kell a tervezést és a megvalósítást helyezni, másrészt pedig a kormányzás nem lehet ellentétben a tervezéssel.” [20]

- „A helyi politikát már nem vizsgáltuk, vagy vizsgálhattuk [*a tervek készítése során*]. [...] Végső soron nem volt egy olyan önálló és szakemberrel megfelelő módon alátámasztott rész, amelyik a helyi politikát is górcső alá vette volna és megmondta volna, hogy a helyi politikában, a városirányításban, városvezetésben ilyen és ilyen tevékenységekre van szükség, [...] egyáltalán kritika hangozzon el. [...] Volt sajnos egy ilyen általánosabb [...] megközelítés, hogy jó, ti szakemberek vagytok, ez a homokozó nektek ki van jelölve, itt akkor eljátszotok, és akkor a politikát meg hagyjátok a nagyokra.” [22]
- „Egy nagy hibát követett el szerintem a megbízó, hogy kivette ebből a kormányzást. Azt mondta, hogy azt ő megcsinálja. [...] Úgy szoktam mondani, hogy az olyan, mintha csak csináljatok egy jó autót, aztán mi majd hozunk bele valamilyen motort. És ezt így nem nagyon lehet.” [25]

Úgy tűnik tehát, hogy **a tervek betöltenek bizonyos funkciókat**, még ha az eredeti funkciójukat (hogy alakítsák a fejlesztés gyakorlatát) nyilvánvalóan nem töltik be megfelelő mértékben. Beszédes, hogy arról számoltak be a tervezők, hogy a kormányzással kapcsolatos részek kidolgozására nem kaptak felhatalmazást. Vélhetően ezt a részt a politikára tartozónak vélik (szemben a többi, „szakértői” tartalommal). Az hogy nem mindegy, hogy a tervek mit írnak a kormányzásról valószínűleg arra utal, hogy mint nyilvános dokumentumnak mégiscsak van valamekkora politikai üzenete.

Ezen felül **számos további „funkció”** is nyilvánvalóvá vált a szövegek alapján. Egyrészt, a tervezők egy része továbbra is abban a hitben (reményben) készíti a dokumentumokat, hogy azokra később építeni fognak. Illetve többen azt említették, hogy **korlátozott mértékben azért mégiscsak hatásuk lehet a fejlesztés gyakorlatára**. Igen jól azonosítható továbbá az a vélemény, amely szerint a tervek valódi lényegét **a bennük foglalt projektfelsorolás** képezi. Ugyanakkor a projektek listája nem feltétlenül a terv korábbi részeiből építkezik (azok mintegy külön életet élnek)¹⁴: „*Amikor az ITS-nek a végére értünk, [...] és gyakorlatilag oda eljutottunk, hogy akkor végülis most mit kell csinálni [...], [akkor] a kormány részben már a választásokra készülve, vagy az önkormányzati választásokra készülve, elkezdett azzal foglalkozni, hogy akkor [...] mit ígérünk. [...] Akkor tulajdonképpen jött ez a projektlista című dolog, [...] és ezt kormányzati szinten tárgyalták ezekkel az önkormányzatokkal, és az a teljesen paradox helyzet állt elő, hogy titokban tartották előttünk.*” [22] Tovább folytatva: „*Miközben az önkormányzat megbízta ezt a szakértői csoportot, hogy készítse az ITS-t, ezen közben ugyanez az önkormányzat titkosította a szakértői csoport előtt azt, hogy egyébként közben ők már miben döntöttek. Tehát mi azon dolgozunk, hogy összeállítsuk azt, hogy miben kéne döntenetek, és ők pedig úgy döntenek, hogy ezt nem akarják megismerni, ezt meg nem hozzák tudomásunkra.*” [22]

¹⁴ Mindezt kutatási projektünk más pontokon is megerősítette (ld. Gébert et al. 2016b).

A politika számára valóban a projektlista tűnik a legérdekesebb (legfontosabb) résznek. Az egyik narratíva szerint, a stratégiai gondolkodásnak az a fokmérője, hogy olyan projektek valósulnak-e meg, amelyek benne voltak a stratégiában. Ilyen értelemben a projektekből való gondolkodás nem zárja ki a stratégiai gondolkodást. Ennek ellentmond viszont az a másik nézet, amely szerint a stratégiába minden elképzelhető projektet beleírnak, nehogy előálljon az az eset, hogy valamire csak azért nem lehet pályázni, mert nem volt benne az IVS-ben.

A fejlesztési dokumentumok funkciójával kapcsolatos narratívák

<p>Lehet rájuk építeni</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Igyekezünk ezt a stratégiai dokumentumot úgy felépíteni, hogy [...] a jövőben majd, ugye a rendezési tervnek a készítéséhez az önkormányzat fel tudja használni.” [8] - „Amikor egy város fejlesztéséről beszélünk, akkor [...] azt vesszük figyelembe, hogy a város hosszútávú fejlődése szempontjából melyek azok a területek, ahol [...] mindenképpen előre kell lépnie. Az, hogy nekünk mit írnak elő ezzel kapcsolatban, vagy [...] milyen tartalmi előírásokat kell követni egy stratégiai kiírás kapcsán [...] az gyakorlatilag szerintem részletkérdés.” [8] - „Én nem is gondolom azt, hogy egy stratégiának az lenne a fokmérője vagy a stratégia sikerességének az lenne a fokmérője, hogy az abban leírtak hány százaléka valósul meg. [...] Én inkább azt mondanám, hogy a megvalósult [projektek] hány százaléka volt benne a stratégiában, mert ez mutatja azt, hogy mennyire stratégiavezérelt a város fejlesztési programja, és én azt gondolom, hogy mondom Szeged e tekintetben elég tudatosan tervezett és nagyon sok minden megvalósult.”
<p>A terveknek korlátozott hatása van a folyamatokra</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A politikai szinten döntéseket hoznak. Azt nem állítom, hogy ennek nincs semmi köze ahhoz, amit egy ilyen koncepció vagy stratégia kidolgoz, mert ezeknek az anyagoknak a megállapításai nyilván valamilyen szinten azért abból az erőtérből származnak, amelyik ezt megrendeli, meg amiért megrendeli. [...] De éppen azért, mert hogy az összefüggéseket nem akarják megismerni mögötte, ezek a véletlen találatok is majdhogynem ilyen összefüggések nélkül és a kölcsönös előnyök kihasználása nélkül jelennek meg. Tehát megjelenik egy-egy jó elem, de mondjuk hiányzik az a három kapcsolódási szál, ami miatt az a jó elem az kifejtené hatását.” [22] - „Ami az én benyomásom és viszonylag határozott benyomásom az az, hogy az történt, hogy megkapták a tervet, és nem között ki az íróasztalfiókban, mint a többi, hanem elővették, és ami nekik tetszett azt kiemelték belőle. Na most tehát fölösleges nektek mondani, hogy ha van egy stratégia akkor mindennek megvan abban a helye és szerepe bizonyos súllyal valamit képvisel, a váz amit először kell megcsinálni satöbbi, tehát ez nem így megy, hogy ez tetszik ezt kiviszem. Ennek a következménye pl. az, hogy gyakorlatilag a társadalmi részt szinte egy az egyben kivették. Ami pedig a lelke. A kormányzást egy az egybe kivették. Ami a másik lelke. A természeti környezetnél bizonyos dolgokat elfogadtak [...] azt gondolom valamiért ez illeszkedett és felhasználták, vagy elment, nem tudom. Na és a gazdasági részből meg egész biztos, hogy nagyon sok dolgot átvettek.” [25] - „Az meg, hogy ennek [a stratégiai tervezésnek] a politikai vetülete hogyan van, és hogy épül bele a helyi döntéshozatalba, [...] azt hiszem, hogy ez a legkritikusabb pontja az egész ügynek, illetve ez a rákfenéje is egyúttal.” [22] - „Természetesen, ami célt szeretnének elérni, annak a minél szélesebb körű jóváhagyása, vagy egyeztetése.” [37]
<p>Ami nincs benne arra nem lehet majd pályázati pénzt nyerni</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Igazából egy ilyen stratégiában meg minden benne van, [...] bizonyos értelemben kívánságlista jellege van azért, ebből nem szabad semmit sem kihagyni, nehogy 3 év múlva kiderüljön, hogy arra mégis adna pénzt a kormány [...] és nincs benne az ITS-ben” [42]
<p>A benne szereplő projektlista a valódi funkció</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A projekteknak van kiszolgáltató a fejlesztési terv és nem fordítva, az egésznek a logikájával van baj.” [17] - „Az IVS [...] célja az, hogy olyan dolgok legyenek benne, amire lehet pályázni és

	<p>így öt terület lett benne meghatározva, az az öt terület, amire a legvalószínűbb, hogy lesz pályázati kiírás.” [30]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Nem is ez az alapja a dolognak, inkább a pályázatokat alapozza meg, mert arra lehet pályázni, ami az IVS-ben benne van.” [30] - „Sok minden bele volt pakolva azokba a tervekbe, hogy pontosan fogalmazzak, pontosan azért tettek bele annyi mindent, és ez igaz a mostanira is, hogyha bármilyen európai uniós projekt lehetőség van vagy pályázati lehetőség, akkor benne legyen, és akkor csak kiemeljük belőle, én nem különösebb tudatos tervezést nem láttam benne, és nem látok most sem.” [10]
Annyi a funkciója, hogy legyen (kell és meg lehet belőle élni)	<ul style="list-style-type: none"> - 2014 előtt [...] az időprés, a költségprés vezetett oda, hogy igen most kell csinálni egy tervet ... és akkor valami mindig elkészült, de ezután azokat utána olyan nagyon nem tudták használni.” [25] - „Magyarországon kialakult a településtervezéssel foglalkozó cégeknek egy nagyon korlátozott létszámú piaca [...] akik futószalagon gyártják a településfejlesztési koncepciókat. [...] Vannak modulok, ugye a modulokkal lehetőleg ne változtassunk, mert az már a gazdaságtalan, több energiát igényel, bla, bla, bla, hanem daráljuk le, ezeknek, meg különben sem veszi senki komolyan a településfejlesztési koncepciót, én még olyan településfejlesztési koncepcióval nem találkoztam, ami koncepciószinten valósult volna meg.” [31]
Jó hivatkozási alap	<ul style="list-style-type: none"> - „Ugye jön a nyár, akkor nincsen sem Közgyűlés, sem Bizottság. Azt nem tudom, hogy akkor hány bizottsági ülés lesz arra összehívva, hogy konkrét projektek legyenek megfogalmazva. Itt a válasz az szokott lenni, hogy a stratégiai dokumentumok alapján készülnek el a projektek. Ugye a stratégiai dokumentumok [...] jó hivatkozási alap.” [7]

A korábbiak mellett további funkció még, hogy van egy **jogszabályi előírás**, aminek meg kell felelni (tehát tervnek lennie kell), és egyébként is, egyes szereplők számára ez **bevételi forrás**. Az utolsó általunk azonosított funkció különösen érdekes: a stratégia **hivatkozási alappá válhat**. Azaz a politikai színtéren – miközben a stratégia nem köt – szükség szerint elővehető, mint magyarázat: ezt azért kell így csinálni, mert ez van a stratégiában. Ez egy újabb olyan pont, amely arra utal, hogy van politikai funkciója a dokumentumnak.

A **tervezők** mellett, hogy többször kitértek a munka szakmai oldalára¹⁵, mind a fejlesztési dokumentumok tartalmát, mind a **tervezési folyamatot kritikákkal illették**. Többen megfogalmazták, hogy sokkal jobban képesek lettek volna ellátni a feladatukat, de a lehetőségek ehhez nem voltak adottak (időhiány, nem azt kérték tőlük).

Kifejezetten fájlalták, hogy a tervezésben való részvételük jellemzően a dokumentum megszövegezéséig tart. Egybehangzó vélemény volt, hogy ezen a ponton túl senki nem kereste őket többé, a szakértelmükre a továbbiakban nem tartottak igényt:

¹⁵ „Ez nagyon egyszerű volt, ezt törvény szabályozza, tehát itt nem volt konkrétan mozgáster [..] az integrált településfejlesztési stratégia és az integrált városfejlesztési koncepciónak [...] amire aztán az ITP épült. [...] Tehát igazából betartottuk a törvény adta kereteket, megfeleltünk a törvényi elvárásoknak.” [19]

- „Nagyon sok mindent csináltunk, nagyon sok mindent lehet, hogy máshogy kellett volna csinálnunk, és sok mindent csinálhattunk volna még. Körülbelül ennyi. Meg kell nézni, hogy hogy nézett ki az ITP tíz évvel ezelőtt, meg kell nézni, hogy hogy néz ki most. És ennyi és mindenki el tudja dönteni, hogy jó vagy nem jó.” [28]
- „Nehéz volt különböző szakmai területek szakmai képviselőinek együttműködni, mert gyakran a szavak is tők mást jelentettek.” [31]

- A tervezési folyamat legnagyobb problémája: „Az, hogy nincs visszajelzésünk a továbbiakról.” [21]
- „Hihetetlen kiábrándító volt, hogy önmaguk árnyékát nem tudják átugrani. Tehát egyszerűen valami olyan elképesztően erős érdekek fűződnek ahhoz, hogy a politika minden szörszálát ő ellenőrizzen és csak ő dönthessen. Úgyhogy elfogadták a koncepciót, az ITS-t, azóta sem hallottam, hogy bárki egy büdös szót szólt volna róla, vagy hogy valaki elolvasta volna, tehát szerintem az előzőek sorsára jutott lényegében.” [22]
- „Ott zárult le a mikor megcsináltuk [a dokumentumot], akkor ott le is zárult az egész. Azóta egyszer sem kerestek, véletlenül se, még informálisan sem, formálisan sem.” [25]

A tervezők által megfogalmazott kritikák

A tartalmat illetően	<ul style="list-style-type: none"> - „Úgy érzem, hogy annyi mindent tudnák jól csinálni és nem kell” [6] - „A világ legszebb szakmája! Változatos, kihívásokkal teli, gyönyörű szakmai feladatok ezek, csak hagyni kell az embereket, hogy dolgozhassanak. Ennyi.” [8] - „Az én meglátásom az, hogy mindig minimális büdöszt szántak rá. [...] Annyira mindig megcsinálták, hogy elfogadható legyen, sőt, azért nyilván fektettek is bele energiát, tehát azért voltak mindegyiknek [mindegyik korábbi tervnek] jó elemei is, de hát annyit egyszerűen szerintem fizikailag nem is tudtak ráfordítani, hogy egy normális tervet csináljanak.” [25]
A folyamatot illetően	<ul style="list-style-type: none"> - „Nyilván tökéletesen nyilván soha nem lehet ezt a jellegű munkát, ezt a partnerségi munkát sem végezni.” [47] - „Én magam is terveztem közteret az EKF keretei között, és egyszerűen nem volt lehetőségem a társadalmi bevonásra, pedig az egy nagyon fontos dolog lett volna, csak hiányzott a szemlélet, mint mondjuk a fejlesztési kft részéről, mind a kivitelezést végző lebonyolítás során, mind pedig a politikai döntéshozók részéről, meg egyébként a szakmagyakorlók részéről is.” [16] - „Nem sikerült azt az elvet megvalósítani, amit én szerettem volna, mert ahhoz kevés volt az idő. Határidőre kellett dolgozni.” [20] - „Ő csinált egy ilyen civilfórum-szerű honlapot, ahol elvileg a város, mondjuk azt, hogy magasabban képzett emberei fejtették ki a véleményüket mindenfajta kérdésekről, de miután itt is az érdektelenség, még a magasan képzett emberek részéről is, tehát nincs nekem erre időm úgy sincs semmi értelme, tudja ez a, tehetetlenség, amikor úgy belepörgetem magam abba a szituációba, semminek semmi értelme, nem is érdemes csinálni semmit.” [31]

5. A helyi fejlesztés hívott tere

Jelen fejezet a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntéshozatali és döntéshozatali folyamatok hívott terét elemzi. A hívott tér azt jelenti, hogy a döntéshozás egyes szakaszaiban a folyamat gazdái meghívják bizonyos szereplőket (akik nem részei a döntéshozatal zárt terének), hogy vegyenek részt a döntés előkészítésében / meghozatalában, vagy éppen ellenőrzésében (Gaventa 2006). A meghívott térnek általában van valamilyen intézményesített formája (pl. közmeghallgatás, lakossági fórum, állampolgári tanács).

Az előző fejezethez hasonlóan itt is a hatalom szintjeinek (globális, nemzeti, helyi) és formáinak (látható, rejtett, láthatatlan) elemzésével kezdünk. A projekt korábbi eredményei alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a partnerségi folyamat koordinálói elkülönített teret alakítanak ki a nevesített partnerek és a lakosság számára.¹⁶ Ennek megfelelően mi is külön elemezzük a nevesített partnerek majd a lakosok hívott terét.

5.1. A hatalom szintjei a hívott térben

Bár jóval csekélyebb mértékben, mint a zárt tér esetén a hatalom különböző szintjeinek szerepe itt is megjelenik. A hívott tér esetében alapvető téma volt, hogy a folyamat kereteit nemzeti szintről adják meg (de legalábbis időről-időre beleszólnak). Ez erőteljesen behatárolja a tervezők lehetőségeit a partnerségi folyamat kapcsán is. Megfogalmazódik az a vélemény, hogy ilyen keretek között, ha akarnának sem tudnának megfelelő partnerségi folyamatot kialakítani. Ám más vélemények szerint a nemzeti szinten felállított keretektől függetlenül is ellenérdekelt a helyi politikai döntéshozatal és maga az apparátus is. Így a nemzeti keretekkel akár takarózni is lehet.

A **nemzeti szint** egyik legnyilvánvalóbb hatása a helyi folyamatokra az általános centralizációs törekvés, amely eleve ellene hat az érintettek részvételének (hiszen a döntések egyre magasabb szintekre kerülnek):

- „Megszűntek a részönkormányzatok.” [27]
- „Az első lépés volt, hogy megszüntették a részönkormányzatok rendszerét, és akkor valamit helyette akartak, valamilyen kerülő úton bevinni, hogy mégiscsak valamilyen szinten a lakosságnak a véleményét legalább valamennyire is érezzék [...]. Kétharmaddal simán lesöpörték, és semmit nem is engedtek helyette, tehát semmi ilyesmi jellegű dolog nincs. Tehát nemhogy kiépítenék ezt a rendszert, hanem a meglévő kezdeményezést és leépítették és ez valószínűleg tudatos.” [25]

¹⁶ Míg az előbbire általában „partnerségi folyamatként” utalnak, addig az utóbbira „társadalmisításként”.

- „Országosan is, meg a városban is pont egy másik irányba mozdul el a politikai berendezkedés egyre inkább központosító. [...] A civil szektornak megnehezítik a működését.” [39]
- „Sok részérdek ütközik, nemrég beszéltem egy polgármesterrel, aki csak annyit mondott, hogy nem szeretnek minket, most ilyen is van.” [32]

Ennél közvetlenebb hatása van annak, hogy a helyi **fejlesztési folyamatok kereteit** sok tekintetben nemzeti szinten fektetik le. Ezek a keretek a helyi szereplők számára sokszor inadekvátnak sőt kaotikusnak tűnnek. Ilyen értelemben a partnerségi folyamat bizonyos elemei a várások számára (nem kívánatos) külső adottságnak tekinthetők. Ám ahogyan azt a későbbi elemzés megmutatja más szereplők nem fogadják el ezt az érvelést.

- „Külföldön ezekre sokkal több időt szánnak, magára az előkészítési folyamatra. Nálunk a legtöbb időt a hatósági körülményes egyeztetések viszik el” [48]
- „A szűk határidőkkel nem az a célunk, hogy szűkítsük a véleményezési csatornákat, egyszerűen olyan lehetetlen időkeretben dolgoztunk.” [47]
- „Nincs idő megfelelő konkrét tervezési munkára, mert itt vagyunk 2015. június elején, június közepén lassan, és még nincsenek pályázati felhívások, tehát a megyei jogú várások például úgy terveznek, hogy halvány lila gőzük nincsen, hogy milyen indikátorokat kell hozniuk, milyen paramétereknek megfelelően kell stratégiákat megvalósítaniuk satöbbi.” [47]
- „Anno, amikor [...] az IVS-eket készítették a városok, akkor a pályázatok ismertek voltak [...] most viszont stratégiai programokat úgy készítettek, hogy az ég egy adta világon semmilyen információjuk nem volt. [...] 2014. szeptemberével fogadtál el MJV-k az ITS-eiket és októberben tudta csak az irányító hatóság megküldeni azt a pályázati felhívás keretrendszerét, vagy tervezetet.” [47]
- „Mint igazgatási szervezet a magyar állam összességében soha ilyen rosszul nem működött, tehát én tényleg '94 óta nézem ezt, tehát valami egészen elképesztően őskáosz van” [42]
- „Nem úgy, hogy most megvan egy pályázat, kiírta a kormányzat, és akkor puff, nekivágunk, mert ott már nem tudod bevonni a lakosságot, meg a civil társadalmat, egyszerűen nincs rá idő, ez egy óriási probléma.” [10]

A hatalom nemzeti szintje mellett a **helyi szint szerepe** is kirajzolódott az interjúkban. Megfogalmazódott, hogy több tekintetben a helyi politikai elit, illetve azt apparátus is ellenérdekelt a széles körű helyi partnerségben. Ez részben annak a következménye, hogy a nemzeti szinten felállított keretek ellenérdekeltté teszik, de részint attól független.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a zárt tér szereplőinek ne lennének motivációi a partnerségi folyamat tartalommal való megtöltésére. És mint később azt elemezzük ez bizonyos keretek között meg is történik. Itt csupán azt szeretnénk kiemelni, hogy **a folyamat koordinátorainak hatalomukban áll kiüresíteni a hívott teret** és több szövegrész szerint erre vannak is motivációik.

A hatalom helyi szintjének motivációi a hívott tér kiüresítésére

<p>Helyi politikai ellenérdekeltség</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Én azt veszem észre, hogy baromira nem is örül neki a politika, ha beleszólnának [a lakosok].” [10] - „Ha erős a civil társadalom, az csak úgy tud erős lenni, ha visszaszorítja a politikai mezőt, és fordítva, ha erős a politikai mező, csak úgy tud erős lenni, hogyha kinyírja a civil társadalmat, mert azok a [...] civilek kinyitják a szájukat és pofáznak, nem tetszik nekik a hulladéklerakó, a nem tudom én micsoda, hogy kivágják a fákat.” [31] - „Véleményem szerint Szegeden is „diktatúra” van, csak nem FIDESZ-es, hanem Botka-féle diktatúra.” [36] - „Nem hiszem el, hogy valahogy ne lehetne a lakosság felé ezeket az információkat valamilyen módon eljuttatni. [...] Nem tudom elképzelni, hogy ne tudta volna az önkormányzat – akár hozzám – eljuttatni az üzenetét, hogy van egy ilyen, beszéljünk róla.” [36] - „Amíg nem az van, hogy közös célok vannak [...] addig... Alapvetően attól tartok ismerve itt a világrendet, hogy ez nem kivitelezhető [...] A realitások talaján is kell állni! Jelen pillanatban [...] nincs olyan, hogy jobboldal és baloldal. Lehet, hogy az értékrendjük szerint igen, de nincs olyan, mert az a végcél, hogy ez a rendszer fennmaradjon, mert ennek a haszonélvezői.” [36]
<p>A helyi politika ellenérdekeltsége a szakmai jellegű beleszólással szemben</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Azért kerülnek a lakosság bevonását, mert akkor, lesznek olyan hozzáértő emberek, akik látják, hogy a projekt semmi másról nem szól csak a pénzek lenyúlásáról. Hiszen [akkor] [...] Kerékpáros Klubként olyan javaslatot teszünk egy adott probléma megoldására, amiről tudjuk, hogy olcsóbb lett volna - és a kerékpárosok szempontjából is sokkal elfogadhatóbb.” [36] - „A politikai kultúra sem támogatja azt, hogy egy legitim és nyilvánosság előtt szakmailag megvitatott dokumentum alapján ők kontrollált módon ruházzanak be milliárdokat, és ezáltal formálják egy magyar város jövőjét.” [16]
<p>Az apparátus keze meg van kötve</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Meg azt is látja [<i>az ember</i>], hogy nekik is meg van egy kicsit kötve a kezük. Nyilvánvalóan nekik elő is van írva, hogy vegyék fel a kapcsolatot és kérjék ki a szakmai civil szervezetek véleményét. És néhol érezzük, hogy ez egy kicsit kötelező program jellegű. Ami tényleg abból is fakad nyilvánvalóan, hogy egy csomó mindent nem tudnak megtenni. Itt a főépítéssel kapcsolatban is, amikor beszélgettünk, azt vettük észre, hogy ő tök azt a várost szeretné, amit mi. Csak egész egyszerűen nem tudja azokat a lépéseket megtenni.” [3]
<p>Az apparátus is ellenérdekelte (részint a külső keretek részint belső működési logikája miatt)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ellenérdekelte a városháza. [...] Amikor tegnapelőttre kell beadni egy pályázatot, [...] öt perc alatt kell mindent előteremteni, és előjön egy ilyen idióta, aki azt mondja, hogy hát beszéljünk meg. Hát a jó édes anyádat beszéld meg! Egyből megkapja ezt a választ” [45] - „Láthatóan sietnünk kell, van egy nagyon erős időkényszer rajtunk, miközben a bemeneti feltételek nem annyira világosak, az nem annyira segíti, hogy normálisan legyen ez egyeztetve” [42] - „Pécsen a Fejlesztési Kft. az határozottan ellenérdekelte benne, hogy egy ilyen [<i>részvételi tervezési folyamat</i>] létrejöhessen. Őneki nagyon jó az a kézi irányítású, hogy mindig megmondja a városháza, hogy mit csináljatok.” [16] - „Nagyon kevés idő volt, még kevesebb idő volt, egyre kevesebb idő volt és ezt csak úgy lehetett, hogy a fenébe, már senki semmilyen irányba ebbe bele ne szóljon, mert ennél alkalmasabban nem lehet megcsinálni.” [26] - „De hirtelen aki közülünk pályázattíró lett, annak más ambíciói lettek, azt már elkezdte zavarni ez a részvétel, akkor megjelentek más cégek, akik kétségbe vonták az alapvető célkitűzéseket, a társadalmi részvételt, vagy mondjuk a fenntarthatóság elvének a princípiumát.” [16] - „Ugye mindig az is általános panasz volt, hogy hát, ha tartunk egy ilyen lakossági fórumot, akkor az emberek úgyis csak arról beszélnek, hogy van-e kátyú az utcában, vagy mekkora a forgalom, meg a szociális gondozónak kilyukadt a bicikligumija, tehát körülbelül ugye ezen a szinten. Na de uram bocsá’, ha neki az a baja, akkor az.” [6] - „Gyakorlatilag ember nem volt, aki az önkormányzatban értette volna, hogy miről van szó, és miért akarják most csinálni, mikor ez az elmúlt huszonöt évben egyáltalán nem így volt és ez annyira egyszerű volt és problémamentes, most meg mindenféle figurák járkálnak ide, ilyen-olyan bizottságok vannak, és mindenki okoskodik, milliárdnyi előterjesztés egy ilyen szar dokumentum miatt.” [16]

5.2. A hatalom formái a hívott térben

A hívott tér kialakítása (amellett, hogy a helyi tervezés bizonyos szakaszaiban ez jogszabályi előírás) tulajdonképpen a klasszikus képviseleti demokrácia kiegészítése közvetlen részvételi elemekkel – persze az állampolgári hatalom Arnstein-i (1969) értelemben vett nagyon különböző szintjei mellett.

Míthogy a közvetlen demokrácia egyik olvasta pontosan az, hogy szereplőket hatalommal ruház fel, így a hatalmi központ szereplői ezt nem minden esetben lehetőségként élik meg (sokszor jóval inkább fenyegetésként, vagy csak éppen „felesleges cirkuszként”). A hatalmi központ alatt természetesen nem csak a politikai döntéshozókat, hanem egyéb típusú felhatalmazással bíró szereplőket is kell érteni (pl. szakértőket, vagy az apparátus tagjait).

Ugyanakkor a hatalmi központ szereplői a hatalomgyakorlás látható, rejtett, vagy láthatatlan formáin keresztül megnehezítheti a hívott terek működését. Ilyen mechanizmusok az általunk elemezett interjúk alapján is feltárhatók voltak.

A hatalomgyakorlás **látható formája** nyilvános fórumokon zajlik. Esetünkben tulajdonképpen itt arról van szó, hogy a képviseli rendszer hatalommal felruházott szereplői nem tartják szükségesnek / kívánatosnak a közvetlen demokrácia elemeinek beépítését a döntéshozatali folyamatba. Gyakori hivatkozási alap például, hogy „a képviselők tartják a kapcsolatot a választókkal”, így azok közvetlen részvételének nincs semmi értelme. Ugyanakkor ezt az álláspontot erőteljes „belső” kritika is éri: *„Én is sokáig voltam ahhoz képviselő, hogy tudjam, hogy fogadóórára csak azok jönnek, akik a leghangosabbak, vagy akik a legbátrabbak, és nem mindig azok [...] akiknek a legnagyobb problémájuk van. [...] Másrészt pedig csak az egyéni ügyeikkel; tehát az nem egy városrésznek a problémája általában.”* [27]

- „Úgy gondolom, hogy a normális képviselő a választóival egyeztet, igazából legalábbis minálunk ez elég erős elvárás.” [42]
- „A képviselők azért ők vannak legközelebb az emberekhez, ott aki nincs kinn a terepen, az meghal 4 év múlva.” [42]
- „Csak egy bizonyos szintig szabad egyeztetni szerintem, ez mondom magánvélemény, az adott kérdéseket a hogy mondjam lakossággal, mert nem az ő kompetenciájuk igazából, fogadják el, és ehhez valamekkora tudás kell, meg bölcsesség, hogy el kell fogadni a lakoságnak, hogy jót akarnak a vezetőik, azért választották meg őket, mert feljűk van bizalmuk, jót akarnak nekik.” [28]
- „Minden közpénzosztás a politikára van bízva, a politika kontrolja lenne a demokratikus működés és a 5 évenkénti választás.” [43]

Jóval kevésbé nyilvánvaló **(rejtett) formája** a hívott tér kiüresedésének / kiüresítésének, amikor a meghívás feltétele a „megfelelő viselkedés, vagy javaslat”, illetve amikor meghívottak függőségi viszonyban állnak a meghívókkal:

- „[Az önkormányzat] nagyon kicsi támogatást ad, ez igaz, [...] viszont meghagyta a szabadságokat. [...] Nem akarunk belemenni olyan programokba, vagy játszmákba, ami mondjuk az adott önkormányzatot [...] besötétíthetné, vagy befeketíthetné, tehát próbálunk normálisan viselkedni” [34]. Jóllehet az interjúalany ezt „fair”-nek érezte.
- „[A civil szervezetek] függenek az önkormányzattól, meg hát az államról már nem beszélek, mert ugye ami volt, a civil pénzek [...] azt megfizették. [...] az is [...] gyakorlatilag politikailag van elosztva az egész. Tehát ott az a civil társadalom, az ilyen szempontból így betagozódott, és a többi meg nem működik.” [10]
- „Létrehoztak különböző városrészi civil szervezeteket [...] megbízható emberek irányítják és úgy működnek, ahogy etetik őket, az önkormányzattól ahogy kapják a különböző pályázatokat, a pénzt, tehát az nem igazából civil.” [10]
- „Mégfogalmazta a városfejlesztés munkatársa, hogy olyan programokat is szívesen látnának és támogatnának, amik a KRESZ oktatással, a közlekedési kultúra fejlesztésével kapcsolatosak. Ez majd a jövő lesz, hogy ez hogy illeszkedik össze a mi elképzeléseinkkel.” [39]

A hívott térben is azonosíthatók voltak továbbá a **láthatatlan hatalom** formái. Ezek sokszor nem is tudatos befolyásolást jelentenek. Egyszerűen egyes szereplőknek hatalmukban áll alakítani a játéktér határait és a játékszabályokat. Ilyen mechanizmus például, hogy kit fogad el legitim partnernek az apparátus, egy adott ügy szószólói közül kinek a hangját hallják meg; milyen problémákra érzékenyebb egy-egy helyi képviselő; avagy a szakértői kör elképzelése arról, hogy ki és milyen formában tud hozzájárulni a fejlesztési folyamathoz:

- Ki képvisel legitim módon egy ügyet (mit lát meg az apparátus): „Tehát nem az van, hogy a mozgáskorlátozottaknak van egy egyesülete, hanem többféle egyesület van, mit tudom én őt. És akkor egy egyesület [...], amelyikkel már volt kapcsolat, az valamilyen szinten be van vonva. [...] és még akkor se az van, hogy ezeket komplex módon vonjuk be, hanem az van, hogy az őket érintő legszűkebb részterületen kérdezik meg.” [46]
- A képviselő érzékenysége, problémaészlelése nagy hatással lehet a folyamatokra: „Most ott egy eléggé pozitív folyamatot sikerült generálni, a HEP [*Helyi Esélyegyenlőségi Program*] kapcsán. [...] Négy alapvető fogyatékos terület együtt tud dolgozni és alulról tolják azokat a problémákat [...] amik a legégetőbbek, úgy, ahogy azt ők tartják fontosnak, nem ahogy a város, meg a felkért nem tudom fizetett szakértő, akik nem is az érintett közösségből termelődtek ki, hanem ilyen nem tudom elvégezték ilyen gyorstalpaló érzékenyítő tanfolyamot vagy valami és az egészről fogalmuk sincs.” [46]
- „Igazán ezek mind ilyen személyes kérdések. Vannak olyan képviselők, akiknek komolyan vannak szívügyei, akkor azokat nyomatják. Ha meg nincs olyan képviselő, akinek pont pl. a fenntartató mezőgazdálkodás szívügye lenne, akkor hiába is.” [4]

- „Itt két fő csapásirány van tulajdonképpen, az egyik az mondjuk azt, hogy az intézkedéscsoport, a másik meg a szélesebb nyilvánosság, fogalmazzunk így, megfoghatatlan egyébként a lakosság kifejezés, de mondjuk azt, hogy lakosság, a helyi lakosok közössége, ez talán a legszerencsésebb.” [47]
- „A szakértői kör hozott magával egy olyanfajta mondjuk azt, hogy társadalmasítást, amely hát mondjuk garanciája volt arra, hogy a városnak tényleg a legjobb gondolatai, vagy gondolkodói jelenítik meg a fejlesztési ügyeket.” [26]

Nehezen dönthető el, hogy rejtett, vagy láthatatlan mechanizmusok állnak-e annak a háttérben, hogy a szereplők gyakran az **esetlegességet** hangsúlyozzák a helyi partnerségi folyamatokkal kapcsolatban. Sokan arról számolnak be, hogy számukra megmagyarázhatatlan módon néha sikerül eredményeket elérniük máskor (hasonló körülmények között) pedig nem. Az adott esetben a dolgok szerencsés együttállásán, egy-egy képviselőn, vagy az apparátus egy-egy tagján múlhat:

- „Mi küldtünk egy javaslatot, véletlenül tudtuk, hogy küldhetünk [...] ilyen szájról szájra kiderült. [...] a tervezési folyamatban ugyanúgy folyt az egész, hogy aki tudott róla az tudott, aki nem, nem. Mostmár amikor megvalósítás van, mostmár jobban bevonják *[azokat, akik valamilyen kapcsolatban állnak az önkormányzattal]*.” [15]
- „Nagyon-nagyon meg kell küzdeni a civil szervezetnek, a múltban különösen azért, hogy kapcsolatot tudjon létesíteni az önkormányzat bármilyen területével, nagyon esetleges a kapcsolat.” [15]
- „Egyetlen egy volt *[amikor tényleg sikerült]*, [...] sok munkánk is van benne: az pedig kerékpártároló rendszer kialakítása. Erre nem hogy mi adtunk javaslatot, hanem mi dolgoztuk ki. A helyeket mi találtuk meg, [...] volt hogy egy hétig a helyeket fotóztam, hogy a kivitelezéshez megfelelő információkat gyűjtsenek. Inkább helyettük csináltuk ezt meg, de az jó volt.
- A partnerségi folyamat során beérkező véleményekkel kapcsolatban: „Volt aki hajlandó volt rá és beépítette, volt aki meg is válaszolta ezeket a kérdéseket. Volt olyan, aki nem is volt hajlandó hallani sem arról, hogy ő most azzal foglalkozzon, hogy majd ott kinn majd valamit mondanak, és hogy ő azt beépítse.” [25]

A hatalom formái szerinti elemzés másik aspektusa, hogy **a meghívott szereplők a hatalomgyakorlás mely formáira kapnak felhatalmazást**. A meghívás döntő részben természetesen a látható formákra vonatkozik, pl.: *„Egy csomó olyan bizottságban, kuratóriumban, meg egyébben vállalunk szerepet, ahol lehetőség nyílik arra, hogy a véleményünket kifejtsük, vagy anyagokra rálássunk, és véleményezzük azokat. Ennek volt egy nagyobb lendülete mondjuk az előző tervezési ciklusban, ebben az utóbbiban már egy kicsit kisebb volumennel, és hát országos szinten nagyon nem volt lehetőség itt labdába rúgni, inkább a helyi szint volt az, hol meg lehetett szólalni.”* [35]

Ugyanakkor több olyan beszámolóval is találkoztunk az elemzés során, ahol a szereplők a nyilvánosság számára rejtett egyeztetésekre kaptak meghívást:

- „Szerintem alapvetően az egyeztetési processz, az szerintem csak a Mercedes. Tehát ő, hogy is mondjam? Ő az a mérettartomány, ami mondjuk azt az ingerküszöböt eléri egy város szempontjából, hogy ott azért nagyon jó, hogyha a szereplők előre tudnak dolgokat.” [5]
- „A városvezetésnek van egyfajta közlési igénye, és talán azt mondom, hogy kötelezettsége is. [...] Ami azt jelenti, hogy egy olyan költségvetést, amit maguknak elfogadtak, azt alapvetően azért főleg és leginkább azoknak a cégeknek négy szem között, na jó nem négy szem között, de egy fórum keretén belül a városházán elmondja a polgármester úr.” [38]

Illetve arról is beszámoltak szereplők, hogy még a meghívott térben is az informális kommunikációs csatornák működnek, a rejtett hatalomgyakorlási formáktól várható eredmény:

- „2010-ig volt egy olyan aktívabb időszak, amikor részt vettünk a városházán ezeken az egyeztetéseken, de nem nagyon működött az, hogy esetleg ilyen közösségi tervezés vagy valamilyen egyéb fejlett önkormányzati struktúra megvalósult volna, inkább informális csatornákon jutottak el az információk.” [39]
- „Benne voltunk, mint résztvevő, tehát előkészítő bizonyos tevékenységgel. [...] Próbáltunk mi is lobbizni, hogy egy ilyen jellegű dolgot tegyenek be a megyei fejlesztési stratégiába.” [37]

5.3. A hívott tér funkciói

A hívott terek létrehozása a tervezők számára jogszabályi kötelezettség. Ennek megfelelően ezek a terek létre is jönnek, és betöltenek bizonyos funkciókat. Ugyanakkor ezek működése mégis mindig nem magától értetődő, ahogy az egyik interjúalany beszámolt róla újra és újra meg kell küzdeni a helyi szereplőknek a meghívásért: *„Bár tudom, máshol még zártabbak az önkormányzatok, úgyhogy nem is panaszkodom, de állandóan bizonyítani kell, hogy itt vagyunk, létezőnk, és értékes, amit csinálunk.”* [34]

Mint azt az 5.1. részben elemeztük a partnerségi folyamat koordinálóinak számos motivációja lehet a hívott tér kiüresítésére. Ezek részint a kívülről adott keretek következményei, részint attól függetlenek. Megjelentek az interjúkban a hívott terek kialakításával kapcsolatban a szakirodalomban is gyakran hangoztatott fenntartások és félelmek: a résztvevők hozzájárulása nem konstruktív (vagy akár szándékosan destruktív), a megjelenő vélemények nem reprezentálják az alapsokaság véleményét, stb¹⁷.

¹⁷ Ugyanakkor – másik végpontként – az a vélemény is megjelent, hogy még a leginkább iskolázatlan és leginkább marginalizált helyzetben lévő szereplők is képesek a valódim érdemi hozzájárulásra: *„Ha valahol volt*

- „Benne van a kockázat, hogy amikor szélesre tárjuk az ajtót, hogy gyertek és mondjátok el, akkor egyrészt bejönnek olyan ötletek, amelyek nem megalapozottak, másrészt meg előfordulhat és gyakran ez történik, hogy egy panasz fórummá alakul át egy-egy ilyen személyes vagy akár az online, az online felületen a személyes védettség miatt még jobban kijön az emberekből a frusztráció és ezért panaszfallá alakulnak azok a fórumok, ahol egyébként véleményt, vagy inkább ötleteket várnak, tehát ez egy rizikós dolog, de hogyha a városvezetés nem vállalja fel ez a rizikót, akkor biztos, hogy nem fog becsatornázni jó ötleteket sem.” [33]
- „Az egy másik kérdés, hogy a reagálások nem mindig voltak konstruktívak, tehát trollok mindenhol vannak” [31]
- „De tudod, ez itt általában az történik ezekben a dolgokban, hogy a fórumokra azok jönnek el, akiket valamilyen sérelem ér, tehát minden ilyennek általában negatív a kicsengése. Tehát aki mindennel meg van elégedve, az otthon marad.” [18]
- „Az egész partnerségben ez egy nagyon tipikus és nagyon sztenderd hiba, hogy vannak ilyen, hogy mondjam, hogy ilyen, önkéntes állandó résztvevők. [...] Például az önkormányzat ugye kiír ilyen lakossági fórumot, hogy el lehet jönni, egy ilyen közgyűlési terembe, bárki hozzászólhat, és ezek ott vannak, hozzászólnak, elviszik az idő egy részét, mindig elmondják a sztenderd dumájukat.” [18]
- „Tehát hogy amikor valami ellen megyünk, akkor az olyan jó bulinak tűnik, de ha valamiért dolgozunk, akkor az lépésekből áll, az hosszú távú, azt össze kell rakni, ott nem lehet egymással vitatkozni, hanem megegyezésekre kell törekedni.” [17]

Ám ennek ellenére bizonyos funkciókat mégis tulajdonítanak a hívott tereknek, sőt a tervezői / városházi oldalról is van jó néhány szereplő, akik kifejezetten elkötelezettek a partnerség tartalommal való megtöltése iránt. Ugyanakkor az a vélemény is megjelent az interjúkban, hogy bizonyos funkciók kiaknázatlanok maradnak, jóllehet az mindenki számára kedvező kimenetet eredményezhetne, pl.: „*A civil társadalmat totál félreértik, a civil társadalom az egy ingyenes potenciál.*” [21] – amit nem aknáznak ki a fejlesztési folyamat során.

A tanulmány 3. fejezetében (az értékek kapcsán) már elemeztük általában a részvétellel kapcsolatos attitűdöket. Itt egyrészt felmerült a részvétel önértékének hangsúlyozása (vagy éppen annak tagadása), illetve különböző instrumentális motivációk, mint: az elkötelezettség növelése, a megvalósítás során potenciálisan jelentkező konfliktusok elkerülése. Ezekhez interjúink alapján a hívott tér működésével kapcsolatban az alábbiak tehetők hozzá:

szó arról, hogy a közösség érdeklődik a saját sorsának az irányítása iránt, akkor ez volt az a hely [a szegregátum], ahol nagyon markánsan jöttek; [...] Az volt a, ebben a nagy kihívás, hogy tudnak-e a tervezők úgy beszélni, hogy egy nyolc általánost végzett ember megértse? És pontosan megértették. És jól reagáltak és tudtak reagálni és tudtak építkezni, tehát nem csak arról volt szó, hogy egy ilyen panaszfallá válik az egész.” [17]

- Tanulás: a szétszórtan meglevő (elsősorban szakértői tudás) becsatornázásának lehetősége. E motiváció a nevesített partnerek és nem a lakosok részvétele kapcsán érhető tetten;
- Tervezői oldal saját szakmai fejlődése;
- Jogszabályoknak és projekt követelményeknek való megfelelés; illetve
- Politikai előnszerzés.

A hívott térek kialakításával kapcsolatos motivációk

Tanulás	<ul style="list-style-type: none"> - „A vállalkozó is tudja, hogy fordulhat a városvezetőhöz, mert szakember és nyilvánvaló ez fordítva is igaz lehet, ilyen értelemben, hogy a városvezetés is azt mondja, hogy te hogy látod ezt a gazdasági fejlődést, a te területedet, és így tovább.” [5] - „Véleményeztem is meg írogattam is, csak előbb-utóbb úgy elegem lett belőle, hát én is így sajátos önérdék ugye és hát szerintem ez, ez izé, hogy előbb-utóbb azt mondtad, hogy én, ők kapják a megbízást, és akkor az én cuccaimat akarják oda beletenni, és úgy meguntam, hogy itt rángatnak állandóan, meg az időt erre fordítsam.” [18]
Tervezői oldal szakmai fejlődése	<ul style="list-style-type: none"> - „Én arra emlékszem, hogy körülbelül kéthetente találkoztunk majdnem egy éven keresztül, még az életben ennyit nem tanultam arról, sehol máshol, hogy hogy kell együttműködni például reálszakos szakemberekkel.” [17]
Jogszabályoknak és projekt követelményeknek való megfelelés	<ul style="list-style-type: none"> - A társadalmi részvétel kapcsán: „a politikusokban, vagy a városfejlesztésért felelős emberekben nem egy belső késztetés, hanem egy törvényi megfelelés, és ha azt minimális szinten is teljesítik, akkor ők kipipálták a feladatot.” [36] - „Van itt egy szakiskola, amikor én kerestem meg őket, [...] hogy osztályfőnöki órára behoználak és akkor így szeretnék megismertetni a gyerekeket különböző hangszerekkel [...] akkor mondta azt az igazgató, hogy most [...] mindenki őket bombázza. Ők már ültettek fát, metszettek bokrot, már szedtek szemetet.” [13] - „Tehát a társadalmisítása az igazából mondjuk azt, hogy elgépiesedett, tehát akkor amikor egy pályázatban meg van adva, hogy kell x darab társadalmi vitát rendezni és akkor nem akarok itt, de ugye van költség a vízre, meg a terembérlésre, meg a micsoda és akkor az van igazából kipipálva, hogy ez meglegyen, és ugye a végén már az volt, mert hogy bizonyítani kellett, hogy x darab társadalmisításon keresztül ment, tehát ez azt a fajta lelkesedést, ami a korábbiakban volt, azt nem tudta megismételni.” [26]
Politikai előnszerzés	<ul style="list-style-type: none"> - „Így választások előtt megtalálnak bennünket a jelöltek és akkor ajánlanak füt-fát, hogy majd ha én ráam szavaztatod a népemet, akkor mennyi mindent fogsz kapni, de erre már nem nagyon ülünk fel erre a lóra, mert ahogy megválasztották már másnap föl sem tudod hívni tehát és minden elfelejtett.” [2]

5.4. A nevesített partnerek részvétele a hívott terekben

A projekt korábbi szakaszában végzett elemzéseink (Bajmócy et al. 2016) rámutattak, hogy a városok partnerségi tervei (PET) a nevesített partnerek részére egyértelműen a részvétel magasabb fokait kínálják, de még ezek sem mennek túl a részvétel Arnstein (1969) által szimbolikusan (tokenism) nevezett fokozatain.

Az interjúk alapvetően megerősítették és sok tekintetben kiegészítették ezt a képet. Világossá vált egyrészt, hogy a mostani tervezési időszak partnerségi folyamata a szereplők

számára **nem különül el élesen a korábbi időszakok tapasztalataitól**. A mostani történések (pl. egyes szereplők gyanakvása, távolmaradása stb.) a korábbi tapasztalatok fényében érthetőek meg. Amikor a szereplőket a helyi fejlesztések folyamat aspektusáról kérdeztük akkor igen gyakran a régebbi időszakokra (akár a '90-es évek elejéig) visszanyúló tapasztalataikkal kezdték a beszámolót, pl.: *„Mikor az első nagyobb egyeztetések elkezdődtek [...] a helyzetértékelés és a felmérések után, akkor mit tudom én összehívta nekünk a mérnöki iroda a város vezető értelmiségét, meg a vezető vállalkozókat. Kiküldtük az előzetes anyagot, tehát nem úgy, hogy na most jöjjenek be, valamiről beszélünk. [...] odajött kétszáz ember, tele volt a városháza. [...] Nagyon jó viták folytak ezekről, kritikai alapon is, tehát nem arról volt szó, hogy ott a mennybe mentünk.”* [6] Avagy: *„Ez egy nagyon lelkesítő korszaka volt Pécsnek, mindenki gondolkodott, mindenki ötletelt, mindenki megpróbált valamit mondani.”* [26]

Másrészt az is világossá vált, hogy miközben a partnerségre vonatkozó szabályok új környezetet teremtettek, **a partnerség gyakorlata érdemben nem-igen változott a korábbiakhoz képest**. Összességében a szereplők számtalan problémát említettek a partnerségi folyamattal kapcsolatban, azt számos tekintetben kritizálták. Ugyanakkor a tervezői és a meghívotti oldal észlelése, véleményük az állandó vagy eseti jelleggel alkalmazott eszközökről, sok esetben köszönőviszonyban sem volt egymással, pl.:

- „Én azt gondolom, helyi szinten rendben vannak a dolgok; hogy mondjam, úgy készülnek a dokumentumok, hogy azok megfeleljenek a szakmai standardoknak, úgy készülnek dokumentumok, hogy azok olyan szinten le vannak egyeztetve az egyes szereplőkkel, hogy az tükrözze a véleményüket, a szükségletüket, ebben én semmiféle problémát nem látok.” [28]
- „[A partnerségi folyamat során] minden szegmensre igyekeztünk kitérni.” [40]
- „Nagyon széles szakértői kört kérdeztünk meg.” [20]
- „Ahhoz képest, hogy mekkora számú volt ez a fórum nagyon kevés vélemény jött be. [...] Úgy érzem a véleményeket releváns módon beépítettük. Az hogy mi került beépítésre meg hogyan, arról is készült egy ilyen nyomon követés. Ebbe annyira nem lehet belekötni, de továbbra is úgy érzem, hogy nincs ennek kultúrája itthon.” [40]
- „Van a városban pl. egy civil kerekasztal, ami minden évben megtörténik, de hát már kicsit hónaljszagú, poros. [...] Egy évben egyszer összegyűlnek a város civiljei, akik a gombgyűjtéstől a környezettudatosságig bármilyen ügyön dolgoznak, és akkor ott ismerkedjenek, információ áramoljon, de általában mondjuk, ha ezt 5-én pénteken szervezik, akkor 3-án este 8-kor felhívnak, hogy ugye el tudsz jönni pénteken 10-től 13-ig. Hát nem, édesem, dolgozom, tehát, hogy nem. [...] Semmi frissesség nincs benne [...] ül ott 27 káposztafej, mindenki beszél fél órát és ennyi.” [4]
- „Olyan borzasztó nagy súlyú dolgokra nem emlékszem, hogy ott megkérdeztek volna bennünket.” [2]

Rengeteg szövegrész foglalkozott a konkrét partnerségi folyamat menetével és jellemzésével. Ezek részint a folyamatok leírását nyújtják (legalábbis az adott szereplő szemszögéből objektívnek tűnő elmondását), részint pedig a folyamattal kapcsolatos problémákat tematizálnak (szintén a szereplő érintettségétől függően): hol a szervezőket, hol a résztvevőket nevezve meg a sikertelenség okának.

- „Két irányban indult ez el. Egyszer a társadalmi rész a BTK-ról volt egy felelős, akinek az volt a dolga, hogy kivigye az egyes kerületekbe és ott szervezzen ilyen lakossági fórumokat. [...] És a felelős szervezeteket pedig városi szervezésben oldottuk meg, tehát hogy a környezetvédelmi hatóság, az erdészetek, tehát a fontosabb szereplők mind megkapták ezeket a terveket, és ők hivatalosan reagáltak.” [25]
- „Gyakorlatilag egy elég alapos sorozat történt. [...] Ugye a hatóságokat is meg kellett kérdezni, különféle irányító szervezeteket. Igazából érdemben nem voltak kifogások vagy hozzászólások, amin változtattak volna. Összeszámoltam, benne is van, azt hiszem az anyagban, hogy kb. 1700 ember volt, aki valamilyen módon. Vagy közvetlenül találkozott az anyaggal vagy személyesen, vagy interneten keresztül. Tehát szerintem ez már egy elég szép szám. Én is voltam elég sok ilyen fórumon és tényleg nagyon különbözőek voltak ugye városrészenként más a város összetétele.” [20]
- „Elvittük külön kamarai ülésekre, volt az MTA SZBK-nak egy meghívása, ahol kifejezetten a stratégiai tervezés volt a téma, kifejezetten [...] az ITS volt a téma, ott volt Rektor úr, nem tudom kik voltak még ott, a Kamarai elnök, [...] tehát az is egy ilyen kifejezetten illusztrisabb társaság volt.” [47]
- „Tehát vegyes volt a kép, azt gondolom, hogy az üzleti szféra az egy az egyben hiányzott, tehát nagyon kevesen jöttek, amikor jöttek, akkor egyértelműen ezért jöttek, hogy a saját termékeinek találjanak valamit. [...] Ami még így hiány volt nekem, hogy az egyházak képviselői közül nagyon kevesen jöttek, mindig rendületlenül hívtuk őket és nem, valahogy nagy néha, egy-kettő, talán. A szociális szféra elég jól képviseltette magát, meg a civilek. A kormányhivataloktól meg ugye úgy volt, hogy [...] akkor jön el a résztvevő, hogyha munkaidejébe esik az esemény, mert hogy ez akkor munka és elküldik, őket mindenképpen kellett hívni, mert rajta vannak a listán, kötelező. Viszont a civil, meg az érdeklődő polgár, meg akkor jönne, amikor munkaidőn túl vagyunk.” [17]
- „Voltak kiscsoportos beszélgetések. [...] Függett attól, hogy a moderátor hogy tudott alkalmazkodni és függett attól, hogy a résztvevők mennyire voltak fegyelmezettek. [...] Voltak nagyon fegyelmezetlen emberek, akik osztották az észet ordenáré módon fikáztak.” [21]
- „Én úgy éltem meg ezeket, hogy órákig, semmiről szóló viták. Nem tudunk tartalmilag hozzászólni semmihez, mindig azon szaroztak, hogy ügyrendileg hogyan adjunk meg valamit. [...] Tényleg ilyen ügyrendi kérdéseken mentek a viták és nagyon kevés tere volt a tartalmi vitáknak.” [23]

Pécs esetén különösen részletes képet kaptunk a fejlesztések folyamat aspektusáról. Itt általános volt, hogy a szereplők történetiségében vázolják fel a helyi fejlesztések folyamat aspektusát. Sokszor egészen a '90-es évek elejére, többnyire pedig az EKF projekt tervezésének kezdetéhez nyúltak vissza. Ennek kapcsán különösen érdekes volt az

úgynevezett „városkooperáció” nagyon gyakori említése. A városkooperáció a mostani (2014-2020-as) dokumentumok tervezéséhez kapcsolódó partnerségi folyamat során gyakorlatilag már nem létezett. Mégis abszolút a tárgyhoz tartozónak vélték azt az interjúalanyok, és észlelésük nem különítette el a városkooperációt a mostani tervezési folyamattól.

A városkooperáció alapvetően a helyi szereplők kezében meglévő szakértelem becsatornázására tett kísérlet volt. Szakértelem alatt is leginkább a hagyományos értelemben vett szakértői tudást kell érteni. A szerzett és hívott tér sajátos keveréke volt; alulról szerveződött, de aztán kooptálta a városi tervezési folyamatot. A résztvevők többsége számára praktikusán hívott térként funkcionált – még ha a meghívás eleinte nem is a zárt tér szereplőitől érkezett.

Az interjúk alapján – amellet, hogy megint csak van különbség a különböző szereplők észlelése között¹⁸ – egy olyan helyi partnerségi eszköz mutatkozott meg, amely (1) alulról jövő kezdeményezésként indult; (2) jellemezte azt a részvételi eszközök számos problémája (a szereplők eltérő képessége, hogy valóban részt vegyenek a diskurzusban; kifáradás, elitizmus stb.). Ennek ellenére (3) számos szereplő értékesnek tartotta és egy ideig hatással tudott lenni a folyamatokra. (4) Végül azonban kiüresedett, elhalt, illetve részint kooptálta a városháza által koordinált helyi fejlesztési folyamatot.

A „Városkooperáció” Pécssett

<p>A városkooperáció indulása és víziója</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A végkövetkeztetés az volt 2010-ben, hogy ezeket a fejlesztési folyamatokat nyilvánosan, valamilyen szakmai kontrollal, társadalmi kontrollal, szakmai legitimitációval, szakmai kompetenciával és politikai legitimitációval kellene, mozgásba hozni a városban. És erre szerveződött meg ez [...] a Városkooperáció nevű dolog.” [16] - „Az abban [<i>városkooperációban</i>] megfogalmazódott célok azok ilyen önelemző, értékelő, nyilvános beszélgetéseken születtek meg. [...] Arra jutottunk, hogy [...] egy nagyon jó terep lenne, hogyha mondjuk Pécssett készülné egy rendes városfejlesztési koncepció, ami képes megalkotni egy jövőre vonatkozó víziót.” [16] - „[Az volt a városkooperáció víziója, hogy] be kell vonni azokat a szereplőket, akik fontosak. A politikát, a gazdaságot, a társadalmat, és a helyi társadalmat és a helyi szakértőket. Tehát az ő részvételükkel, az ő bevonó, moderáló részvételeivel és minél szélesebb nyilvánosság megmozgatásával, ami nem óriásplakátok kihelyezését jelenti.” [16] - „A városkooperáció az nem egy társadalmi bevonási kísérlet volt, hanem egy szakmai társadalmi részvételre vonatkozó együttműködés akart lenni, amely azért szeretett volna energiát fordítani arra, hogy a nyilvánosságot közben megszervezze maga körül.” [16] - „Csináltunk egy kompetencia térképet a városról, hogy szakértői szinten, politikai
---	--

¹⁸ A különbség nem egyértelműen a szereplők szektorából adódik. Ráadásul az egyes szereplők is többes szerepben lehetnek érintettek a tervezési folyamatban. Bár trendként leginkább az mondható el, hogy a tervezői / városházi oldal észlelése tér el a többiekétől; valójában a tervezésben résztvevő számos szakértő, illetve több helyi politikus is jó kezdeményezésnek tartotta a városkooperációt, és sajnálta, hogy „nem jött ki több belőle”, illetve, hogy végül elhalt a kezdeményezés / kooptálta azt a város.

	<p>szinten, egyesületi illetve gazdasági szereplőknek a szintjén kik milyen területen kompetensek” [...] voltak előadások és viták voltak, [...] még mielőtt lényegében elindult a városfejlesztési koncepció már előtte egyfajta munícióval rendelkezünk” [22].</p>
A városkooperáció problémái	<ul style="list-style-type: none"> - „Komolyabb szakmai előkészítéssel indult, [...] az volt a lényege, hogy ne a Városháza mondja meg, meg a képviselők, hanem mondják meg az emberek. És emiatt össze lett hívva több megbeszélés is, még az elsőkön voltam személyesen. [...] Az a személyes véleményem, hogy az emberek, akiket meghívtak, nem tudták, hogy mit is kéne nekik csinálni, tehát ez így kicsit ilyen kudarcba fulladt ez az esemény, aztán pedig az egész városkooperáció is abba fulladt, bár az elején nagyon nagyok voltak a remények és indult egy internetes oldal is, ahol meg lehetett osztani véleményeket, ott többen hozzászóltak, írogattak, sok minden volt, de végül is nem nagyon történt semmi.” [30] - „Ez a városkooperáció egy kifejezetten civilek által kezdeményezett és megszervezett fórumnak indult. Nagyon sok emberkét hoztak bele, egy picit talán domináns lett az építész vonal. [...] De igazából előremutató volt, profi volt az előkészítése és tényleg úgy indult el, hogy le a kalappal. [...] És rengetegen vetek részt ebben. [...] Tehát mondhatni baromi szimpatikusan elindult ez az egész, aztán szépen lassan elhalt. Az egész városkooperáció, ez a nagy diskurzus elhalt.” [Hogy miért? Talán mert] „egy picit nagyobb volt a hangja ezeknek az építész emberkéknél, tehát nem így kellett volna egyrészt. Másrészt pedig vannak ezek az általában nagyon nagyra becsült vezető értelmiségi pécsiek, [...] akik nagyon jó szándékkal [vesznek részt], nagyon jó víziójuk van, viszont egészen elképesztő személyiségük. Összeférhetetlenek, [...] semmilyen ügyrendi szabályt nem tudnak betartani, nekik mindenbe bele kell szólni. És nagyon benne volt ez az emberi oldala is, hogy picit szétcsúszott.” [23] - „Létrejött [...] négy munkabizottság, amelynek az lett volna a dolga, hogy az operatív terveket dolgozza ki. Mindenféle szervezetek voltak, nagyon nagy partnerségi háttér volt. Az egyetemről rengeteg ember volt, különféle hivatalok, ilyen infrastruktúra cégeknek a vezetői, hatóságok vezetői, rengeteg mindenki volt benne. De ekkor volt [...] az európai kulturális főváros előkészítése, ami rettenetesen meg volt csúszva. [...] Gyakorlatilag nem készültek el azok az előkészítő anyagok, amelyeket meg lehetett volna vitatni stb. Mert annyira le voltak terelve. [...] Emlékszem, hogy az egyik professzor mondta, hogy ő nagyon nagy szerénységgel azt tudná javasolni, hogy ha azt akarják, hogy ebből legyen valami, akkor az önkormányzat is vegyen részt a munkában, mert anélkül nem fog menni.” [20]
A városkooperáció kiüresedése	<ul style="list-style-type: none"> - „A normális kooperáció megszűnt. [...] Amikor megkezdődött a tervezés, akkor hirtelen új ambíciók és új feszültségek keletkeztek, ebben az újfajta folyamatban, és nem csak a politika által. És ezek a feszültségek [...] szétfeszítették a Városkooperációt és megszűnt.” [16] - „A városkooperáció [...] ők hiába küszködtek, semmilyen formalizált keretet nem kaptak. [...] A gazdasági [munkacsoport], ezt nyugodtan mondhatom, nullát épített be azokból a véleményekből, akit akkor mondott a városkooperáció. Semmit nem építettek be.” [25] - „A Városkooperációs kezdeményezésben halálra idegesítettek. Ötleteltek rengeteget, [...] csak hát a finanszírozási feltételek nem adóttak, és ezt nehezen értik meg. [...] A finanszírozásból kell kiindulni és a kötelező közfeladat oldaláról.” [24]
A városkooperáció kooptálása	<ul style="list-style-type: none"> - „Aztán a helyi politika képes volt addig cicázni ezzel a Városkooperációval, addig ígérgetni azt, hogy akkor hogyan fogják majd ezt bevenni a játékba, [hogy] elfáradt a társaság [...] egyszerűen elhalt. [...] Annyi energiát adtunk ennek a városnak és annyira nem tartott rá igényt és olyan módon kijátszotta a civil közeget.” [22] - „Látszott, hogy itt problémák lesznek [...] A város meg a város által megbízott cég egyáltalán nem tudott velük [a városkooperációban részt vevő civilekkel] szót érteni. Idejöttek hárman a civilek részéről és akkor hárman képesek voltak öt véleményt képviselni és összeveszttek egymással is. [...] S, hogy sikerüljön normális irányba terelni ezt a folyamatot létrehozott a város [...] egy ilyen monitoring bizottságot. És akkor ide meghívtak nevesítve embereket [...] a civilek részéről is, akkor a kamara részéről, a különböző döntéshozói körökből [...] plusz meghívtak fölkért szakértőket [...] [Aztán] a monitoring bizottság egyre ritkábban ülésezett, a városkooperáció gyakorlatilag szétverte saját magát, már abban sem tudtak megegyezni, hogy meg akarnak egyezni. A végén tényleg úgy futott végig az eljárás, hogy hát nem is tudom,

	<p>kéthavonta összeült a monitoring bizottság, kaptunk előterjesztéseket, mondhattunk véleményt, egy két civil bejött még, akkor viaskodtak. Majd elkészültek a koncepciók és a véleményezések után még egyszer megkapták a civilek és az ő véleményük befogadását követően aztán elfogadta a közgyűlés.” [23]</p> <p>- „A monitoring bizottság gyakorlatilag egy kapocs volt a városkooperáció és a város között, tehát a monitoring bizottságba delegált a városkooperáció. Tehát valahogy így megvolt, hogy ők kit delegálnak. Úgy csinálták, hogy mindig a témához adott ülés napirendi pontjai szerint delegáltak releváns szereplőt.” [23]</p>
--	--

A nevesített partnerek a hívott térben – a PET-ek elemzése során nyert eredményekkel összhangban – főként a részvétel alacsonyabb fokozataival találkoznak. Megerősítést nyert továbbá az a PET-ek elemzésén alapuló eredményünk (Bajmócy 2016), amely szerint a partnerség alapvetően a tervezésre és nem a megvalósításra vonatkozik. A szereplők a részvétel háromféle változatával találkoznak; amely kivételes esetekben kiegészült egy negyedikkel:

- 1) A részvétel lehetőségének teljes hiányával;
- 2) A nem valódi részvétellel, amikor is a részvétel a folyamat gazdái számára kínál lehetőségeket saját érveik kommunikálására, az ellenérvek leszerelésére, mások meggyőzésére, vagy éppen manipulálására;
- 3) A részvétel szimbolikus fokozataival, amikor valódi információkat kapnak és hangjukat valóban hallathatják, de biztosítékok nélkül – többnyire nem épülnek be a vélemények, avagy nincs ezzel kapcsolatos visszajelzés;
- 4) Egyes szereplők (akik egyébként a hatalomgyakorlás rejtett formáinak használatára is „meghívást” kapnak – ld. 5.2. rész) adott esetben a valódi részvétel lehetőségével találkoznak: a partnerséggel, amikor is lehetőségük nyílik alkukban részt venni, saját szempontjaikat valóban érvényesíteni.

A részvétel fokozatai a nevesített partnerek esetén

A részvétel teljes hiánya	<ul style="list-style-type: none"> - „Most gyakorlatilag a megvalósítás fázisába értünk, [...] itt már nem került összehívásra a gazdasági munkacsoport.” [49] - „Az uszoda az ahogy hallom, az nem nagyon volt jó ötlet, mi [...] nem szóltunk bele, mert meg sem kérdeztek.” [2] - Egy nagyvállalati vezető: „A településtervezési folyamatokról nem igazán tudok nyilatkozni. Tehát nem voltunk részesei, nem kerestek meg minket ezzel kapcsolatosan, tehát véleményt sem tudtunk formálni róla.” [29] - „És ugyan nevesítve is vagyunk, hogy ott vagyunk és meg kell minket is kérdezni, de az az igazság, hogy nagyon nem vettük észre, hogy megkérdeztek volna minket.” [34]
Nem valódi részvétel (manipuláció)	<ul style="list-style-type: none"> - „Mit tudom én, van A, B, C variáns [...] amikor a kerékpárosokkal egyeztetnek [...], akkor csak kimondottan közlekedéstechnikailag veszik figyelembe a kerékpárosok véleményét, hogy akkor szerinted melyik a jobb és akkor elmondják, hogy az A az jobb. [...] de aztán ennek ilyen járulékos következményei vannak, hogy egyébként akkor faltól falig közmű csere [...] ha az A verzió [...] akkor ott a védett fasor ott meg ugrik. [...] És akkor utána [a kerékpáros klub] csinálja a cirkuszt teljes joggal,

	<p>hogya mit képzelnek ezek [...] közben nekem azt mondják bent a hivatalban, hogy a kerékpárosok már rámondták az izét, megbeszéltek velük, persze ők nem tudták, hogy ez mivel jár” [46]</p>
Nem valódi részvétel (terápia)	<ul style="list-style-type: none"> - „Ennek a konzultációs szakaszában egyébként végig részt vettünk, végig adtuk a tanácsokat, [...] a prioritást is mi határoztuk meg. [...] Tehát egyszer a politikai vonal rábólintott erre a dologra és most azt halljuk, hogy visszakoznak. Itt a konkrét megvalósításra már nem akarják kimondani az áment.” [3] - „Egyébként ez egy jó példa volt arra, hogy próbáltak civileket is bevonni, mivel [...] a magyar törvényekben is szerepel, hogy kötelesek meghallgatni a lakosság véleményét is különböző projekteknél. Ennek általában eleget is tesznek. Ebben az esetben is így történt.[...] Meghívtak bennünket, [...] a véleményünket viszont úgy fogadták be, illetve úgy dokumentálták (a mai napig elérhető a neten), hogy fel van sorolva, hogy kinek a véleménye hangzott el, de hogy mi a véleménye az nem, és ezek közül mondjuk négyből három lett elfogadva.” [36] - „Hiába adjuk ezeket az előterjesztéseket az önkormányzatnak. Amint látható nem foglalkoznak vele. Ez volt a döntő attitűd, hogy nem foglalkoztak vele különösebben.” [39] - „Ennek az átláthatósága nem volt biztosítva, hogy mi az ami beépül, mi az, ami nem [...] bizonyos szervezetek véleményezték vagy véleményezhették az anyagot [...] de aztán semmi rálátásunk nem volt, és nem hasznosult semmi” [46] - „Nyilván apróságokba lehetett beleszólni, de koncepcionális kérdésekbe már semmit nem lehetett. Úgy telt el több év, hogy tudtuk ezeket a terveket, el is mondtuk a véleményünket, nem lett változtatva rajta és így valósult meg.” [39] - „Kb. 200-250 oldalnyi beadványunk volt az önkormányzatnak, amely a fiókokban landolt.” [36] - „Mi kifejtettük a véleményünket, azt elküldtük, nem tudom mi lett vele, tényleg nem tudom, nem tudom, hogy beépült-e a mi véleményünk, vagy az irányvonalakban valami módosítás következett-e be vagy sem.” [29] - „A gyakorlat az azt mutatja, hogy egyrészt ezeknek a stratégiáknak az elkészüléséről a széles nyilvánosság nem tud, szakmabeliek ilyen informális meg egyéb utakon becsatolják a véleményüket – ez velünk is megtörtént annak idején,- ilyen táblázatos formában beírták az egyes személyeknek vagy szervezeteknek a javaslatát, a választ rá, és ezekre rávezetésre került, hogy a jelölt kerékpárutakat nem támogatjuk, ehelyett felülvizsgálni javasoljuk.” [39] - „Gyakorlatilag egy ilyen panaszlistával jeleztük, hogy szerintünk mi az, ami gondot, problémát okoz. Jegyzeteltek, egy-két dologban azt mondták, hogy talán tudnak segíteni is, de ezen a szinten nincs folyamatos kapcsolattartás.” [3] - „Nagyon esetleges volt a kapcsolat az önkormányzat döntései és a döntés előkészítésben esetleg résztvevők között.” [15]
Szimbolikus részvétel (informálás)	<ul style="list-style-type: none"> - „A tervező elkészítette az anyagot és [...] összehívtak négy munkacsoportot. [...] De őket csak azért hívták be, hogy ismertessék azt a tervező által elkészített anyagot, és akkor gyakorlatilag hitelesítsék azt, hogy a tervező csinált valamit. Nem az volt, hogy becsatolja a munkacsoportok elképzelését, hanem hogy hitelesítve legyen az, amit már megcsináltak.” [49]
Szimbolikus részvétel (konzultáció)	<ul style="list-style-type: none"> - „Tehát maga az előkészítésben a meghatározó vállalatok is szerepet kaptak, hogy elmondják az észrevételeiket, nem csak mi, tehát ilyen szempontból ez egy elég nagy ilyen össznépi összefogással indult.” [5] - „Amennyire én ismerem, Pécsnek van egy hosszútávú fejlesztési koncepciója, ezt én láttam, ezt nekünk megküldték, erre lehetett véleményt formálni.” [32] - „Vannak területek, ahol ez egész jól működik. Például a kulturális ifjúsági vonalnál tökéletesen jól bevonják [...] a város kulturális életében jelentős szerepet betöltő, fiatal friss gondolkodású embereket, és nem azokat, akik mondjuk már 70 éve ott vannak és nem lehet őket kilökní.” [4] - „Munkacsoportokat hoztunk létre [...] hat darab munkacsoportban dolgozott százhusz ember, százhusz embernek volt az a feladata, hogy a saját ágazatokba ugye az itt hallott dolgokat közvetítsék, és a különböző igényeket azokat meg tudják fogalmazni.” [8] - „Volt egy nagyon komoly partnerségi folyamata az ITS készítésének intézkedéscsoportokkal, satöbbi, volt külön intézkedéscsoport a gazdasági szereplők részére, ezen belül külön a klasztereket meghívtuk, nagyon sok klaszter eljött,

	<p>nagyon sok klaszter véleményezte is a dokumentumot, folyamatos kapcsolatban voltunk.” [47]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Hát én azt nem tudom [hogy a javaslatokból végül mi marad benne a végső anyagban], azt tőlük kell megkérdezni, hogy mi döntött. [...] Én a döntés előkészítési processzról tudtam beszámolni, mert abban egyrészt mi is részt vettünk, másrészt pedig tudom, hogy a gazdasági szereplőivel szemben is [...] volt egy kérés, hogy azért ebbe ők is egy kicsit involválódjanak. [...] Aztán hát nyilvánvaló utána ez már alakult az önkormányzat belső folyamata szerint.” [5] - „Meghallgattattak-e a vélemények? Részben igen, részben nem. A mi területünk speciális, a zöld szervezeteké; én azt szoktam mondani, hogy olyan 6-10%-ban vagyunk eredményesek, és ez nagyon jó, mert ez a nullától egy elmozdulás a 6% felé, de senki ne várja azt szerintem, hogy 100%-ban az ő ötletei mennek keresztül. [...] a kompromisszum-keresésben van a megoldás és nem ragaszkodni a saját véleményhez. [35] - „A tározók jellegénél tett különböző javaslatainkat tulajdonképpen 80-90%-ban figyelembe vették. Ők kérték is meg volt is együttműködés. Ez egy sikeres projekt volt.” [39] - „Most kerékpáros téren is újra tervez a város [...]. Úgy néz ki, hogy újra számítanak a segítségünkre, ezért voltunk ezen a megbeszélésen a megbízott tervezőiroda alkalmazottjával és az önkormányzati városfejlesztési iroda megbízottjával és ott tudtunk egyeztetni olyan tervekről, amelyeket a későbbiekben szeretnénk majd megvalósítani. Tehát most megint egy olyan bizakodó időszak van” [39] - Az egyik közsférához kötődő szereplő inkább kötelező feladatként tekint a konzultációra, amelyből nem kell többet felvállalni, mint, ami az ő feladatuk: „Kínosan szoktam arra ügyelni, hogy én nem magát az egész dokumentumot szeretem kvázi véleményezni. Egyrészt nem polihisztor vagyok, másrészt pedig nem tartozik rám bizonyos része.” [5]
<p>Valódi részvétel (partnerség)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A Mercedes itt a meghatározó szereplő. Tehát én azt gondolom, hogy az elképzelhetetlen egy tervezési folyamatnál, vagy furá lenne, ha nem így működne. [...] A legnagyobb szereplővel célszerű olyan értelemben is egyeztetni, hogy neki van-e valamilyen elvárása az önkormányzattal szemben.” [5] - Egy nagyvállalati vezető: „A csapattal mi vagyunk a felelősök a kapcsolattartásért a városvezetéssel. [...] Vannak nyilván rendszeres találkozók, ahol ugye mi is tájékoztatjuk a város vezetését, illetve városfejlesztésért felelős céget arról, hogy mi történt az elmúlt időszakban. [...] Illetve nyilván nekünk is hasznos, hogyha tudjuk, hogy milyen fejlesztések lesznek [...] akár a főiskolán, akár a városban, nyilván mi is szeretnénk, ha nem csak az újságból értesülnénk róla, hanem előre eljutna hozzánk ez az értékes információ.” [12] - „Sokszor van az egyébként, hogy szerintem túldimenzionálják a mi szerepünket akár itt a városban vagy a régióban. [...] Nekünk nem az a megközelítésünk, hogy már pedig mi mint nagy befektető ebbe bele kellene szólni, hanem inkább az, hogy megismerjük és akkor mi is a fejlesztéseinket ennek ismeretében tudjuk alakítani. Maximum észrevételt tudunk tenni, hogy mi is gondoltunk arra, hogy ilyen irányba tényleg jó lenne elmenni. [...] Akár nem is egyedül, hanem akár a Kamara felé.” [12]

5.5. A lakosok részvétele a hívott terekben

Az interjúk – jellegükből adódóan – jóval bőségesebb szövegegyanyagot tartalmazta a nevesített partnerek, mint a lakosok részvételére vonatkozóan. Ám még így is meglehetősen részletgazdag képet kaphattunk e területen is.

Egyrészt megerősítést nyertek a PET-ek elemzésén alapuló korábbi eredményeink: a tervezés során szinte kizárólag a lakossági részvétel **konvencionális technikáival** találkozhatunk (pl. lakossági fórum, közmeghallgatás); ezek a technikák szinte valamennyi

szereplő véleménye szerint alkalmatlanok a lakossági vélemények becsatornázására. A lakosok a részvétel nagyon alacsony fokozataival, vagy teljes hiányával találkoznak.

Az elemzett városok a lakosokkal kapcsolatban specifikus technikákat alkalmaztak. Általában többféle, ám minden esetben hagyományos, a **deliberációt mellőző technikákat** voltak ezek: kérdőív, ötletláda, lakossági fórum, városrészi fórum, közmeghallgatás, internetes felület, sajtóanyagok stb.

- „Minden háztartásba kiment egy jó kis kérdőív, persze nem mindegyik jött vissza, de hát egy elég jelentős [arány] visszajött. [...] Aztán lakossági fórumok, amit a képviselők tartottak, a saját körzetükben, amit szintén előkészített számos lakossági levél és így tovább. Aztán közmeghallgatás is erre a témára; és egyébként a szakértők is bizonyos rész terület problémáinál vagy kérdéseinél szintén alkalmazták akár a lakossági konzultációt, [...] de voltak külön kérdések is [...] sőt ilyen telefonos szavazások is voltak. [...] 2009 óta ez egy komoly eszköz a polgármester úr részéről, hogy olyan döntő kérdésekben, ami tényleg a város egészét érinti, vagy nem is az egészét érinti, de mindenképpen valami emblemikus dolog, [...] kérdezzük meg a lakosságot. [...] Tehát ez [most már] nem volt újdonság, hogy ebben a tervezési folyamatban egyszer csak kapnak az emberek egy kérdőívet, vagy egy telefont, vagy egy kérdezőbiztos megjelenik, [...] megszokták már ezt, hogy egyébként a városvezetés igyekszik bevonni a lakosságot. És itt nem csak néhány hangadó civilszervezet, hanem valóban a polgárokat, most nyilván nem a közvetlen demokrácia megvalósítása a cél, de vannak eszközök, amikor esetleg hasonló helyzetet lehet teremteni.” [19]
- „Pécs 2020 címen konzultáció volt. A polgármester megkereste a város teljes lakosságát, levélformátumban, internetes felületen keresztül, hogy mondják el a véleményüket. Több közmeghallgatást tartottunk, az összes mértékadó gazdasági szereplővel egyeztetünk, tehát ez mind megtörtént. [...] Mélyebb rétegekre nincs értelme menni. Nincs értelme, mert nem lesz tőle jobb az anyag, és elég sok olyan ember van, és elég sok olyan csoport van, akinek semmi sem jó. És azért ezt is tudomásul kell venni. [...] Nem az ő kompetenciájuk igazából; fogadják el. [...] Azért választotta meg a lakosság egyhangúlag itt a városvezetést [...] mert elfogadták, hogy ők jót akarnak a városnak és ebből kellene, hogy következzen az, hogy ha már megvoltak azok az egyeztetések, amik megvoltak [...] akkor azok a dokumentumok jók. De azt nem lehet, hogy mindenkit mélyinterjúztatni, tehát nem.” [28]
- „Ezen kívül Kecskemét városa városrészi fórumokat tartott, hiszen nekünk voltak részönkormányzataink, és igyekeztünk minden egyes részönkormányzattal tervezetfejlesztéseket ugye megvitatni, illetve magát a stratégiát is megvitatni, minden egyes városrészt elértünk szerencsére, szerveztünk fórumokat városrészek fórumát, ezek mindig nyílt fórumok voltak, részt vehettek. Ezen kívül volt ötletbörze, volt ötletláda, ahova folyamatosan el lehetett juttatni az észrevételeket, igényeket, illetve folyamatosan elérhető volt mind az önkormányzatnak, mind pedig a városfejlesztőnek a honlapja. Itt gyűjtöttük be a különböző elképzeléseket. De ezen kívül is lakossági fórumokat rendeztünk, a mi természetesen megint csak nyílt volt, időben megszerveztük ezeket, meghirdettük ezeket, és ezekre bárki ugye bejöhett és elmondhatta a véleményét.” [8]

A tervezői oldal általában pozitívan nyilatkozott a „társadalmasítás” folyamatáról (bár már korábban elemzett szövegrészekből látszik, hogy nem egyöntetűen pozitívan). Ezzel együtt elismerték e technikák súlyos hiányosságait, pl: „*A Partnerségi és kommunikációs tervben le kellett írni azt, hogy hogyan történik meg a lakosságnak, illetve a különböző civil és szakmai érdekképviseleti szervezetek a bevonása ugye ebbe a fejlesztési folyamatba, Kecskeméten ez egy nagyon széleskörű bevonást jelentett.*” [8] Avagy: „*Nagyon sokféleképpen próbáltuk a társadalmasítást. És sokféle módszert is próbáltunk. De valahogy a hatékonyság nagyon alacsony szinteken mozgott.*” [21]

Számos szövegrész említette, hogy a **részönkormányzatok** megszüntetése nem kívánatos fejleménye a szabályozási környezet változásának. Ez csökkentette a vélemények becsatornázásának lehetőségeit. E változáshoz azonban a városok többnyire készségesen alkalmazkodtak.

- Pozitív példa említése a múltból, azzal, hogy jelenleg már nem így zajlik: „Mikor az [...] első IVS-t csináltuk [...] ezt csináltuk vagy másfél évig. [...] az összes részönkormányzatba elmentünk, és mindenütt kiosztottuk a kérdőíveket, meg földolgoztuk, meg megvitattuk.” [6]
- „Létrehoztunk 12 darab [...] részönkormányzatot. [...] Ott tényleg ilyen utcaproblémák, közterületi problémák, parkok problémái közvetlenül bejöttek a lakosok felé; és az nem ment ilyen politikai kiválasztás [irányába].[...] Nem arra használták a részönkormányzatot időnként amire kell, hogy valóban ilyen fejlesztések, meg közösségépítés beinduljon, viszont mondjuk arra jó volt, hogyha mondjuk útfelújítás volt, vagy valami parkot kell fejleszteni, akkor legalább tényleg bejöttek a helyi vélemények. [...] Csak most megszűntek a részönkormányzatok.” [7] Aminek nem helyi oka van, hanem országos jogszabályváltozás.
- „Volt a részönkormányzatnak saját keretük, ilyen 3 és 5 millió forint közötti keret egy évre. [...] Legalább megvolt a szimbolikája, hogy így fontos a véleményetek [...] de ez most itt beszűkült.” [7]
- Amik voltak városrészi fórumok, azokba tudtak elsősorban bekapcsolódni [*a civil szervezetek*], illetve amíg működtek a részönkormányzatok, akkor a részönkormányzatokon keresztül is.” [27]

A lakossági részvétel talán két legismertebb eszköze a közmeghallgatás és a lakossági fórum igen gyakran említésre került az interjúk során. Mindekét esetben döntően arra vonatkoztak az említések, hogy ezek nem a valódi részvételt célozzák (erre alkalmatlanok is); a tervezői oldal véleményének kommunikálására alkalmasak; sokszor nem proaktívan, hanem valamely kibontakozó tiltakozás „leszerelésére” alkalmazzák. Az önkormányzatok ezekre „kipipálandó” kötelező elemként tekintenek, sőt esetenként mindent meg is tesznek azzal kapcsolatban, hogy ne töltsék be funkciójukat (legalábbis is számos szereplő észlelése szerint).

A lakossági fórum és a közmeghallgatás

<p>A lakossági fórum</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ilyen társadalmi egyeztetés, társadalmi vita, ezeket lehet hallani, hogy van ilyen [...] <i>[vannak]</i> néha fórumok és ezen ki van pipálva ez a feladat.” [1] - „Ezt nem tudom mondani éles kritikának, hogy nincsenek ilyen lakossági fórumok, de [...] amikor van valami konfliktus, tehát ez az akkor már fontos egyeztetünk, tehát nem ilyen megelőzéssel, preventív módon megyünk előre.” [7] - „Vicces lakossági fórumok [...] ezek kötelező elemek a pályázatokban. [...] mindig alá kell írni egy papírt, hogy itt voltunk, ezzel bizonyítjuk az Uniónak, hogy volt értelme a dolognak. [...] Most hogy ezt a valóságban hogy sikerül lebonyolítani, az megint egy másik dolog.” [9] - „A lakossági fórumot akkor tartják, amikor már beadták a pályázatot, már minden eldőlt [...] egyet tehet valaki, hanyatt eshet és ott helyben élvezhet a gyönyörtől, hogy húúúú [...] ez egy úri, ez egy jézusi kegy, vagy nem is tudom miféle kegy, amit itt velünk elkövetnek, pedig egy nagy disznóság” [45] - „Kötelező a társadalmasítás, ami tipikusan azt szokta jelenteni, hogy amikor a terv nagyjából elkészül, vagy mit tudom én, vannak bemutatható részei és a politika úgy érzi, hogy most már valamit villogni kéne kifelé is, és akkor összehívna egy lakossági fórumot, ahova odamegy egy csomó nyugdíjas, akinek se képzettsége, se alkalmassága, se semmije arra, hogy nagyon bonyolult ügyeket átlásson.” [31]
<p>A közmeghallgatás</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Emellett zajlott egy ilyen szélesebb nyilvánosságnak zajlóm kommunikáció is, ami indult onnan, hogy [...] volt egy lakossági, nem lakossági fórumnak hívják ezt, hanem közmeghallgatás, bocsánat. [...] A közmeghallgatáson is már bemutattuk nagyjából, hogy mivel fogunk foglalkozni, mik a célok és ezt követően a honlapon keresztül volt elérhető az anyag, és még volt egy-két olyan megszólalás, megjelenés, ahol ezeket az anyagokat lehetett véleményezni.” [47] - „A közmeghallgatás soha nem arról szól, hogy a laikus lakosság eljön. A közmeghallgatás arról szól, hogy jól körülhatárolható [...] érdekcsoportok megjelennek az adott rendezvényen, és ott artikulálják a maguk véleményét, a dokumentummal szemben. Ezzel nincsen semmi probléma, teszem hozzá [...], hiszen ezek az érdekcsoportok is képviselnek szegedi lakosokat, specifikus érdekeket, vagy olyan stakeholder-eket, akik egyébként más formában nem tudják hallatni a hangjukat.” [47] - „Van az a közmeghallgatás, [...] de mindig van egy témája.[...] Volt olyan közmeghallgatás, ami megvolt az ütemezésben, de aztán nem lett megtartva, elmaradt, nem tudom miért. [...] Ami közmeghallgatás volt, annak sem volt túl nagy vonzereje, tehát volt például egy az EKF projektekre, amire kimondottan emlékszem, hogy bemutatták, hogy az EKF-ben mi valósult meg.” [30] - „Vannak ezek a közmeghallgatások. [...] Ezt általában decemberben tartják, gyakorlatilag agyon hallgatják egy minimális törvényi előírásnak megfelelő pici hirdetéssel egyszer jelzik az újságban. [...] Az önkormányzat eleve megszabja a témáját [...] Régen a polgármester személyesen kiosztott mindenkit és elküldött a francba. Mostanában már a polgármester nem is vesz részt ebben és az alpolgármesterek valamelyike vezeti a közmeghallgatást.” [39] - „Közmeghallgatás, ott a szakértők, akiknek egy része embertelenül szarul kommunikál, tehát bele lehet dögleni végighallgatni, amit mond; de hát nem erre képezték ki szerencsétlent, tehát egy építész miért lenne jó kommunikátor? Mondjuk beszélni tudhatna, de nem tud.” [31] - „Vannak az uniós pályázatoktól független közmeghallgatások, azt hiszem egy önkormányzatnak kötelező is megszerveznie, minimum egy évben kétszer? Talán. Itt Kecskeméten is kétszer szokott lenni, de bejelentik mondjuk egy 2-3 nappal előtte, interneten mondjuk, meg egy sajtóban, egy megyei napilapban akár, és ráadásul olyan időpontokban is vannak, ilyen délután három-négy-öt óra. [...] a nyugdíjas lakosság tud általában megjelenni” [9] - „A lakosság először akkor szerez az egészről tudomást, amikor vagy nyilatkozik róla valaki az újságban, vagy közmeghallgatást tartanak, ez már az engedélyezési eljárásnak a része, addigra már igazából az előkészítési folyamat nagyjából, mondjuk úgy, hogy olyan 85%-ban készen van. [...] A környezetvédelmi eljárásnak része az, hogy közmeghallgatást kell tartani, ez úgy történik, hogy megjelenik egy kis hirdetés az újságban, vagy kifüggesztenek egy hirdetést a környezetvédelmi hatóság folyosóján, ahol bárki aki arra tévedt ezt elolvashatja, és a közmeghallgatást kitűzik,

<p>lehetőleg munkanap délelőttre, és csodálatos módon a köz nem jelenik meg, a pecsét rákerül, hogy nem jött ellenvélemény és mehet tovább.” [48]</p>

A lakosok **a részvétel** Arnstein-i (1969) értelemben vett **legalacsonyabb fokozataival találkoznak** (ezek még a nevesített partnerekhez viszonyítva is alacsony fokozatok). Összességében a helyi tervezés „társadalmasítása” nem nevezhető valódi részvételnek. E folyamat (amellett, hogy kötelezően kipipálandó jogszabályi kötelezettség) a tervezői oldal számára ad lehetőséget arra, hogy kommunikálja álláspontját; növelje az előre kialakított döntésekkel kapcsolatos lakossági elköteleződést; vagy legjobb esetben a figyelembe vétel biztosítéka nélkül begyűjthesse a lakossági ötleteket. A részvétel számos vélemény szerint lényegtelen kérdésekre korlátozódik, esetleges és sokszor utólagos:

- „Kérdeznek nyilván minden beruházás előtt, akkor kihirdetik a városházán, médiában, minden, hogy akkor ekkor lesz a fogadóórája, vagy ezt a vitát csináljuk meg, van, amikor elmennek néhányan, van, amikor nem, de olyan borzasztó nagy súlyú dolgokra nem emlékszem, hogy ott megkérdeztek volna bennünket, tehát eléggé önjáró hivatal” [2].
- „Én úgy gondolom, hogy a 2014 előtti fejlesztéseknek nagyon-nagyon nagy része az arról szólt, hogy a város vezetése, vagy az önkormányzat eldöntötte, hogy mit kell csinálni. Nagyon kevésbé voltak bevonva, nagyon kevésbé volt bevonva a civil társadalom ebben, az emberek nem voltak bevonva. [...] Úgy gondolom, hogy a polgármester meghatározó szerepet tölt be abban, hogy hogyan működnek a folyamatok, nem láttam különbséget [a 2014 előtti és utáni folyamatok között].”[15]

Mindez általában jellemzi a helyi fejlesztési folyamatokat az interjúalanyok szerint. A mostani dokumentumok tervezési szakasza ezen általános képtől kis mértékben különbözhet (a direkt manipuláció, vagy a részvétel teljes hiánya itt tervezési szakaszra nem igaz, de a megvalósításra már itt is igaz lehet).

A részvétel fokozatai a lakosok esetén

<p>A részvétel teljes hiánya</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Rengeteg nyilvános vita volt és az az értelmiséget izgatja is, szakmától függetlenül, de mégis az volt a tapasztalatuk, hogy kilenc milliárd forintot el lehet költeni úgy köztér följújtásra, amit mindenki lát, nap mint nap jár rajta, de mégsem kérdez meg senki, senki tőlük semmit.” [16] - „A közvélemény egyáltalán nincsen bevonva a fejlesztések előkészítésébe [...] úgy néz ki egy fejlesztés, mint a Mikulás hozza a csomagot, hogy nesztek, itt van, ugye örültök, nem?” [48] - „Nem volt semmilyen formában lakossági fórum, vagyis volt a városházán 2014 decemberében. A társadalmasítás a terem kapacitása miatt csak ötven-hatvan fő tudott bekapcsolódni. Semmiféle fórum, platform nem volt, ami kivitte volna.” [49] - „Határozottan azt gondolom, hogy nem bárki rosszindulatúan ki akarna bárkit hagyni, szerintem ez egy marketingkommunikációs probléma [...] nem tudom értesíteni a népet, nem találok a csatornát” [41] - „Hogy van az, hogy a négy éves választási ciklusra tele van az egész város a politikusok képével, de egy 35 évre szóló városfejlesztési operatív program részeként készült városi Közlekedésfejlesztési tervről két egyeztetés van, melyről a
---	--

	<p>Délmagyarországban megjelent, kis hirdetésből lehet értesülni.” [36]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Azt sem látom egyértelműen, hogy a város megteremtene azokat a lehetőségeket, hogy aktívan véleményt mondjanak a városlakók. Például én lehet, hogy keveset nézem a pecs.hu oldalt, de én úgy vélem, hogy nincs meg az a sem online, sem személyes véleménynyilvánítási lehetőség, ahol egyfajta brainstorming, ötletparádé jelleggel az emberek elmondhatnák a véleményüket.” [33] - „A döntéseket Pesten hozzák. Kész.” [45]
Nem valódi részvétel (manipuláció)	<ul style="list-style-type: none"> - „2014-ben ez már gyakorlatilag ennek a politikai irányzatnak kiforrott eszközrendszerévé vált, hogy a már létrejött alkuk alapján a princípiumokat kiírjuk óriásplakátokra. [...] Gyakorlatilag ez történt Pécsen is, [...] ez volt a társadalmasítás és a bevonás módja mondjuk egy hároméves folyamat legvégén. Tehát pusztá formalitásnál ez sokkal rosszabb volt.” [16] - „Viszont nem biztos, hogy kijön minden abból, hogyha egy ilyen kérdéssor kimegy, mert nyilván ezek irányított kérdések, mert most is ezek voltak, szeretnének-e helyi vásárcsarnokot helyi termelőkkel? Igen/Nem. Tehát ezekre nagyon könnyű megadni a választ [...] tehát hogyha én irányított kérdésekkel megyek a városlakók felé, akkor ők csak az irányított kérdésekre tudnak választ adni.” [29] - „Konzultációt hirdettek a stratégiáról, miközben a stratégiát már elfogadták, fönt volt a város weboldalán.” [17] - „Az a része, hogy valaki az egész stratégiát el akarná olvasni, hát olyan emberrel nem túl sokkal találkoztam [...]. Ez a szóljon hozzá és véleményezze, ez a Nemzeti Konzultációk mintájára szerveződő, lényegében egy egyoldalú kommunikáció volt, tehát kipipálhattad, [...] ilyen látszat ügy.” [17]
Nem valódi részvétel (terápia)	<ul style="list-style-type: none"> - „A képviselő [...] persze rábólint mindenre a fogadóórán.” [39] - „Én mindenképpen szükségesnek tartom azt, hogy legyen ott egy szakértői csapat, amelyik értékeli, elemzi ezeket a javaslatokat, és utána pedig legyen egy döntéshozatal azzal kapcsolatban, hogy mi legyen a sorsa ezeknek a javaslatoknak. Ha ez nincs meg, akkor ez egy újabb lufi, ami kidurran és az embereknek a lelkesedését megint csak hosszútávon elvettük attól, hogy beleszóljanak a saját életük folyásába.” [33] - „Tehát most falból kiírják azt, hogy most lehet részt venni, meg be lehet jönni, de ki az, aki hozzászól? [...] mondok egy [...] példát. [...] Itt van a fölüljáró és akkor a följárón nem jönnek át a bicajosok meg a gyalogosok, ebbe a városrészbe, hanem átbotorkálnak itt nemtudom hány darab vágányon. Itt is mondtuk, hogy legalább akkor a kerékpársoroknak meg a gyalogosoknak valamit csináljanak, ilyen apró dolgok, tehát ezek nem valósulnak meg, és akkor úgy van vele a városlakó, hogy foglalkozok vele? Most szoltam, nem csinálták meg.” [10] - „És látszik is, hogy nem volt teljesen bevonva ebbe [...] a civil társadalom, az ott lakók, tehát hogy nem együttesen valósult meg. Volt egy projekt, ki volt írva és akkor annak ugye megcsináltuk minden elemét, kicseréltük a burkolatokat, aztán jól van. [...] A jóérezésű ember hogyha jobban odafigyel, akkor azt gondolná, hogy eléggé fejtellenül ment ez.” [10] - „Jelenleg ez a bevonás inkább arra irányul, hogy pl. a lakosság biztonságérzete növekedjen, vagy ehhez hasonló [...]. De általában is elmondható, hogy minden ötletszerű. Nem megalapozott sem a bevonás, sem a tervek kialakítása.” [34] - „Most ugye [...] küldtek ki kérdőívet, csak pont belecsúsztott a 2014-es kampány időszakba [...] és ez meg is ölte a kérdőívezést is.” [49]
Szimbolikus részvétel (konzultáció)	<ul style="list-style-type: none"> - „Nagyon jó érzés volt olvasni, hogy lakossági javaslat hatására igyekeztünk megoldani a tervezési ciklusban azt is, hogy az az állomás, ami a sugárútnak a végénél épült, az kerékpárral is átjárható legyen.” [9] - „Volt egy olyan ötletem, hogy van itt egy 2x2 sávós körút, és ami szorosan kapcsolódik a vasútállomáshoz és azt például lehet tehermentesíteni 2x1 sávós úttal a háttérben. Volt egy ilyen ötletem, fogalmam sincs, hogy volt-e előzménye a Városfejlesztő Kft.-nél, de úgy tűnik, hogy megfontolják a dolgokat, tehát volt értelme beleírni.” [9]

6. A helyi fejlesztés szerzett tere

Jelen fejezet a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntéshozatali és döntéshozatali folyamatok szerzett terét elemzi. Ez lényegesen eltér a befolyásolás korábban elemzett intézményesített formáitól. A szerzett tér Gaventa (2006) értelmezésében a hatalomgyakorlás olyan formáit jelenti, amelyeket a kevesebb befolyásoló erővel bíró társadalmi csoportok szereznek maguknak. Általában azt jelenti, hogy a szereplők egy csoportja összefog egy közös cél érdekében, és igyekeznek véleményüknek (értékeiknek és érdekeiknek) hangot adni.

Míthogy a szerzett terek sokszor abban gyökereznek, hogy valamely érintetti csoport nem tudott érdemben részt venni a folyamatban, így a helyi szereplők sokszor a befolyásolás számukra adottságként létező kereteit átlépve (be nem tartva), a domináns diskurzust kikerülve alakítanak ki szerzett tereket. Ahogy az egyik interjúalany fogalmaz: *„Azt világosan lehetett látni, hogy gyakorlatilag harc folyt [...] 2006 és 2010 között [...] a politika és egy ilyen, nagyon-nagyon agresszív civil szakmai érdekérvényesítő elit között. [...] Az volt a tanulság, hogy nem voltak elég erősek a víziók, azoknak nem volt meg a legitimációja.”* [16]

A szerzett terek nagyon változatosak lehetnek társadalmi mozgalmaktól, egyesületek alapításán át, egészen a mindennapi helyekig (pl. egy közösségi ház, egy kávéház, vagy egy kocsmá, ahová az emberek összejárnak megvitatni az őket érintő társadalmi döntéseket).

Az interjúk jellegéből adódóan a szerzett terekkel jóval kevesebb szövegrész foglalkozik, ám még így is számos interjúalany tért ki e témára a beszélgetések során. Részit többen is hangsúlyozzák, hogy van tere annak, hogy a szereplők cselekedjenek és előmozdítsák az általuk értékesnek tartott célokat, pl: *„Vannak jó példák. Ilyen magas házakkal körülvett udvaroknál, van olyan udvar, aki most kérte tőlünk, hogy adjuk oda nekik a belső udvart és akkor ők abban kertészkednek is, meg megcsinálják, tehát van jó példa.”* [10] Avagy: *„Többet kellene törődniük a közvetlen környezetükkel [...] talán egy város [maguk a városlakók] többet tud ezekért tenni, mint az adott település polgármestere.”* [1]

Ugyanakkor elemzésünk – ahogyan annak hátárait a 2. fejezetben kijelöltük – nem tudja felölelni az agency valamennyi aspektusát, hanem kifejezetten a helyi fejlesztések formálásának lehetőségeivel foglalkozik: a szereplőknek pontosan milyen keretek között, milyen részvételi lehetőségeik vannak a helyi fejlesztésben. Így a fejezet során nem azt vizsgáljuk, hogy az egyes szereplők milyen utakat találnak saját mindennapi tevékenységük végzéséhez, hanem, hogy milyen tereket nyitnak meg a helyi fejlesztési folyamatok befolyásolásának céljával.

A fejezet során – hasonlóan a korábbiakhoz – először a hatalom szintjeit és formáit elemezzük, majd a szerzett térrel kapcsolatos szereplői viszonyulásokat, végül pedig a szerzett tér megjelenési formáit.

6.1. A hatalom szintjei és formái a szerzett térben

A **hatalom szintjeire** igen kevés szövegrész vonatkozott az interjúkban. Ennek nyilvánvaló oka lehet, hogy a megkérdezett szereplők elsősorban a helyi szerzett tereket említették, illetve helyi szinten működő szereplőkkel szemben volt egyáltalán lehetőségük teret szerezni. Ezt egy interjúalany explicit módon is megfogalmazta. E szerint addig a pontig tudtak eredményeket elérni, amíg nem került a képbe egy magasabb területi szint szereplője:

- „[A városban] most már használhatóak a [kerékpár]támaszok [...] [mostmár] szerencsére normálisat pakolnak ki. Egy esetben nem szokott ez megtörténni, ha a városnak nincs nagyon beleszólása a dolgokba. Pl. kormányhivatalt nyitottak, és ezeket a kerékgyilkos tárolókat rakták ki. Ezekkel már nem tudunk mit kezdeni, országosan kellene valamit.” [3]

A szerzett terekkel kapcsolatos **hatalom formái** már jóval több interjúalany esetén előkerültek. Mindhárom formára (látható, rejtett és láthatatlan) vonatkoztak szövegrészek ebben az esetben is (a zárt és hívott térhez hasonlóan).

Egyrészt megjelent az, hogy bizonyos esetekben a döntéshozók felfigyelhetnek arra, ha a választók nagy száma elkezd hallatni hangját (pl. levelet ír a képviselőnek, elégedetlenségének ad hangot, demonstrál stb.). Ez akár arra is alapot adhat, hogy a szerzett tér a későbbiekben hívott térré alakuljon és megpróbálják ezeket a hangokat becsatornázni a folyamatba. Ám ahogy az a korábbi fejezetekből kiderült, ez történhet csupán csak „terápia” jelleggel, sőt akár manipulatív módon is; és a szereplők szelektív meghívásával (pl. a manipuláció egyik lehetősége, amikor is a függő helyzetben lévő szereplők kerülnek meghívásra).

Gyakoribbak voltak az említések a **hatalom rejtett formáival** kapcsolatban. Sok esetben a szereplők eleve nem a hatalomgyakorlás látható formái kapcsán törekszenek teret szerezni maguknak. Ez összhangban a korábbi két alfejezet azon megállapításával, miszerint a zárt és a hívott térben is hatalmas jelentősége van a rejtett hatalomgyakorlási formáknak. Sok esetben a szereplők úgy vélik, vagy azt tapasztalják, hogy ezektől várható valós eredmény. A rejtett formák közül említést kap egyrészt a lobbizás, másrészt több interjúalany említi, hogy a jelentősebb gazdasági erővel bíró szereplők számára nyitva áll a „felszólalás” ilyen módja (és

vélhetően ezt is választják jóval inkább, mint a kevés eredménnyel kecsegtető látható formákat, mint pl. a stratégiai dokumentumokhoz intézett nyilvános hozzászólást). Igen érdekes az a megjegyzés mely szerint **a tervezés esetlegessége**, ad hoc jellege nagyon fontos tényező abban, hogy teret kapjanak a hatalomgyakorlás rejtett formái.

Megjelent továbbá az utalás a **láthatatlan formákra** is. Például egyes szereplők eleve magukat korlátozzák abban, hogy véleményt nyilvánítsanak a helyi fejlesztések politikai színterén. Avagy félnek nyilvánosan véleményt nyilvánítani. Az az elképzelés, hogy a vélemény nyilvános felvállalása alapot adhat valamilyen retorzióra, attól függetlenül alakítja a helyi fejlesztések valóságát, hogy ténylegesen megtörténnek-e ezek a retorziók vagy sem.

A hatalom formái a szerzett térben

Látható hatalom	- „Nagyon sok típusú észrevétel jött, nem csak a nyilvánosságban, hanem levél meg szakember bejelentkezett, meg nem tudom ilyen ízék, ezt egész biztos, hogy ennek a dolognak [a szökőkút tervezett átépítése], mivel hogy úgy tűnik, hogy van egy ilyen szimbolikus jelentősége, a társadalmasítására jobban oda kell figyelni.” [42]
Rejtett hatalom (lobbizás)	<ul style="list-style-type: none"> - „Amikor meg akartuk szerezni ezt az épületet [...] gyakorlatilag a képviselőket egyenként meg kellett dolgozni, hogy szavazzák már meg. [...] És akkor megszavazták végül és aztán teljesen magánerőből, illetve szponzorok segítségével gyönyörűen helyrehoztuk.” [2] - „Orbán lejött Kecskemétre, na most akkor, mert így meg minden, mi is meghívtuk, mert azért pályázatok előtt voltunk. [...] Megvolt a programja [...] és azt már láttuk, hogy már nem fog ide eljönni. [...] Azért volt itt egy ilyen talpraesettebb [...] szervezőnk, aki fogta magát és odament [a titkárhoz] és mondta neki, hogy itt imádkoznak a hívek, várják az Orbán Viktort két órája már, ha ide most nem jön be, akkor nektek a 60%-a szavazatoknak ugrott. [...], nem köllött más, egyenesen húzott át ide.” [2] - „Gyakran előfordul az is, hogyha nincs megfelelő egyeztetés, akkor egymást ütik, egy azon területen, aki erősebben lobbizik, az kap lehetőséget, hogy ott meg tudjon jelenni, akár épületszinten, akár létesítmény kialakítás szinten, tehát nem a megegyezés irányába megy. Pontosan ezért, mert ilyen ad hoc jelleggel lehet csak a közelébe kerülni csak.” [15] - „Tudod hányszor módosították a kecskeméti általános, vagy szabályozási tervet? Mondjuk '94 és 2004 között, mint mikor a mi első tervünk elkészült? Háromszáznegyvenötösör. Na, most akkor miről beszélünk?” [6] - „Tehát amikor azt mondom, hogy személyes kapcsolat van, akkor nyilván nem egy mikro vállalkozóról beszélünk. [...] A massa az a Kamarához tartozik. [...] Azok a meghatározó szereplők, akik [...] a meghatározó adófizetők. [...] Ha valamilyen konzultációs igénye van a cégvezetőnek vagy cégtulajdonosnak, akkor ez személyes kapcsolatfelvétellel történik.” [5] - „Nyilvánvaló, hogy a polgármesternek, ha ő valóban a gazdaság meghatározó szereplőjével tartja a kapcsolatot, akkor ebben ő valóban tud támogatást adni. Abban nem [...], hogy vegyék meg a termékedet [...], de abban, hogy egy ajtót ki tudjanak neked nyitni, abban igenis lehet segíteni.” [5]
Láthatatlan hatalom	<ul style="list-style-type: none"> - „Mi világ életünkben próbáltuk [a vállalat] szintjén a politikát távol tartani magunktól, az utóbbi időben nagyon nehéz, nagyon nehéz.” [38] - „A gazdasági szereplők is [...] a megfogalmazott elvárások szerint beálltak a sorba [...] a civil oldal meg nagyon gyöngé.” [10] - „Gyakorlatilag félnek az emberek [...]. Volt decemberben [...] egy tiltakozás a városháza előtt, akkor bizony észrevettük, hogy baromira kevesen vagyunk, ahhoz képest, akik egymással levelezünk meg beszélünk.” [10]

6.2. Viszonyulások a szerzett térhez

Az interjúk során megszólaló szereplők alapvetően különböznek a tekintetben, hogy mit gondolnak a szerzett terek kialakításának lehetőségeiről: könnyű vagy nehéz-e teret szerezni, és mi lehet annak a következménye a helyi fejlesztési folyamatok menetére. Elsőként azonban azt tűnik fontosnak megmutatni, hogy a szereplők sokasága szerint **az érdekérvényesítés bevett** (hivatalos / rendszer-konform) **csatornái nem működnek**. Sokszor pont ez az oka annak, hogy a szereplők más megoldásokat keressenek.

Az érdekérvényesítés rendszer-konform csatornáinak kudarca

<p>A kamarák nem töltik be funkciójukat</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A Kamarák, a kötelező kamarai tagság, az lófig. Az, hogy befizeti az ember a zset és utána rá se néznek, rá nem írnak, az nem az igazi.” [4] - „A Kamarának nincsenek meg azok a hagyományai, mint ami van, mondjuk Németországban. [Ott] egy iparkamara az egyik oldalról szabályozó erő, aki ugye a kóklereket kiszűri. [...] A Kamara az a pénzbeszerzési lehetőséget látja ebbe a kötelező kamarai tagságban [...], de jelen pillanatban nem ad ezzel szemben olyan szolgáltatást, ami miatt az emberek úgy éreznék, hogy jó kamarai tagnak lenni.” [11] - „Most ezt megírtam például az Építész Kamarának és azt mondta a Kamara, hogy politikai, várospolitikai ügyekben nem fog állást foglalni, akkor forduljak a kéményseprőkhöz, vagy a cipészekhez vagy kihez?” [45] - „Ott mindig van egy kis ünnepség, és akkor ott mindig vannak beszédek. [...] Az ember meghallgatja [...] a politika és városvezetésnek a beszédét, kirajzolódik egy optimista kép, hogy micsoda fejlődés van az országban. [...] Akkor utána a Kamarának a képviselője föláll, és elkezd számokat mondani, amivel bebizonyítja, hogy ilyen leszállóág soha nem volt Pécsen. [...] És akkor morcosan néz egymásra a két képviselő az ebéd közben és ennyi [...] lehet, hogy utána még mondanak egymásnak néhány olyan szót, amit egyébként kéne.” [32]
<p>A civil szervezetek nem töltik be funkciójukat (nincs rá valódi lehetőségük)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A civil szervezeteknek nincs pénze. Nekem kéne a saját útiköltségemet állni, amit néha bevállalok. Tehát a civil társadalom ronccsá lett passzírozva, ronccsá.” [21] - „[Hogy lehet, hogy] valami, amire rámondták annak idején, és elfogadták politikai szinten is [...] most meg az ellenkezőjét teszik. De mi ezzel nem nagyon tudunk foglalkozni, mert igazából jogi szinten nincsenek meg nekünk civil szervezetnek a forrásai, hogy ennek utánamenjünk.” [3] - „[A civil szervezetek] függnék az önkormányzattól, meg hát az államról már nem beszélek, mert ugye ami volt, a civil pénzek [...] azt megfizették. [...] az is [...] gyakorlatilag politikailag van elosztva az egész. Tehát ott az a civil társadalom, az ilyen szempontból így betagozódott, és a többi meg nem működik.” [10]
<p>A civil szervezetek nem töltik be funkciójukat (politikai pártok érdekeinek hordozói)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Úgy látom, hogy a civil szervezetek nincsenek is nagyon jelen Szeged közéletében, [...] amik jelen vannak, azok politikai indíttatásból vannak jelen, és nem pedig szakmai alapon vesznek részt a közélet formálásában” [44] - „Tehát eljártsszák a [...] civil szervezeteket, de ez mind ál civil. Tehát a szegedi társadalom csak nézett, hogy soha nem hallottunk ezeket és egyszer csak kibújtak a fű alól, mint a hóvirág? Tehát gyökértelenek ezek, ezért nem áll melléjük a szegedi társadalom, mert tudta, hogy spekulánsok, meg pártkatonák.” [45] - „[A] szakmai alapú szerveződés hiányzik [...] iparági jellegű összefogás hiányzik, a civil típusú összefogás [...] ha nem kapnak támogatást, akkor igazán Magyarországon nem arról híresek, hogy ön erőből tudjanak dolgozni. [...] „Vagy kapnak támogatást, vagy nem kapnak támogatást. Ilyen szempontból vannak elkötelezve az állam irányába” [49]
<p>Ügyfél jogállás szűkülése</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ugye régen az ügyféli jogállásnak a felvétele az sokkal egyértelműbb, egyszerűbb és szélesebb körre kiterjesztett volt, ezt jelentősen leszűkítették” [35]

A helyi fejlesztés érintettjei számos formában kritizálták az érdekérvényesítés szokásos (rendszer-konform) csatornáinak működését:

- A vállalati szereplők a kamarákon keresztüli érdekérvényesítés kudarcairól számoltak be.
- Számos ponton (máshol citált szövegrészekben is) megjelent, hogy a civil szervezeteken keresztüli érdekérvényesítés nem működik. Egyrészt nincs erőforrása a civil szervezeteknek, másrészt függő / kiszolgáltatott helyzetben vannak. Ráadásul markánsan jelen vannak a pártpolitikai érdekeket szolgáló civil szervezetek is.
- Emellett az érdekérvényesítés hivatalos csatornái (pl. ügyfél jogállás kérelmezésének lehetőségei) szűkülnek.

Jelentős különbség adódott a tekintetben, hogy a szereplők szerint **milyen esély van szerzett terek létrehozására** és ezen keresztül valós nyomásgyakorlásra. Miközben egyesek szerint a szereplők könnyen hallathatják hangjukat, addig mások szerint teret szerezni szinte lehetetlen, még ha sikerül is „hallhatóan” véleményt alkotni, az az önkormányzat ellenállása miatt nem jut el addig, hogy ténylegesen befolyásolja a folyamatot. A vélemények tehát széles skálán mozognak:

- 1) Nehéz teret szerezni, mert nincsenek rá eszközei a civil szervezeteknek és a javaslatok elbuknak a döntéshozatali szintéren;
- 2) Nehéz teret szerezni, mert nincs hozzá elég tudása és tapasztalata a civil szervezeteknek;
- 3) Elsősorban szakmai vonalon, de azért mégiscsak van lehetőség teret szerezni;
- 4) Nem lehetetlen megnyerni az önkormányzat támogatását (legalábbis ha az nem sérti az érdekeiket, avagy rövid távú politikai előnyszerzéssel kecsegtet);
- 5) Kifejezetten könnyű a szereplők számára hallatni a hangjukat (legalábbis azok számára akik „számítanak”).

Mindebből világos, hogy a hatalmi központtól eltérő távolságban lévő szereplők nagyon eltérően ítélik meg a lehetőségeiket. A hatalom nélküliek elsősorban a szakmai kérdések kapcsán látnak arra lehetőséget, hogy hangjukat hallassák. A gazdasági erővel rendelkezők viszont természetes módon találnak ajtókat a politikai döntéshozatal irányába.

A helyi szereplők viszonyulása a szerzett térhez

<p>Teret szerezni nehéz, vagy lehetetlen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Már ezt is nagy eredménynek tartom, hogyha valakinek van valami ötlete és annak nem tesznek keresztbe. Tehát én ezt már pozitívrá értékelem, hogy látták ezt a gondolatot [<i>helyi termékek ösztönzése</i>], ami egyébként jót tesz a városnak.” [1] - Én olyan [<i>javaslatra</i>] nem emlékszem, ami úgy pár éven belül megtörtént volna a változtatás. De nem is hiszem, hogy ezt el kellene, hogy várjuk. [...] Tehát a cél, hogy belássa, hogy szavazót szerez magának azzal, hogy támogatja a dolgokat. Mondjuk ez a rövidtávú haszna.” [39] - Nincsenek arra eszközök, hogy a civil szervezet kikényszerítse amit szeretne: „Beadtunk egy tervet, hogy hogyan kellene a kerékpársávot normálisan elvezetni. És nem ment keresztül, merthogy megvétózták. Egyrészt a rendőrség [...], másrészt a Közút Zrt. [...] És akkor mi fölvetettük, hogy jó rendben, mi adtunk le egy tervet, az nektek nem tetszett, akkor adjatok valami tanácsot, hogy mit csináljunk [...] és azóta is várjuk egyébként, hogy az ő elgondolásuk mi lenne erre a kialakításra.” [3] - „Mégfogalmazódtak különböző tervek ez a kerékpáros klub által is [...]. Ezek nagyon lassan haladnak, az ilyen lakossági észrevételek, mire beérnek a bizottság elé, a bizottság beküldi a Közgyűlés elé és ez baromi lassú.” [7]
<p>Nincs elég tudás vagy tapasztalat ehhez a civileknél</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Az volt szerintem a gond, hogy a várossal való kapcsolatunk sose volt egy átgondolt stratégia. [...] Nemrég részt vettünk egy közösség-szervezői képzésen, ahol pl. tők jól megtanultuk, hogy mi ennek a módja. A tárgyalásra is hogy kell felkészülni [...] egy kicsit visszább vettünk, amióta tudjuk, hogy hogy kellene ezt csinálni.” [4]
<p>Szakmai vonalon azért nem lehetetlen teret szerezni</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Egyrészt van egy ilyen városi érdekvédelmi tevékenységünk, ahol hát próbálunk akár a szakmai vonallal – és övelük könnyebb zöldágra vergődni – és hát igyekszünk valahogy odaférközni a politikusokhoz. Övelük nehezebb dolgunk van.” [3] - „Azt már elértük egyébként, hogy igazából itt a helyi közlekedésmérnöki gárdát a városfejlesztésben, akik vannak, a városüzemeltetésnél, tehát önekik már el tudtuk mondani, hogy mi az, ami a modern városi kerékpáros közlekedés feltételéhez kell. És ők nagyjából rá is mozdultak, megtetszett nekik egy-két kivételtől eltekintve.” [3] - „Tehát ami most itt, konkrét haszonnak tűnik, hogy az új üzemi műszaki leírásba bekerültek azok az alapelvek, amiket a kerékpárosklub ezer éve sajkózik.” [39]
<p>Esetenként meg lehet nyerni az önkormányzat támogatását ügyekhez</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Egy jámbor hívőnk kitalálta, hogy annak [<i>a dombnak</i>] a tetejére egy jókora nagy keresztet kéne tenni, én mondtam neki, hogy az nem lesz könnyű. [...] ez nem kerülne a városnak egy fillérbe sem, mert ezt megtudnánk oldani. [...] Most elkészültek a tervek, de majd megy a huzavona gondolom [...] megvárják szerintem a választásokat és akkor előtte akkor engedélyezi a polgármester asszony [...] hogy na, akkor itt fogtunk egy csomó hívőt, és azok már remélnék, hogy rám szavazzanak.” [2]
<p>Teret szerezni könnyű</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A hatalmi központhoz közel levő szereplő észlelése: „Itt olyan bizalmi viszony van, hogy tulajdonképpen a vállalkozók tisztában vannak azzal, hogyha kérdéseik vannak, akkor ők közvetlenül odafordulhatnak [<i>a városvezetéshez / a polgármesterhez</i>].” [5] - „A [<i>Mercedes</i>] gyár [...] azzal az igényével is megjelent az önkormányzatnál majd utána direktbe itt a főiskolán is, hogy nagyjából [...] mennyi, milyen ütemezésben, milyen módon szeretne ő ilyen ipari szakembereket kapni. Ez is viszonylag gyorsan fölmerült, hogy szükség lenne járműmérnök képzésre, ami itt nem volt a GAMF-on. És akkor [...] az akkori tanszékvezetőmmel, mostmár ő a felsőoktatási államtitkár, [...] idejöttünk a főiskolára és akkor elkezdtünk arról beszélni, hogy akkor mit tudunk segíteni itt a főiskolának, hogy ezt a képzést elindítsa.” [11] - „Ha én bemennék, biztos vagyok benne, hogy a nagyságunknál fogva meghallgatnák a mi elképzeléseinket. [...] de ebben a saját felelősségemet is érzem [...] hogyha úgy a szívemre teszem a kezemet, ezzel nem mentünk mi sem dörömbölve az ajtón.” [38]

6.3. A szerzett tér megjelenési formái

A szerzett tér megjelenési formáit vizsgálva először is az állapítható meg, hogy a szereplők elsősorban jól lehatárolt ügyek, vagy konkrét projektek kapcsán törekszenek szerzett terek

kialakítására. Az interjúalanyok a vizsgált településeken nem tesznek említést a civil szervezetek olyan típusú tevékenységéről, amelyek általában a hatalom kontrolljaként szolgálnának a helyi fejlesztések kapcsán (pl. átláthatóság biztosításával, jogszerű működés kikényszerítésével, a helyi fejlesztések átfogó fenntarthatósági értékelésével stb.) Miközben ilyen jellegű tevékenységek a fővárosban (legalább valamilyen mértékig) léteznek, addig a vidéki nagyvárosokban erről nem igazán esik szó (és feltételezhető, hogy csak igen korlátozott mértékben léteznek egyáltalán).

A szerzett tér megjelenési formáit vizsgálva elkülöníthetők egyrészt az olyan **„szelídebb” formák**, mint az alternatív információs és kommunikációs csatornák kiépítése (elsősorban a közösségi médiához kötődően), vagy a hatalmi központ tagjai számára együttműködést felkínáló formák. Illetve megjelennek a **nyílt szembenállás tipikus eszközei**, mint a demonstrációk, a polgári engedetlenség, vagy a jogi lehetőségek kihasználása (pl. pereskedés, helyi mépszavazás).

Az interjúk alapján nem lehetetlen az átmenet a szerzett térből a hívott térbe, de az messze nem is törvényszerű. Valójában a kialakított terek hosszú távú fenntartása igen komoly probléma lehet a szereplők számára. Igazából erre akkor tűnik reális esély, amikor a döntéshozatalban részt vevők felismerik az addig kimaradó szereplők szakértelmét; és emellett nem állítják jelentős kihívások elé sem a politikai színteret, sem a döntéselőkészítés status quo-ját (pl. ilyen eset, hogy milyen kerékpártámaszokat helyez ki az önkormányzat):

- „Nagyon aranyos volt, mikor először mentünk és mutattuk, hogy ezek a jó, meg ezek a rossz [közterületi kerékpár] támaszok. Utána [...] odajött hozzánk [XY] a városüzemeltetéstől, elnézést kért, hogy pont a rossz példa [...] neki volt a telepítése. [...] Mondtam, hogy semmi gond, azért vagyunk itt, hogy lássátok, mi az, ami jó, és azóta már szerencsére normálisat pakolnak ki.” [3]

A szerzett tér formái

<p>Alternatív kommunikációs csatornák</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Egy kerékpáros klub hogyan próbálja eljuttatni üzenetét: „A lakosságnak a sajtón keresztül [...] meg hát ma már a facebookon keresztül közvetlenül is elérjük őket és folyamatosan próbálunk olyan anyagokat posztolni [...]. A közlekedésmérnökökkel, övelük személyesen is fel tudtuk venni a kapcsolatot. Ők is keresnek minket [...] övelük teljesen rugalmas. A város, politikusok, ők azért nagyon ügyesen elbástyázzák magukat.” [3] - „Azt egy nap alatt tízezren elolvasták azt az egy cikket, ugyanis korábban nem volt aki erről írjon, és ez egy egyszerű blog, akit egy ilyen valaki, egy kis ember indított.” [9] - „Ugye hála a jó istennek az internet korában a Facebook-on és mindenhol tehát rengeteg ilyen [lakossági visszajelzés] kapunk, tehát az egy létező dolog. [...] Elnyilatkoztam magam, hogy majd átépítjük, megszüntetjük a jelenlegi szökőkutat és lesz helyette másik szökőkút és ez például egészen döbbenetes hullámot [indított el], egészen meglepődtem rajta, mert még semmit nem csináltunk, tehát semmiféle légkalapácsos emberek nem jelentek meg.” [42] - „A lakosok körében is vannak ilyen megszállott mozgolódók, sajtukacok, akik mindig valami ügy iránt próbálják másoknak is az érdeklődését felkelteni, és egy
--	--

	<p>csomósor van olyan is, hogy az egyik lakos úgy jön be, vagy úgy telefonál, hogy a nem tudom kitől hallotta és mondta, hogy minket keressen és így egymásnak ajánlják ki az egyesületet.” [35]</p>
Szelíd, együttműködést kínáló formák	<ul style="list-style-type: none"> - „Egy másfél-két órát kértünk tőlük, ahol [...] körbeviszük őket a városba, megmutatjuk nekik a problémás helyeket és elmondjuk, hogy ez miért nem jó így, és megmutatjuk, hogy hogy kellene meg mit kellene változtatni. [...] Ezen túl már kicsit ilyen konfliktusosabb eszközök állnak rendelkezésre, tehát különböző olyan tiltakozó akció jellegű megmozdulások szervezése, mint, aminek annak idején a critical mass indult [...], illetve hát a sajtón keresztül nyomást kifejteni” [3].
Fórumok kezdeményezése	<ul style="list-style-type: none"> - „Inkább csak egy keretet kerestünk az összeálló civileknek. Szegeden 2007-ben alapítottuk meg a már létező szervezet szegedi alapszervezetét, csináltunk egy konferenciát is próbáltunk nem csak odamenni fórumokra, hanem mi is szerveztünk. [...] Országos civileket hívtunk meg, akik tennének a rendszer megváltoztatásáért és [...] létrejött egy fórum, melynek remélhetőleg lesz folytatása.” [36]
Demonstrációk, tiltakozások	<ul style="list-style-type: none"> - „2006-ban indult az első Critical Mass Szegeden [...] ők úgy nyitották, hogy szerveztek egy konferenciát Szegeden, amin a városháza alkalmazottjai, tervezők, mérnökök ott voltak. De ezen én még nem vettem részt, tehát nem tudom, hogy ott mi volt. Utána elkezdődtek az egyeztetések úgymond, de hogy ezek miről szóltak konkrétan azt nem tudom, mert akkoriban még nem voltam ott.” [39] - „A Critical Mass igazából az a kerékpáros klubnak az a fele, amelyik így jelzi a politikai döntéshozók számára, hogy a kerékpárosok léteznek.” [39] - „A Hunyadi városiak elképesztő tüntetéssel elérték, hogy a Hunyadi város főterére kerüljön a Hunyadi szobor.” [6] - „Demonstrációt csináltunk - mikor láttuk ezt a tervet.” [36] - „Amikor a Rákóczi út felújítása volt [...] ott kitalálta valaki, hát illetve egész pontosan az egyik politikai szereplő, hogy [...] az egyik oldalra teszi át csak a közlekedést, egymással szemben, a másik oldalt meg mit tudom én egy húsz méter széles sétányt csinálni ötszáz méter hosszan, és ez úgy alakult volna ki, hogy kiszedték volna az összes fát, tarvágás lett volna és ez majdnem meg is valósult, és akkor mi elkezdtünk [...] hívni szakembereket, tartottunk összejöveteleket, és fölláztottuk a lakosságot.” [10] - „Ott is mentünk ki performanszolni, amit a sajtó is felkapott és bár uniós projekthez kapcsolódott, végül mindenféle átcsoportosításokkal felszedték a köveket és szegélyköveket és kivezették a bicikliseket az útra.” [39]
Jogi lehetőségek kiaknázása	<ul style="list-style-type: none"> - „Itt a lokátornak, amely egy eszement ötlet nyomán indult el, annak a negatív következményei [...] összekovácsolták a várost. Megcsináltunk egy népszavazást, ahova a városlakóknak olyan aránya ment el, ami példanélküli. Egy olyan összefogás, ami továbbmegy. [...] Összekovácsolt olyan emberi kapcsolatokat, amik arról szóltak, hogy [...] tudjuk egymást védeni.” [21] - Egy helyi vállalati projekttel kapcsolatban: „Ugye teljes győzelmet ugye nem lehetett elérni, de legalább azt, hogy az uniós szabályoknak megfelelően próbálják meg kialakítani a rendszert. Ott egyébként a legjobb érv az volt a végén, amikor már ugye jogi útra volt terelve a dolog, hogy a rekultiváció, tehát az egésznek a visszacsinálására kötelezték volna céget, ami hatványozottan nagyobb költséget jelentett volna számukra; és akkor inkább visszaléptek és elkezdtek normálisan gondolkodni.” [35]

7. A részvétel korlátai

Amartya Sen (1999) *képesség* fogalma a valamire való tényleges lehetőséget állítja középpontba. Felhívja a figyelmet arra, hogy attól, hogy egy egyént / közösséget nem korlátoznak valamiben, még egyáltalán nem biztos, hogy ténylegesen képes értékes céljait megvalósítani. Az eszközeink (pl. jog a részvételre) használatában ugyanis számos tényező (ún. átváltási tényező) korlátozhat. Így figyelmünket nem csak a hagyományos értelemben vett korlátozásokra kell irányítani, hanem valamennyi olyan tényezőre, amely megakadályozza értékes céljaink elérését (Samuels 2005).

A részvétel tereinek elemzése azt mutatta, hogy a szereplők döntő többsége korlátokkal szembesül a helyi fejlesztési döntések befolyásolása kapcsán. Ez még a zárt tér szereplőinek jelentős részére is igaz, nem beszélve a hívott terek szereplőiről és az onnan is kimaradókról. A képességszemlélet értelmében a részvétel korlátainak felismerése és eltávolítása kívánatos, amely kétféleképp is hozzájárul a helyben élők jóllétének növeléséhez: (1) egyrészt a részvétel önértéke miatt, (2) másrészt a részvétel segítségével a szereplők előmozdíthatják a számukra értékes fejlesztések létrejöttét.

Jelen fejezet tehát a helyi fejlesztés érintettjeinek tényleges részvétele előtt álló korlátokat kívánja számba venni. Nem csupán a korlátozásokat, hanem valamennyi olyan átváltási tényezőt, amely akadályozhatja azt, hogy a szereplők a részvétellel, mint szabadsággal valóban élhessenek, azaz saját és a közösség ügyeinek tevékeny előmozdítói legyenek. E fejezetnek ilyen módon közvetlen (szak)politikai üzenete van: a részvétel folyamataspektusával kapcsolatban a fejezetben felsorolt korlátok közvetlen beavatkozási pontokat jelentenek.

A fejezet első pontjában röviden áttekintjük, hogy a szereplők (egy része) miért tartja problémásnak a részvétel hiányát, vagy korlátozását. Majd a részvétel korlátaira utaló szöveghelyeket elemezzük külön a nevesített partnerek és a lakosok kapcsán. A korábbi négy fejezetben (az értékek, illetve a fejlesztés terei kapcsán) számos olyan tényezőt került már elő, amelyek a részvétel korlátjait jelzik. Ezeket a szövegrészeket e fejezetben nem citáljuk újra. E helyett a fejezet utolsó pontjában egy átfogó leltárt készítünk a fejlesztés korlátaival kapcsolatban (amely tartalmazza jelen fejezet és a korábbi fejezetek szövegrészei alapján adódó következtetéseket is).

7.1. Az érintettek véleménye a részvétel hiányának következményeivel kapcsolatban

A képességszemlélet szerint a részvétel hiánya, illetve a tényleges részvétel lehetőségének bármiféle korlátja problémaként azonosítható. Számos szereplő ehhez hasonló nézetet fogalmazott meg az interjúk során.

Erre részint kitértünk már korábban (az értékekről szóló 3. fejezetben). Itt jeleztük, hogy a szereplők egy része (de messze nem mindenki) a részvételre mint értékre tekint, így ennek elmaradása egy jóllét alacsonyabb fokát jelenti.¹⁹ Ugyanitt megmutattuk, hogy egyes szereplők a részvételt mint eszközt tartják fontosnak, amelynek segítségével előmozdíthatóak a kedvezőbb kimenetek.

Számos szövegrész azt is egyértelműen megfogalmazta, hogy **miért problémás ha elmarad a részvétel** (nem áll fenn annak tényleges lehetősége). Ezek olyan érvek, amelyek egyébként a szakirodalomban is igen gyakran megjelennek a részvétel mellett szóló érvekként: a társadalmi elfogadottság kisebb lesz; jó ötletek merülhetnek fel az érintettek részéről; pótlólagos szempontok kerülhetnek becsatornázására; jobb tudás állítható így elő a problémákkal és a megfelelő megoldásokkal kapcsolatban is; későbbi nehézségek, konfliktusok kerülhetők így el:

- „Így sok részletheba becsúszik, tehát egy csomó olyan dolog, társadalmi elfogadottság, lehetne sokkal nagyobb, a projektek lehetnének részletesebben kidolgozottak ilyen szempontból, és így elkerülhető lenne néhány buktató, befékezés vagy menet közbeni változtatás.” [48]
- „Valaki kitalálja, hogy itt épüljön egy új csomópont és egyúttal zöldsávot csinálunk és megszűnik a parkolás, vagy fordítva, kell a parkolás, akkor azt a tervet megvitatják és a lakók azt fogják mondani, hogy kérem itt babakocsival járok, itt nincsen hely a babakocsinak, miért nincsen hely? Hát tényleg nincsen hely, két vonal kérdése az egész a rajzon. Még egy csomó ilyen apróság be tud jönni és egészen más lesz az elfogadottsága egy tervnek, mert azt mondják, hogy ebben én is részt vettem, hopp, azt a három fát azt én javasoltam és így tovább.” [48]
- „Rossznak tartom azt a gyakorlatot is egyébként, ami a területméretek növekedésével [...] mindig ugyanazokat a vezetőket ülteti be a döntési helyzetbe. [Például] a térségi társulási tanácsok meg egyebekbe a polgármesterek ülnek, akik egyébként is már alacsonyabb szinten képviselték egyszer amit akartak. [...] Ez leszűkíti azt a lehetséges véleménycsokrot, amit összegyűjthetnének egy kicsit szélesebb körből merítve.” [35]
- „[A lakosság részvétele] egy rizikós dolog, de hogyha a városvezetés nem vállalja fel ez a rizikót, akkor biztos, hogy nem fog becsatornázni jó ötleteket sem” [33]

¹⁹ Egészen pontosan abban különböznek a szereplők, hogy a széles körű (deliberatív) részvétellel zajló folyamatokat értéknek tekintik-e. Míg egyesek erre pozitív választ adtak, úgy mások ezt nem tartották fontosnak / értékesnek. Az ellenzők azonban elsősorban a zárt tér szereplői közül kerültek ki, akik akkor is részesei a folyamatnak, ha az nem részvételi úton valósul meg. Ily módon nem találtunk olyan szereplőt, aki a saját részvételi lehetőségét kimondottan feleslegesnek / értéktelennek tartotta volna.

- „Kellett már a városnak egy uszoda [...] ebben nincsen semmi probléma. Ami probléma volt továbbra is, [...] hogy nem keresték vagy legalábbis nem szélesebb körben azokat akik [...] látogatni fogják, egyesületek működnek benne és akkor innentől kezdve, vannak benne olyan konstrukciós hibák, amik nem elfogadottak, mert utólag már ezt már nem lehet javítani.” [15]
- A civil szervezetek kihagyása azért problémás, mert: „Egy önkormányzat nem szólítja meg az embereket, nem tudja a Jóskát meg a Pistát megszólítani.” [15]

7.2. A részvétel korlátai a nevesített partnerek esetén

Jelen pontban a nevesített partnerekkel kapcsolatos korlátokat vesszük sorra (csak azon szövegrészek elemzésével, amelyeket a korábbi fejezetekben még nem idéztünk). A partnerek részvétlének korlátairól szóló teljes listát a fejezet utolsó alpontja tartalmazza.

A folyamat keretei

A szereplők előre adott csoportosítása	<ul style="list-style-type: none"> - „Három vagy négy csoportra szét voltunk bontva már eleve, [...] külön volt a gazdasági, külön a környezet. [...]. Ez is egy jó megközelítés. [...] Akkor van gond, hogyha ez a kettő mondjuk tipikusan ilyen az ökológiai meg az ökonómikus szemléletmód, hogyha ez a kettő utána ütközik egymással, az egyik ezt mondta, a másik meg pont azt mondta, és a kettő közül nyilván az erősebb fog érvényesülni. Úgy nehéz viszont megtalálni a kompromisszumot, ha nincs ott az a fél, akivel vitatkozni kellene.” [35]
A politikai kultúra a részvétel ellen hat	<ul style="list-style-type: none"> - „Azt sem tartom kizártnak, hogy van nagyon sok olyan ember, aki ebben szeretne tenni, de valahol ez a politika ez már elment egy olyan szintű személyeskedésbe, hogy az ember a személyeskedéstől már nem is látja a lényegét” [38] - „Az a baj, hogy ez jelen pillanatban például erőteljesen fölülről lefelé nem működik, tehát lent mindenki legyen kompromisszum kész és fogadja el azt, amit fönről mondanak, de fönt nem fogadják el csak azt, ami az ő véleményük, területfejlesztésben, környezetvédelemben meg mezőgazdaságban sok mindent tudnék mondani példaként.” [35] - „Ugyan volt ez a városkooperáció nevezetű dolog, de ez is egy olyan sértődős állapotot eredményezett. Tehát a személyes attitűdök, furkálódások miatt hamvába hullt a dolog és úgy elsiklott az egész. Nagyon egy-egy emberre próbáltak építeni a városkooperációban is, nem tudták megoldani azt, hogy a többiek beleszólhassanak.” [34]
A közélet kultúrája a részvétel ellen hat	<ul style="list-style-type: none"> - „Minálunk még ez a közösségi szellem az még nagyon messze van innen, tehát ezt még tanulni köll, hogy az ember legyen tekintettel a másokra is és ne csak a maga jogait fessegesse.” [2] - „A politika a véleményem szerint nem megfelelően kezeli ezt és túlságosan kézi irányítása van, nincs már tudományos háttér [...] a gazdasági szereplők azok nem teljesen őszinték, és a civiltég meg eléggé gyöngé.” [10] - „Nincs benne a politika kultúrájában, az, hogy természetes legyen, az, hogyha én elköltök harmincmilliárdot közpénzből egy beruházásra, ahhoz mindenkinek köze van [...] Egyrészt, azt nagyon szakszerűen kéne megcsinálni, azt egy jövőbemutató fejlesztési folyamat részeként érdemes elképzelni és mindenkivel meg kell vitatni és akkor a legvégén még el is kell számolni ennek az eredményével. [...] De ugyanúgy nincs benne a hétköznapi, szakmai civil közeben sem, az együttműködés a hatalom és a szakmai elit között. [...] a hétköznapi polgár számára meg egyáltalán nincs benne [...], nem értik, hogy hol van nekem ehhez közöm?” [16]

<p>A részvétel mentális korlátai</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Az emberekben benne van ez a fájdalom, hogy itt nagyon átverték bennünket. Sokadszor. És így aztán ez a nagy együttműködés is szerintem nem igen megy és ezért vannak ilyen külön érdekcsoportok mindenütt vannak, ezzel nincs is nagyon probléma, csak ez Magyarországon ez egy kicsit durvább. Inkább ilyen maffiakörök működnek, hogy ki, hova, mit kap” [2] - „Én minden ilyen nagy koncepcióval úgy vagyok, hogy olyan tudományos léptekkel, léptéssel van összeállítva, amiben az ember egy kicsit kicsinek érzi magát” [32] - „Különösen hogyha nagy szaktekintélynek számítanak, akkor embertelen mereven gondolkodnak, ne mond már nekem szociológusnak te hülye közgazdász, hogy itten mi az izé, nem hallgatóm meg, passz, dumáljál már csak, úgy is az van, amit én” [31] - „A magyar társadalom egészére jellemző sajátosságok alól még egy tervezési folyamat sem tudja kivonni magát, tehát a konszenzusképtelenség, a kommunikációképtelenség, a megalkuvás, a konfliktuskerülés, a gyávaság, nem merem megmondani a polgármester úrnak, mert mi történik?” [31] - „Félnek az emberek esetleg másképp gondolkodni, vagy megnyilatkozni” [10] - „Ez már elkoptott, hosszú, huszon-egypár év alatt elkoptatták, hogy minek szóljak. Tehát ezt megint fel kell építeni, és ebben a civil társadalmaknak, a civil szervezeteknek nagyon nagy szerepük van, ha érdemben az önkormányzat felé tudnak érdemben együttműködni, tehát ez egy, az önkormányzat viszont nem tud a lakossággal, mert mondom a lakossági fórum nem alkalmas erre.” [15] - „A Pécsi Egyetem egy ilyen elefántcsont-toronyként működik még mindig, nem vesz részt a város gazdaságának a fejlesztésében.” [27]
<p>Hiányzik az alulról szerveződés</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „[A] szakmai alapú szerveződés hiányzik [...] iparági jellegű összefogás hiányzik, a civil típusú összefogás [...] ha nem kapnak támogatást, akkor igazán Magyarországon nem arról híresek, hogy ön erőből tudjanak dolgozni. [...] „Vagy kapnak támogatást, vagy nem kapnak támogatást. Ilyen szempontból vannak elkötelezve az állam irányába” [49] - „Úgy látom, hogy a civil szervezetek nincsenek is nagyon jelen Szeged közéletében, [...] amik jelen vannak, azok politikai indíttatásból vannak jelen, és nem pedig szakmai alapon vesznek részt a közélet formálásában” [44] - „A kicsikkel az a baj, hogy nincs, aki összefogja. A kamarák, a kötelező kamarai tagság, az lófing. Az, hogy befizeti az ember a zset és utána rá se néznek, rá nem írnak, az nem az igazi. A kicsik nem fognak össze itt nálunk.” [4] -

A részvétel korlátaira vonatkozó megjegyzések első része **a folyamat kereteivel** (keretfeltételeivel, keretezésével) foglalkozik. Probléma pl. a szereplők előre adott csoportosítása, amelynek nyomán a potenciálisan konfliktusos szempontok nem is tudnak ütközni. Ezen felül megfogalmazzák, hogy a politikai kultúra és általában a közélet kultúrája a részvétel (a részvételiség) ellen hat. Továbbá hiányzik az a fajta alulról szerveződés, amely szükséges volna az érdemi érintetti részvételhez (a vállalati és a civil szektor esetén is).

Végül a részvételt számos mentális tényező is befolyásolja (ezek olyan tényezők, amelyek azt eredményezik, hogy a szereplők önmagukat korlátozzák a részvételben). Ezek részint olyan tényezők amelyeket a szakirodalom a lakossággal és civil szervezetekkel kapcsolatban listáz (pl. Bodorkós et al. 2006): úgy vélik nem tudnának változtatni, nem az ő dolguk, korábbi negatív tapasztalatok, konfliktuskerülés stb. Ám a mentális korlátok más szereplőkkel kapcsolatban is megjelennek, pl. a szakértők nem tudnak túllépni a saját diszciplinájuk korlátain (és az azzal járó kellemes hatalmi pozíció feladásán), avagy az egyetem továbbra is elefántcsont-toronyként viselkedik.

A megjegyzések következő köréből **az érintettek sajátos átváltási tényezői** rajzolódnak ki. Ilyen, hogy a tervezési folyamat messze áll a szereplők realitásától, például az számukra túlságosan absztrakt. Avagy a folyamatban történő részvétel túlzott (vállalhatatlanul nagy) erőfeszítést igényelne (elsősorban a szabadidő terhére). Avagy a szereplők egyszerűen nem látják annak értelmét, hogy energiát fektessenek ebbe, hiszen úgy vélik a valódi kérdések nem a partnerségi folyamat során dőlnek el.

Az érintettek sajátos átváltási tényezői

<p>A tervezés messze áll a szereplők realitásától</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A koncepció az mindig általános, én meg meglehetősen gyakorlatias ember vagyok, tehát egy koncepcióba beleilleszteni egy-egy konkrétumot, hogy de miért nem azzal foglalkozunk, hogy, az ember úgy érzi kicsit messze van ettől.” [32] - „A saját hitvallásom és a saját feladatom az a gyakorlatorientáltság, a tervezés pedig, isten bocsá’, hogy ezt merem mondani, bármilyen tervezésről is van szó, az alapvetően egy papírmunka, aminek nyilvánvaló rendkívüli létjogosultsága van [...] de mi nem veszünk részt abban a folyamatban,” [5]
<p>A részvétel túlzott erőfeszítést igényelne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Mi volt az oka [<i>hogy nem véleményeztem a terveket</i>]? Az a hatalmas terjedelem, amivel én nem tudtam egyszerűen mit kezdeni, és gyakorlatilag a kereskedelemmel alig foglalkozott. És én úgy éreztem, hogy nekem arra nincs erőm, energiám, hogy a pécsi tudományos fejlődésnek meg az egyetemeknek a fejlesztése, meg a nem tudom mije, hogy én annak most nekiálljak véleményt formálni, tehát ez a napi munka mellett ez nekem akkor nem jött össze.” [32] - „Én lehet, hogy túl öreg vagyok ehhez. Tehát az, hogy én most abba folyjak bele, hogy hogyan történjen a pécsi iparfejlesztés, áááá nem, ebbe már nem. [...] olyan vezetői leterheltség mellett [...] ami egy ilyen cég vezetésével van, erre nekem nem volt energiám.” [32] - „Igen, ki szokták küldeni a különböző terveket véleményezésre [...] de rendszerint ezek eléggé nehéz, meg amiket kiküldenek, most a civil szervezet hogyan dolgozza föl.” [10]
<p>Nem látják értelmét az erőfeszítésnek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „1,5 év tiltakozás minden fórumon kevésnek bizonyult ahhoz, hogy egyébként egy jogsértő és balesetveszélyes helyzetet [megszüntessenek]. [...] Minden fórumon elvetették ezt a dolgot.” [36] - „A mostani eszettel nagy dilemmába vagyok, hogy mit érdemes tenni, ezekbe a dolgokba belefolyani miután megtapasztaltam, hogy semmilyen esélyem sincs arra hogy ezeket megváltoztassam, hogy továbbra is így nyüglődni rajta vagy pedig teljesen kizárni magamat a történetből.” [36] - „A végső döntésben nem mindig köszönnek vissza a megelőző folyamatnak az eredményei és nagyon finoman fogalmaztam, van, hogy homlokegyenest valami teljesen más következik be, vagy olyan hangsúlyeltolódás történik [...] akkor nem fog már a következő körben arra erőt, meg időt meg energiát ölni [<i>az ember</i>], hogy részt vegyen ilyesmiben” [35] - „Az üzleti szféraképviselői pontosan ugyanúgy gondolták, ahogy így utólag én is gondolom, hogy nem ott fognak eldőlni a dolgok. tehát nem a partnerségi folyamat, és nem a tervezők fogják lényegileg azt befolyásolni, hogy mi fog történni a városban.” [17]

Az idevonatkozó megjegyzések harmadik köre **a folyamattal és a folyamat koordinálóival** kapcsolatosak. Nagyon általános vélemény volt a folyamattal kapcsolatban, hogy a maga a teljes partnerségi folyamat túl rövid és ennek következményeként az egyes fázisokban véleményezésre rendelkezésre álló idő túlságosan kevés. Az egyeztetések sok

esetben munkaidőben vannak, amikor a véleményezést önkéntes munkában végző szereplők nem tudnak megjelenni.

A folyamatgazdák egyes vélemények szerint úgy érzik, hogy minden rendben a partnerségi folyamattal, abban „bárki részt tud venni”. A korlátozás hiányát egyenlővé teszik a részvétel tényleges lehetőségével. Emellett megjelenik, hogy a tervezői oldalon nincs a részvétel menedzseléséhez kellő tapasztalata, avagy a „megrendelők” (a helyi politika) nem látják értelmét (nem értik az ebben rejlő lehetőségeket, avagy értik, csak ellenérdekeltek).

A folyamat menetével és a folyamatgazdákkal kapcsolatos észrevételek

<p>A véleményezési folyamat túl rövid</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Az uniós projektek [esetén] [...] a rendszer zártsága volt hivatkozás arra, hogy miért nem lehet változtatni a terveken. És aztán volt amin, mégiscsak lehetett változtatni valahogy.” [39] - „Nagyon-nagyon rossz üzenet, hogy a civilek csak hátráltatni tudnak, igen, mert a civileket már csak végső esetben tájékoztatják, a civileknek már csak tiltakozni marad idejük.” [21] - „Nagyon rányomta a bélyegét az nyilván a nagyon szűk időkeret. [...] A külső vélemények bevonására 1-2 hét volt csak, és ez egy nagyon szigorú rendben kellett, hogy történjen, és hát ezt sokan kifogásolták, hogy nem kaptak elég időt, hogy véleményezzék, na de hát ha van egyszer egy időkeret, akkor kiadjuk, akkor utána folytania kell a munkának. Szerintem azért elég sokat megpróbáltunk ebben is, hogy próbáljunk kifelé, külső véleményeket is begyűjteni.” [25] - „Az utolsó pillanatban a civileket ugyan bevonták, de a folyamatok egyáltalán nem voltak átgondolva.” [34] - „Ezeket a gyors határidőket nem lehet tartani [...] 160-320 oldalas anyagok, akkor ezeket nézze már meg az illető szervezet és akkor [...] aznap lezárják. [...] van, aki elvesztette a fonalat, már az elején. [...] Arra van esélyük, hogy tényleg azt a kicsi rész kérdést, ami konkrétan őket célozza, azt valahogy exponálják [aztán] vagy befogadásra kerül vagy nem.” [46] - „Most is azzal jöttek, hogy [...] feszes határidők vannak, és hogy nem lehet ezt a folyamatot [a véleményezést] rendesen végiggörgetni” [46] Aztán hozzáteszi, hogy: „de most [...] egyrészt azért, mert ilyen pressziót is gyakoroltunk, de valamilyen szinten egy ilyen átlátható, követhető formája volt azért, kétségtelen.” [46]
<p>Alkalmatlan időpontban vannak az egyeztetések</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Elfogadtak a ciklus végén egy projekt listát. [...] Elvileg ebbe bevonták a civileket. Küldözgették ki a jegyzőkönyveket, meg a megbeszélések időpontjait. Csak hát ezek rendre munkaidőben voltak, de a civil szervezetek [...] ezekre a délután 1 óras megbeszélésekre nem tudnak elmenni” [39] - A politikusokra utalva: „Mindig úgy hívnak el egy civil társaságot is egyeztetni – aki egyébként helyettük dolgozik sokszor – hogy munkaidőbe van a megbeszélés. Fel nem fogják, hogy ezek az emberek egyébként dolgoznak és tanulnak. Nekik az a fontos hogy munkaidőben legyen, mert a szabadidejüket, azt csak Ők osztják be” [36]
<p>A folyamatgazdák saját észlelése, hogy minden rendben van a partnerségi folyamattal</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Megvan, ugyanúgy a város, ugyanúgy a főiskola, tehát hogy mindenki érzi azt, hogy ugyanazt a szekeret tolja, tehát igazából van egyfajta szinergikuság, és én ezt nagyon inspirálónak tartom a magunk számára nézve is, hiszen egy ilyen környezetben valóban jó érzés, hogy neked is vannak gondolataid és azt támogatják, hogy végrehajtsd.” [5] - Az ITP [...] az nem egy olyan olyan dokumentum, amit ebből a szempontból társadalmi szempont alapján kellene megírni.” [28] - „Ha föl volt rakva a honlapra, akkor természetesen neki megvolt a lehetősége, hogy információt szerezzen.” [41] - „Magyarországon nem igazán van kultúrája ennek a társadalmiasításnak. Úgy érzem mi mindent megtettünk, személyes meghívókkal lehetőséget biztosítottunk, de erőszakkal senkit sem tudunk berángatni.” [40]

Tudás és tapasztalat hiánya	<ul style="list-style-type: none"> - A helyismeret hiánya: „Egy csomó új szereplő is bejött, akik nem ismerik igazából a terepet, nem ismerik a közreműködőket, ennél fogva nem is nagyon építenek a részvétel elvére” [35] - „Nem lineárisan előterveztünk, hanem a fenntarthatóság miatt megfogalmaztunk célokat, aminek az alapja az a közvéleménykutatás volt, és akkor visszafele terveztünk, hogy ha ez a cél, akkor mit lehet csinálni annak érdekében [...]. Problémák voltak, különösen a helyi politikával, mert nem értették, hogy ez most miért jó? Mi értelme van ennek, gyerekek? Úgy kell tervezni, hogy megmondjuk.” [31] - „Nem ismerjük a dialógus fogalmát, nem ismerjük ezeknek a technikáit, nem ismerjük ezeknek a közösségi kreatív gondolkodást, igazi brainstorming technikákat vagy éppen hogy csak. Aztán csodálkozunk, miközben mindenkinek van egy saját külön elképzelése, képe, legfeljebb odaadom az Ádámnak, hogy nézd meg, tessék átnézni, aztán megy a nyomdába. Az egyetemi oktatók legnagyobb része nem tud kooperatív munkát végezni. Nincsenek korrekt műhelymunkák. Mielőbb, határidős, darabra-darabra.” [21]
------------------------------------	---

7.3. A részvétel korlátai a lakosok esetén

A lakosok esetén a részvétel korlátai nagyon hasonlóak, mint a nevesített partnerek esetén voltak. Lényegében ugyanazok a témák körvonalazódtak itt is, egy-két speciális átváltási tényezővel kiegészülve.

A korlátok első köre ebben az esetben is a **részvétel kereteire (keretezésére)** vonatkozik. Megjelenik, hogy a folyamat eleve nem valódi részvételnek van szánva. Sem a lakosokra nem tekintenek felnőttként, sem az nem várható, hogy a folyamat hatással legyen a fejlesztés tényleges gyakorlatára.

Megjelenik ugyanakkor, hogy a folyamat koordinálói részint kiszolgáltatott helyzetben vannak. Minthogy a politikai döntéshozók ellenérdekeltek a lakosság érdemi bevonásában, így a tőlük egzisztenciálisan függőktől (pl. az apparátus tagjaitól, vagy a tervezést közbeszerzésen elnyert csapatától) nem várható, hogy érdemi részvételi folyamatot fognak generálni.

Ebben az esetben is megjelent az alulról szerveződés hiánya, illetve, hogy bizonyos csoportok nem képesek a hangjukat hallatni (marginalizáltak). Illetve a lakosságról általában is elmondható, hogy nem él még az egyébként létező demokratikus lehetőségekkel sem. Arra, hogy ez miért van így bőséges magyarázattal is szolgálnak a szövegrészek. A nevesített partnerekhez viszonyítva itt nagyobb súlyt kapott a mentális korlátok említése (azok a mechanizmusok, amelyek révén a lakosok saját magukat korlátozzák a részvételben), pl:

- ne szólj szám, nem fáj fejem;
- a korábbi rossz tapasztalatok, illetve az eddigi paternalista hozzáállás;
- tanult tehetetlenség.

A folyamat keretei

<p>Nem valódi a részvétel</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ha felnőttként kezelnék a lakosságot, akkor úgymint fog gondolkozni.” [48] - „Hiába van egy 35 éves koncepció - ha a napi dolgokban, vagy az éves előirányzatokban homlokegyenest ellen mennek.” [36]
<p>A részvételi folyamat koordinálói kiszolgáltatott helyzetben vannak</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „[Akik bele akarnak szólni] azokat első körben amatőrnek hívják, meg mosolyognak rájuk, a következő körben [...] megkapja, hogy kontár, maradjon a kaptafánál. [...] Itt az az érdekes, hogy kik és miért lapítanak, hiszen mások is látják ezeket a dolgokat. [...] Mert egzisztenciálisan zsarolhatók, tehát a városházi hivatalnok az nem fog a Közgyűlés ellen menni, mert jövő héten már nem tud kenyeret venni a gyerekének” [45]. - „[A társadalmi vitát nyilván ellehetetleníti az, hogy a városházi dolgozókon nagy a nyomás, hogy gyorsan érjenek el eredményt] „mert ha nem csinálja, akkor azonnal lecseréli a polgármester az egész osztályt.” [45] - „A szakember is ki van szolgáltatva, tehát ha valaki [...] nem oda húzza a vonalat, akkor azt mondják, hogy jó, megnézheted magad, hogy a következő húsz évben, vagy amíg mi regnálunk, addig mikor kapsz munkát.” [45]
<p>A részvétel mentális korlátai</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Az ember ne szólj szám, nem fáj fejem elven nem szólnak bele az ilyen közügyekbe és még hogyha el is kezdenék ezeknek a korszerűbb döntéshozatali folyamatoknak az alkalmazását, akkor is el kellene telni egy időnek, mire az emberek részéről megjelenne az igény, hogy ebben részt vegyenek.” [39] - „Hogy a köz ügyei iránt való érdeklődés egyszerűen értéktelenné vált, ez a tanult tehetetlenség társadalmi méretekből, tehát ugye belesulykolódott az emberekbe, hogy mindegy, hogy mit csináljak, úgy is az lesz, amit ők akarnak és ez olyan sokáig sulykolódott, hogy egyszerűen hogy is mondjam csak, rögzült.” [31] - „Tehát az emberek elszoktak attól, hogy a saját környezetükben, saját kezükbe vegyék a dolgokat, dolgoknak az intézését. [...] Megcsinálunk egy lakótelepi játszótérrel [...] én annyiszor mondtam, hogy adjuk át nekik használatra az egészséget, meg védelemre, meg egyáltalán gondozásra is, adott esetben egy kis pénzzel együtt, mégis csak az övék és vigyázzanak ők rá, sokkal jobban látják, ott laknak meg minden, nem vállalták be.” [10] - „A civil kurázsiz ez nagyon hiányzik, tehát ez az oka neki, tehát nem. Jól elvannak, rábízják, hogy mindent a politika, majd megold, a képviselők megoldják, majd a város megoldja, én azt gondolom ezen mindenféleképpen nem tudom lehet-e, de kellene változtatni.” [10] - „A magyar társadalomnak nincs igénye arra, hogy a kooperációs formákat, módszereket tanulja [...] Tehát én azt látom, hogy egyénre lebontva képtelenek vagyunk kooperálni, képtelenek vagyunk valódi innovatív és kreatív ötletekre, valódi belső paradigmaváltásra, képtelenek vagyunk együtt dolgozni másokkal, együtt gondolkodni másokkal, és nem is vagyunk hajlandók elsajátítani azokat a technikákat, eljutni azokra a szintekre, hogy képesebbekké, alkalmasabbakká tegyük magunkat arra, amit a paradigmaváltás megkövetel. Ennekem ez vesszőparipámá vált.” [21] - Mintha a hallgatók is beletörödnének abba, hogy ők egy ilyen intézménybe járnak, ami egy szolgáltatás, a szolgáltatást igénybe veszik ettől eddig és utána meg lényegében szórakozni szeretnének, tehát ők sem úgy gondolják maguktól sokkal többet, aktivitásuk lehetne egy településen, mint amit kifejtene.” [27]
<p>Hiányzik az alulról szerveződés, nem tudják magukat képviselni</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Akik nem látszanak, akiknek a hangja nem hallatszik [...] azokkal nyilván az ember nem foglalkozik egyáltalán. [...] Nem véletlenül van az, hogy az úgynevezett hátrányos vagy alászorult [csoporthoz] gyakorlatilag egyedül egy társadalmi réteg számít, az a nyugdíjasok, mert azok mozgósíthatók, azok el is járnak szavazni” [46] - „A helyi lakosság még nem tud élni azokkal a demokratikus jogokkal, ami rendelkezésére állna, sokkal nagyobb beleszólása van egyébként a dolgokba, mint ő azt gondolná. Csak ezekkel élni kell.” [8] - „Az együtt tervezésnek a gondolata Magyarországon még nem nagyon terjedt el, tehát a helyi lakosság még nem tud élni azokkal a demokratikus jogokkal, ami rendelkezésére állna, sokkal nagyobb beleszólása van egyébként a dolgokba, mint ő azt gondolná. Csak ezekkel élni kell. Nyilvánvalóan egy fiatal demokrácia vagyunk, ezeket a dolgokat most kezdjük el tanulgatni. De ahhoz, hogy ez jól működő legyen, ahhoz kell a fiatalság, kellene a fiatalok.” [8]

A megjegyzések következő köréből itt is **az érintettek sajátos átváltási tényezői** rajzolódnak ki. Ebben az esetben is megjelent, hogy a részvétel túlzott erőfeszítést igényelne, illetve, hogy nem látják értelmét ennek az erőfeszítésnek. A nevesített partnerekhez képest, itt kissé hangsúlyosabban jelent meg (de ez nem csak a lakosokra vonatkozó állítás), hogy a dokumentumok, a lakossági fórumok stb. nyelvezete eleve a kizárást segíti elő. A lakosok kizárásának további karakteres módja a szakértelem hiányára való hivatkozás. Ha valakit „laikus” címkével illetve azt egyenlő azzal, hogy észrevételei eleve illegitimek.

Az érintettek sajátos átváltási tényezői

<p>A részvétel túlzott erőfeszítést igényelne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Ha valaki kívülállóként, egyszerű lakosként szeretne beleszólni, akkor nagyon nehéz dolga van, akkor arra rá kell áldoznia több hetet. Utánajárni, bemenni, érdeklődni és [...] általában falakba ütközik, aki el akar érni valamit” [39] - „A megélhetésért folytatott mindennapos küzdelem, az gyakran nem nyolc, hanem tíz-tizenkét órás munkára sarkallja az embereket, plusz a családon belül a gyermeknevelés, háztartási munkák és egyebek, tehát egyszerűen a 24 órába nem fér bele az, hogy még mással is foglalkozzak.” [33]
<p>Nem látják értelmét az erőfeszítésnek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A civil társadalom részéről a bekapcsolódás 5-szörös energiát igényel. Ezáltal passzív lesz a lakosság, jaj Istenem, hiszen úgyse érdekkel senkit, hogy mit mondunk. És egyébként azt gondolják, hogy mindenki a maga érdekét nézi, pedig ez nem igaz.” [48]
<p>A kizárás nyelvi formái</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Van egy EU tervezési program nyelv, amit gyakorlatilag nem ért már az átlagember” [49] - „Tehát ezek a dokumentumok ezek egyre inkább olyanok, hogy a józan halandó nem képes kézbe venni, feldolgozni, megérteni” [48] Itt az interjúalany szerint ez az előre adott keretből adódik (pl. kötelező tartalmi elemek előírása) - „A pesti cégek, akik ezt [a dokumentumok készítését] megnyerik, azok is föltöltik ezzel az uniós blablával, mert így védekeznek, ha valaki azt mondja, hogy te, hát ez baromság, az unió [...] nem tudom mijéből másoltam ki, kötözködj az unióval.” [45] - „A másik dolog, hogy nagyon elvontan fogalmaznak. Érthetőbben kellene. Az építészeknek, településfejlesztőknek van egy bizonyos nyelve, amit nem ért mindenki, ami nem jut el mindenkéhez.” [34] - „Igen [olvastam a fejlesztési dokumentumokat], hát az más kérdés, hogy nem értem. Tehát ami ott le van írva azt úgy nem lehet érteni. [...] Nem magyarul van írva. [...] Nem áttekinthető a számomra, meg amikor itt részletezi a különböző fejlesztéseket, nem tudom normálisan beazonosítani sem a dolgot, egy hétköznapi embernek ez egy borzalmasan tömény dolog, tehát hogy ebből ne lehessen valamiféle kivonatot csinálni, ami olvasmányosabb, az nem létezik, hogy ezt akarunk, azt akarunk és kész.” [15]
<p>A szakértelem hiányára hivatkozva zárják ki a lakosokat a részvételből</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Vannak ezek a grandiózus, ambiciózus tervek, tervezők jönnek különböző ötletekkel és [...] elképesztő módon nehezményezik, ha bármilyen közösségi vagy bármilyen szélesebb körű vita alakul ki ezekről, hanem ez egyrészt szerzői jogok, másrészt meg hogy ki az, aki megkérdőjelezi az ő szakmai kompetenciájukat” [46] - „A laikus az nem a hülye szinonimája. Az amatőr sem a hülye szinonimája” [45] - „Ami a legszörnyűbb az, hogy „hülyének” nézik a lakosságot, ez a kommunikációban egyértelműen lejön, bármennyire szeretném is másképp látni...” [36] - „A sokgyerekes anyukákat kiosztotta egy politikus azzal, hogy laikusok anyák históriája. Föl tudod ezt fogni? Én is ott voltam. Hogy lehet egy anyát laikusnak nevezni? Olyan önérzetet elpusztító megnyilvánulásai és hatalmi attitűdjei vannak a politikának, hogy finoman fogalmazunk.” [21]

Végül az észrevételek utolsó körét ebben az esetben is **a folyamat menetével és a folyamatgazdák közreműködésével** kapcsolatos kritikák képzik. A lakosokkal kapcsolatban számos interjúalany említette, hogy (1) egyrészt a lakosok nincsenek tisztában a részvételi lehetőségekkel (érdemben nem tájékoztatják őket erről) (2) másrészt még ha értesülnek is a véleményezési lehetőségről, magukról a tervekről nem kapnak elegendő / érdemi információt. Ebben az esetben is megjelent, hogy a lakosság túl későn kapcsolódhat be, a tervezői oldalnak nincs kellő tudása / tapasztalata a társadalmi részvételi folyamatok lemenedzseléséhez, illetve a fórumok időpontjai alkalmatlanok.

A folyamat menetével és a folyamatgazdákkal kapcsolatos észrevételek

<p>Nem tudják, hogy volna mibe bekapcsolódni</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Mert lehet arról sem értesül, hogy ilyen véleményezési lehetőség van. [...] Az operatív vagy a taktikai fázisban, amikor tényleg projektetik a stratégiai dokumentumban lefektetett dolgokat [...], vagy nincs is társadalmi egyeztetés már, vagy ha van, akkor arról meg már halál biztos, hogy nem fog értesülni az illető, mert arról már szerintem mi sem értesülünk. Tehát minél konkrétabb szerintem a történet, annál kevésbé van lehetősége [...] az érintetteknek arra, hogy ők beleszóljanak ezekbe a dolgokba, mert ők nem is tudnak róla, hogy lesz egy ilyen.” [41] - „Ami a beruházások kapcsán felmerül az az, hogy szinte a közvélemény teljes kizárásával történnek. Ezt lehet azzal cáfolni, amit a városvezetés felhoz, hogy meg lett hirdetve [...] lakossági tájékoztató munkaidőben, olyan 10 órától a Városházán.” [36] - „Persze, meglehet, hogy [a lakosok] csupán egyszerűen, primitíven tudják csak megfogalmazni, de attól még számítaniuk kellene. Nem tudják, nincsenek tisztában a lehetőségeikkel, és így bezáródnak, nem alkotnak véleményt. Utána pedig már jönnek persze a kritikákkal, de olyankor már késő.” [34] - „Nincsenek az emberek fölvilágosítva, [...] nem ismerik meg a valóságos lehetőségeket.” [45]
<p>Nincs elegendő információ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Igazából nagyon jót tenne mindenféle ügynek, hogyha minél lejjebb mennének és minél közelebb a végrehajtásnak a területéhez annál, meg azokhoz az emberekhez, akiket érint, annál könnyebben lehetne információhoz jutni. Nem lehet. [...] ha most az újságírókat megkérdeznéd, akkor azt válaszolnák, hogy hát egyre kevesebb információhoz jutnak, az összes helyi szereplőnek mind meg van tiltva, hogy nyilatkozzon [...] mindenre engedélyt kell kérni. [...] Például a fokozottan védett [...] földi kutyák, a nemzetvédelmi parki őr nem mondhat semmit a földi kutyáról [...] beadja az igényt erre [...] akkor a Nemzeti Park igazgató nem mer dönten ebben a kérdésben, ezért felfele fordul a Főfelügyelőség irányába, a minisztériumból megmondják, hogy mit lehet mondani és harminc napnál hosszabb idő telt el [...] a szólásszabadság azt hiszem, hogy valahol itt is keresendő” [35] - „Tehát a probléma, az igazából a tájékoztatásnak a hiánya, illetve a megfelelő közlése. Nagyon sok esetben, sajtótájékoztatónak követően, a sajtó úgy bánik az ilyen beruházásokkal, mintha a következő napon már elkezdődne [...], de azt [nem mondják el], hogy ezek háromlépcsős pályázatok és abból csak a megvalósíthatósági tanulmánynál tartanak még egyelőre. [...] hogy nem azt jelenti, hogy holnap akkor már meglesz minden, hanem szépen lassan.” [9] - „A sajtóközlemény kijön és abban pontatlanul vannak benne [...] a dolgok, [...] [olyan] dolgok születnek néha [...] a fejemet fogom, hogy úristen hogy lehet ilyen lehozni. [...]. Nem is lehet nagyon elvárni akkor az emberektől, hogy ők megértik ezt.” [9] - „Nem tudták, hogy mi zajlik. De ez meg aztán sok mindentől adódhat ám. Merthogy egyrészt ugye nem nagyon vesznek részt itt a helyi hírek körforgásában. Másrészt meg [...] nagy erő a szájhagyomány, de ennek az értelmének azért másik oldala is van. A szájhagyomány aztán el tud fordulni nagyon könnyen. [...] Nem vonom kétségbe, ettől függetlenül, hogy egyéb iránt volt tájékoztatás, csak hát ez valahogy elkerülte a

	<p>lakosságnak nagyobb felét.” [13]</p> <ul style="list-style-type: none"> - „Az egész folyamatot, gyakorlatilag mondjuk egy hétköznapi polgár nem is képes átlátni.” [16]
A lakosság túl képsőn kapcsolódhat be	<ul style="list-style-type: none"> - Arról beszél, hogy a lakosság túl későn kapcsolódhat be: „Ez akadálya annak, hogy érdemben tudjanak reagálni, mert sok esetben éppen az a válasz, hogy de hát ezen már nem lehet változtatni, mert ez már ilyen-olyan fórumokat megjárt, itt-ott-amott jóváhagyták [...]. Ezt sose szabad elhinni. Tehát ami még papíron van, azt mindig egyszerűbb változtatni, mint utána amikor már készen van újra azt szétverni és megcsinálni.” [48]
Tudás és tapasztalat hiánya	<ul style="list-style-type: none"> - „[A lakossági vélemények becsatornázásához] kell megfelelő erőforrás, meg <i>ha</i> a megfelelő személyzet megvan, akkor annak az idegzete, hogy ezeket a javaslatokat végigzongorázza, átszűrje.” [33] - „Egyetemi oktatóként elkezdtek osztani az észet, mert hogy ugye gyakorlati tapasztalataik, talán egyetlen embernek voltak. Most ezzel sikerült dugába dönteni a társadalmasításnak ezt a részét.” [31] - És ennek az a következménye, hogy nem működik, ami miatt aztán nem is fogják akarni: „Szerintem az egyik baja az az, hogy a bevonás nagyon-nagyon gyakran formális, ami szükségképpen kudarcot eredményez, ugye a kudarc miatt a szakértőben kialakul egy állati erős ellenállás, mert hogy nagyon kellemetlen mondjuk egy olyan közmeghallgatáson ott lenni” [31] - „[Győrtelepen és a Terei szegregátumban] is volt ilyen úgynevezett vita. [...] A dokumentumkészítő szakértők teljesen elképedtek azon, hogy aki ott megjelent, ugye vagy tud írni-olvasni, vagy nem, hogy [...] halál komolyan elkezdtek vitatkozni a fejlesztésekről. [...] A szocrehabok kapcsán harmadik éve dolgozunk ott a helyi közösségek fejlesztésén és ők komolyan veszik, mert ott mi ezekben a programokban, közösségi tervezést csináltunk.” [26]

7.4. A részvétel korlátai (leltár)

Jelen alfejezet összegzi a részvétel korlátait részint a korábbi fejezetek (értékek és a részvétel terei) szövegrészei alapján, részint a jelen fejezetben feltárt további szempontok alapján. A részvétel korlátait ebben az esetben leltárszerűen soroljuk fel (az alátámasztó szövegrészeket itt már nem idézzük – azt megtettük korábban).

A hagyományos liberális szemlélet a korlátozás hiányára összpontosított (Sen 1999). Természetesen elemzéseinkből kiderült, hogy a helyi fejlesztésekkel kapcsolatban fennállnak ilyen klasszikus értelemben vett korlátozások. Például a helyi képviselőtestület egyes szereplőket nem nevesít partnerként a PET-ben, és nem teszi lehetővé, hogy később esetleg „bejelentkezzenek” a folyamatba. Ezzel együtt a megyei jogú városok partnerségi folyamatai kátszólag igen tágas hívott tereket hoztak létre.

Azonban a képességszemlélet szerint a korlátozás hiánya (elivileg részt vehet a partnerségi folyamatban) nem egyenlő a tényleges lehetőséggel, hiszen számtalan **átváltási tényező** akadályozhatja azt, hogy a részvétel jogával (mint eszközzel) a szereplők ténylegesen élhessenek és ezzel előmozdítsák a jó okkal értékesnek tartott célokat.

Jelen alfejezet ezeknek az átváltási tényezőknek a listáját adja. Azaz az itt felsorolt tényezők a hívott térben potenciálisan részt vevő szereplőket korlátozzák abban, hogy a

részvétel szabadságával valóban élhessenek. A leltárszerű felsorolással azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy **a képességszemlélet érvei nem egyszerűen a hívott terek létehozását** (a partnerségi folyamat valamilyen lefolytatását) **követelik meg**. Ez önmagában még könnyen lehet, hogy a részvétel hiányát fogja jelenteni. Az elvárt feladat ennél jóval nagyobb és összetettebb.

Az alfejezetben elsőként a részvétel kerteivel kapcsolatos korlátokat listázza, majd a részvételi folyamat menetére tér ki. Ahogyan azt Gaventa (2006, 26. o.) fogalmazta meg: „A részvétel, mint szabadság, nem egyszerűen az előre adott keretek közti hatékony részvétel joga, hanem azt is magában foglalja, hogy kijelöljük és alakítsuk a részvétel terét.”

Korlátok a részvétel keretei kapcsán

A hatalom szintjei (nemzeti és globális)	<ul style="list-style-type: none"> - Nincs helyben valódi döntéshozatali hatalom, valójában nem helyi szinten dőlnek el a lényeges kérdések. - A folyamat kívülről adott keretei elterelik a hangsúlyt a részvételiségről, pl: beszűkítik a rendelkezésre álló időt, nem adnak teret a megvitatásnak. - A folyamat kívülről adott keretei inadekvátak az adott kontextusban, pl. a kijelölt témák az adott helyen nem relevánsak. - A folyamat kívülről adott keretei bizonytalanságot szülnek, pl. folyton változnak, a helyi folyamatgazdák számára értelmezhetetlenek, vagy ellenkezik az ő szakmai elképzeléseikkel - A helyi fejlesztéssel kapcsolatban bizonyos témák, elképzelések eleve nem képzik a diskurzus részét (fel sem vetődhetnek kérdés formájában), pl. EU-s alapelvek, bizonyos kormányzati irányvonalak.
A hatalom szintjei (helyi)	<ul style="list-style-type: none"> - A helyi döntéshozók – részint a kívülről adott keretekkel takarózva – nem érdekeltek abban, hogy a hívott tér tartalommal teljen meg. - Az apparátus és a tervezők – részint a kívülről adott keretekkel takarózva – nem érdekeltek abban, hogy a hívott tér tartalommal teljen meg. - A részvétel és megvitatás alulról szerveződő tereit és érdemi formáit kooptálja és kiüresíti a helyi döntéshozók, és a tőlük függő tervezői oldal. - A helyi fejlesztési dokumentumoknak nincs hatása a valós fejlesztési folyamatok alakulására.
A hatalom formái (rejtett)	<ul style="list-style-type: none"> - A lényeges kérdések nem a nyilvános fórumokon, nem átlátható módon dőlnek el. - A szereplők úgy vélik, hogy a hívott térben is főleg a rejtett hatalomgyakorlási formák lehetnek célravezetőek.
A hatalom formái (láthatatlan)	<ul style="list-style-type: none"> - A helyi fejlesztési folyamat csak a kívülről jövő fejlesztési források elköltésének tervezéséről szól. E szűkítéssel a potenciális érintettek jelentős része számára a diskurzus irrelevánssá válik. - Azt fejlesztik, amire pénzt lehet nyerni.
A részvétel, mint érték nem kap elismerést	<ul style="list-style-type: none"> - A tervezői oldal (illetve a felettük álló helyi döntéshozók) nem hisznek a részvétel fontosságában. - A részvétel nem irányul a szereplők kezében meglévő tudás szintetizálására. - A részvételi folyamatba történő meghívás kegynek tűnik és nem alapvetésnek.
A helyi fejlesztési elképzelések mögött megbúvó értékek	<ul style="list-style-type: none"> - A helyi fejlesztési folyamat olyan értékekre épít, olyan értékeket tükröz, amely az érintett számára nem vállalható (pl. jelen orientált, nem lényeges a fenntarthatóság, a társadalmi igazságosság, vagy az ember-központság). Így inkább nem akar a folyamat részese lenni. - Az érintett számára fontos értékek csak retorikájukban jelennek meg de valójában nem (pl. a fenntarthatóság). Így inkább nem akar a folyamat részese lenni. - A fejlesztést olyan elképzelések / irányok dominálják, amelyekkel az érintett nem tud azonosulni (pl. nagy megoldások, tudás-alapú tevékenységek stb.). Így inkább nem válik a folyamat részesévé. - A fejlesztést olyan elképzelések / irányok dominálják, amelyekkel az érintett nem tud

	azonosulni, inkább nem válik részévé a folyamatnak (pl.nagy megoldások, „betonozás”, külső erőforrásokra építés).
A partnerségi folyamat keretei eleve egy kiüresített teret jelölnek ki	<ul style="list-style-type: none"> - A partnerség csupán egy kötelezően kipipálandó jogszabályi kötelezettség. - A hívott térben tárgyalható témák az érintettek számára irrelevánsak, vagy kis jelentőségűek. - Az érintettek számára igazán lényeges témák kapcsán nincs részvételi folyamat. - A részvétel csak a helyi fejlesztési dokumentumok tervezéséhez kötődik, a megvalósítás fázisaihoz már nem. - A részvétel nem dliberatív (nem irányul a szempontok megvitatására) - A részvétel nem jár együtt a döntéshozatal, vagy az ellenőrzés befolyásolási lehetőségével.
A partnerségi folyamat előre kijelölt keretei a szereplők számára nem adekvátak	<ul style="list-style-type: none"> - A szereplőket előre csoportokra bontják és csak bizonyos területeken várnak tőlük hozzájárulást. - A potenciálisan konfliktusos szempontokat eleve elkülönített munkacsoportokban tárgyalják. - A megvitatásra kerülő témák túl absztraktak, messze állnak a szereplők realitásától.

Korlátok a részvételi folyamat kapcsán

Értékek	<ul style="list-style-type: none"> - A szereplők egy része (akár a tervezői oldalt képviselik, akár nem) nem hisz a konszenzus lehetőségében és/vagy nem konszenzuskész. - A politikai kultúra a részvételiség ellen hat (pl. a diskurzus személyeskedésbe, vagy egyszerű pártpolitikai vitákba torkollik). - A közéleti kultúra a részvételiség ellen hat (pl. a nyílt vita, a transzparencia, a felelősség nem maguktól értetődő értékei a közügyeknek).
Önkorlátozó mechanizmusok	<ul style="list-style-type: none"> - A szereplők (részint korábbi tapasztalataik alapján, vagy attól függetlenül) úgy vélik nem érdemes részt venniük a folyamatban (ezek attól függetlenül a távolmaradásukat eredményezik, hogy az adott folyamatra végül is igazak lennének-e vagy sem, pl: <ul style="list-style-type: none"> • negatív élmények fogják érni; • utólag felesleges (értelmetlen / nevetséges) erőfeszítésnek fog tűnni; • nincs elég önbizalma, vagy vélt szakértelme; • fél a visszajelzésektől, esetleges retorzióktól; • konfliktuskerülő; • korábbi paternalista megközelítésekből adódó tanult tehetetlenség. - Közügyektől való általános elzárkózás. - Egyetemek bezárkózása az „elefántcson-toronyba”. - Mindenben pártpolitikai motivációt látni.
A részvétel szintje	<ul style="list-style-type: none"> - A folyamat nem éri el még a szimbolikus részvétel szintjét sem: terápia, vagy manipulatív jellegű - A folyamat megmarad a szimbolikus részvétel szintjén: <ul style="list-style-type: none"> • Nincs biztosíték a javaslatok elfogadására; • A szereplők nem kapnak visszajelzést arról, hogy mi lesz javaslataik sorsa; • A hatásgyakorlás esetleges (a szereplők számára sem világos, hogy mitől függ a hatás-gyakorlás sikeressége, vagy sikertelensége); - A folyamat során alkalmazott eszközök alkalmatlanok, inadekvátak (a részvétel alacsony szintjeit és a delibéráció teljes hiányát vonják magukkal). - A lakosokat „kiskorúként” kezelik.
A kizárás eszközei a partnerségi folyamat során	<ul style="list-style-type: none"> - Az élet más területein is meglévő (láthatatlan, reflektálatlan) elnyomási módok itt is hatással vannak, pl.: kisebbség, gender, LMBTQ - A kizárás nyelvi formái: pl. a prezentációk, a dokumentumok nyelvvezete érthetetlen (vagy nehezen érthető) az érintettek számára; vélelmezik, hogy tőlük is ez volna az elvárt nyelv, ha hitelesek akarnának lenni. - A szakértelem hiányára való hivatkozás: a laikus szemontjai eleve illegitimnek tűnhetnek. - Egy adott téma kapcsán nem az adott szereplőt tekintik „hitelesnek” (pl. két diabéteszeseket képviselő egyesület közül mindig az egyik kap meghívást). - A folyamatgazdák számára az adott téma láthatatlan, így az azt képviselő szereplő is az marad (pl. már van a folyamatban fogyatékosokat képviselő szervezet – a

	fogyatékoság különböző fajtáira már nem fogékonyak a tervezők; avagy akadálymentesítés alatt csak fizikai akadálymentesítést értenek, stb.)
Folyamat-mendszelési hibák	<ul style="list-style-type: none"> - A szereplők számára nem világosak a folyamat keretei, nem világos saját szerepük, tevékenységük következménye. - A szereplőkkel kapcsolatos elvárások tévesek (pl. a civil szervezetektől, vagy a lakosoktól is olyan jellegű hozzászólásokat várnak, mint a szakértőktől). - A folyamat nem ad teret a megvitatásra, egyirányú kommunikációs formák uralják. - A szereplők kényelmetlenül érzik magukat a folyamat során, pl: átpolitizált diskurzussal, rövid távú politikai előnszerzés motivációjával, lakosok (laikusok) lenézésével, korrupcióval találkoznak. - A szakértői hatalom könnyen átmenthető a részvételi térbe, pl: ők fogják dominálni a diskurzust a „laikus” szempontokat ezzel hiteltelenítve. - A részvételi folyamatok mendszelésével kapcsolatos tudás és tapasztalat hiánya.
Időkorlát / időzítés	<ul style="list-style-type: none"> - A véleményezési folyamat összességében túl rövid. - A folyamat egyes állomásain túlságosan kevés idő áll rendelkezésre a véleményalkotásra. - A megbeszélések, fórumok alkalmatlan időben vannak (jellemzően munkaidőben, miközben a meghívottak többsége társadalmi munkában fő munkaidején túl tudna ezzel foglalkozni). - A folyamatba túlságosan későn lehet csak bekapcsolódni (amikor számos érdemi kérdés már eldőlt).
Reflexió hiánya	<ul style="list-style-type: none"> - A folyamat koordinátorainak észlelése a folyamat megfelelőségével kapcsolatban eltér az érintettek észlelésétől. - A folyamat koordinátorainak részvétellel kapcsolatos korábbi negatív tapasztalati befolyást gyakorolnak később. Ugyanakkor a felgyűlt tapasztalatok olyan folyamatok kapcsán keletkeztek, amikor: <ul style="list-style-type: none"> • A folyamat nem érte el a valódi részvétel szintjeit; • Az alkalmazott eszközök inadekvátak voltak; • A részvételi eszközök alkalmazásával kapcsolatban alig állt rendelkezésre korábbi tapasztalat; • A szereplőkkel szembeni elvárások tévesek voltak.
A folyamatnak nem része a „képessé tétel”	<ul style="list-style-type: none"> - Hiányzik az érdemi alulról szerveződés mind a civil szférában, mind a kisvállalkozások körében. A civil szervezeteknek nincsenek mozgósítható erőforrásai - Egyes szereplők (pl. civil szervezetek) egzisztenciálisan függenek a folyamat koordinálótól (vagy a felettük álló politikai döntéshozóktól). - Az (erőforrás hiányos) szereplőktől a részvétel túlzott / nem elvárható mértékű erőfeszítést igényelne. - A marginalizált csoportok nem tudják „hallatni hangjukat”.

8. Ideális folyamat

A korábbi fejezetekkel ellentétben az „ideális folyamat” nem a sen-i elméletből levezetett kód. Azon szövegrészeket elemeztük itt, amelyek az interjúalanyok által ideálisnak (kívánatosnak) vélt folyamatokat írták le, függetlenül attól, hogy az a képességszemlélet alapján is ideális volna-e. Ez arra kínált lehetőséget, hogy megvizsgáljuk, a szereplők folyamattal kapcsolatos elképzelései milyen viszonyban vannak a képességszemlélet által sugallt, deliberatív részvétel értéke mellett elköteleződő megközelítéssel.

A fejezet során a korábban vizsgált témák mentén (értékek, zárt tér, hívott tér és szerzett tér, valamint a részvétel korlátai) elemezzük azt, hogy a szereplők milyen folyamatokat, a folyamatok milyen változását tartanák kívánatosnak – és mindez hogyan értékelhető a képességszemlélet talaján állva.

8.1. Ideálisnak gondolt értékelköteleződés

Ahogy az a 3. fejezetben az értékek kapcsán kifejtettük, az interjúalanyok többsége szerint a helyi fejlesztési folyamatok mögött egyértelműen azonosíthatóak értékelköteleződések. Jelenleg elsősorban a növekedési paradigmában, a „nagy megoldásokban”, a fizikai infrastruktúra fejlesztésében” gondolkodó megközelítés irányítja a hazai helyi fejlesztéseket. A szereplők döntő többsége azonban ezt nem tekinti kívánatosnak. Véleményük szerint, ideális esetben olyan értékelköteleződések állnának a helyi fejlesztési folyamatok mögött, mint a fenntarthatóság, az ember-központú gondolkodás, a „kis megoldások” keresése, a közérdek előtérbe helyezése az egyéni érdekekkel szemben és a komplex probléma-központú megközelítés.

A szereplők egy kisebb része (jellemzően a hatalmi központhoz közel álló szereplők) pozitívan nyilatkoznak a jelenleg domináns értékelköteleződésekkel kapcsolatban; azaz olyan értékeket tartanak kívánatosnak, amelyek vélhetően a jelenlegi status quo-t támogatják. Ilyen értelemben a helyi fejlesztés szereplői között értékkonfliktus áll fenn (amely ráadásul részben hatalmi viszonyok mentén artikulálódik). Így egy alternatív értékekre építő helyi fejlesztés irányába való elmozdulás valódi (hatalmi) konfliktusokkal terhelt folyamat lenne:

- „A laikusok az egy mese. A társadalmi vita, a civilszervezetek, ezek mind politikai szövegek. [...] Azért vannak a képviselők a demokráciában [...]. A választóknak meg el kell fogadniuk, hogy ezt választották, ez lesz végrehajtva.” [43]

- „Volt ez a dél-amerikai modell, ahol közvetlenül döntöttek bizonyos ügyekben, de hát azt is látni kell, hogy nem véletlenül jött létre a képviseleti demokrácia: az emberek nem mindegyike döntésképes és nem is érzi, hogy a saját pénze fogy.” [24]
- „Móráhalom polgármestere 20 év alatt abból a porfészekből ékszerdobozt csinált. Nézik a pályázatokat, és mindenre pályáznak, ami él és mozog, és ami beerőszakolható abba a környezetbe. És ebből így rakosgatják.” [43]
- „Az hogy a képviselők nem olvasgatnak 50-70 oldalas tanulmányt, erre lehet sajnálkozva reagálni, megtalál úgy is, hogy nem is dolguk.” [43]
- „Minden közpénzosztás a politikára van bízva, a politika kontrollja lenne a demokratikus működés és az 5 évenkénti választás. Ez teljesen természetes.” [43]
- „Nyilvánvaló, hogy a Mercedes olyan értelemben meghatározó, hogy [...] érdemes tudni arról, hogy neki milyen elképzelései vannak a következő tíz évre” [5]

Az interjúalanyok által kívánatosnak tartott alternatív értékek

<p>Fenntarthatóság</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Mi olyan dolgokat próbálunk a mában megfogalmazni, amelyek 15-20 év múlva lesznek igazából prompt aktuális kérdések, és igen, hogyha a napjainkban most én nem beszélek például klímakihívásról, éghajlatváltozásról, szárazodásról, akkor én egy tévúton vagyok. Lehet, hogy ma még a döntéshozók nem érzik ennek a területnek a súlyát, de hogy 15-20 év múlva ezek a kérdések mindennapos teherként fogják az akkori döntéshozóknak a vállát nyomni, ebbe szinte teljesen biztos vagyok.” [8] - „Figyelembe kell venni a ma döntéshozóinak azt, hogy milyen örökséget hagynak a jövő döntéshozóira. És ez egy nagy felelősség.” [8] - „Nem a multiktól várni a csodát, vagy a politikai szereplőktől, mind függőségi helyzetet teremtenek, fenntartható várost nem lehet függőségi helyzetben teremteni, kizárt.” [27]
<p>Ember-központú gondolkodás, „Kis megoldások”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Soha ne nagy dolgokban gondolkodjanak, soha ne projektekbe gondolkodjanak, mindig emberekbe gondolkodjanak, emberekben kell gondolkodni, azokban akik meghozzák a döntéseket; azok, akik szakmai hozzáértésükkel összeállítják a projekteket; azokra a kivitelezőkre gondoljanak, akik úgy csinálják meg a munkájukat, hogy az időtálló legyen; és nem a pillanatnyi haszonszerzés lesz az elsődleges szempont, amikor adott esetben majd beszélni fogunk egy projektről. Amíg ez Magyarországon ez nem alakul ki, addig maga a városfejlesztés, mint olyan meg alapvetően azok a dolgok, amiket mi fontosnak tartunk, nem fognak jól működni.” [8] - „Nagy eredményeket várnak nagy vállalatoktól, pedig szerintem sok apró kicsi vállalat jelentené a megoldást. Ha itt befuccsol egy nagyvállalat, rögtön több száz ember munkanélküli lesz.” [4]
<p>Közérdek előtérbe helyezése (az egyéni érdekekkel szemben)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Valószínűleg a jövőben a közösségi érdekeket előtérbe kell majd helyezni, az egyéni érdekekkel szemben.” [8] - „[...] Hogyha mondjuk egy döntéshozó kap egy jó szakmai anyagot, és megmondják neki, hogy körülbelül mit kéne csinálni ebben a városban ahhoz, hogy fejlődjünk; ha nem azt kéne nézni, hogy xy kapcsolatrendszere hogyan fog működni ebben a dologban, meg nem azt kéne nézni, hogy a közbeszerzés éppen kinek hogyan kedvez, hanem hogy mit kell ahhoz csinálni, hogy ez megvalósuljon.” [17] - „Igazából akkor van értelme, akkor lesz sikeres egy ilyen gondolkodás [...] amikor ki tudjuk tenni a kártyákat az asztalra és el tudjuk mondani, hogy mondjuk az elmúlt időszakban miért történtek úgy a városban dolgok, ahogy történtek, hogy mutyizták szét a politikai erők ezeket a lehetőségeket meg a fejlesztési pénzeket, hogyan vezérelték politikailag ezeknek az elköltését. És azt is elmondtam, hogy sajnos ez az idő még nem jött el, hogy őszintén tudunk egymással beszélni.” [23] - „Ugye meg kell nézni, hogy egy folyamathoz milyen fejlesztési eszközök tudnak hozzájárulni, milyen szereplői vannak ennek a folyamatnak, és miben fog látszani,

	<p>hogyan egy városfejlesztés nem egy önkormányzat egyedüli privilégiuma, ugye és nem is tudják megtenni igazán egyedül, végképp nem, hogyha a politikai döntések motiválják és nem a városfejlesztési elképzelések.” [27]</p>
Komplex megközelítés	<p>- „A legfontosabbnak azt tartom, hogy komplex szemléletben kell az egészet kezelni, mert ha van egy célkitűzés, hogy élhető várost akarunk, akkor abban az irányban együtt kell ezeket a dolgokat fejleszteni, a biciklit, a tömegközlekedést, a parkolás korlátozást.” [48]</p>

Az értékekkel kapcsolatos elképzelések egy másik, sajátos síkja a „szakmaisággal” kapcsolatos. A szereplők egyik leginkább egyértelmű kívánalma az ideális folyamat kapcsán az volt, hogy a „szakmaiság” kapjon nagyobb hangsúlyt. E szakmaiságot alapvetően a szakmai érveket figyelmen kívül hagyó (ad hoc, politikai előnyszerzést szem előtt tartó vagy csak egyszerűen kaotikus) döntéshozatali módok ellenpárjaként említették.

- „Sokkal nagyobb hangsúlyt kaphatnának azok a szakemberek [...], akik kevesebbet szerepelnek, mint mondjuk egy politikus, tehát akik a háttérben, hogy mondjam, de hát igazából elmondtam.” [9]
- „Én azt tartanám elfogadható rendszernek, hogyha van egy tudományos megalapozottság, akik leteszik az asztalra, akkor ott el lehet dönteni nyilván a politikai részről is, hogy melyik irány legyen az, és akkor azt kiadnánk szakembereknek megnézni, a civilek mit szólnak hozzá és akkor utána hogyha ez megvan, akkor adott esetben azt mondom, hogy a politika vagy a bizottságoknak, hogy akkor ezt beszéljük át és akkor ezt hozzuk be, hogy akkor ezt hogyan tudjuk akkor elindítani ezeket a dolgokat.” [10]
- „Itt van kellő számú szakember ahhoz, hogy azt a komplexitást, amit a településfejlesztést jelent, azt szakmai háttérrel is lefedjük, vannak kutatóintézetek, van a Tudományos Akadémiának helyi, területi kutatóközpontja, tehát ha ezt hagyják [...] dolgozni akkor szerintem ez a közeg az képes rá, hogy magas szinten ellássa ezt a szakmai munkát.” [22]
- „Mindenképpen az alulról építkezést tartanám szerencsének, de úgy, hogy az integrálását utána a terveknek meg a véleményeknek hát ezt hogy fogalmazzam? Tehát nem gazdasági érdekcsoportok, meg politikai vonalatok mentén kellene megtenni, hanem szakmai irányvonalak mentén.” [35]

Ugyanakkor az ideálisnak tartott folyamat elképzelési nem reflektálnak a szakértői tevékenység korlátaira, a szakértői legitimitáció alapján gyakorolt hatalomra. Azaz a kívánatosnak tartott folyamat sok esetben a döntéshozatal kapcsán a képviselői helyett szakértői legitimitációra alapozna, ám ennek visszasságai és kérdőjelei nem jelennek meg a szövegben, pl:

- a szakértők mely körét fogadjuk el „igazi” szakértőnek és „miért”;
- egyenlő esélye van-e a különböző szakértőknek arra, hogy hangjukat hallassák;
- amennyiben a döntéshozatal kizárólag szakértői legitimitációra épül, úgy az értékkonfliktusok hogyan kerülnek megvitatásra, stb.

Reflektálatlan szakértői hatalom

Szakértői legitimáció	<ul style="list-style-type: none"> - „Ha a demokráciánk majd fel fog odáig nőni, hogy a szakembereknek hisznek, akkor valószínűleg elkezd majd működni a rendszer, mert mindenki csinálja a saját dolgát, a szakember megfogalmazza a forgatókönyvet, tesz le alternatívákat, a döntéshozók pedig választanak, de bármelyik alternatívát választja, az szakmailag megalapozott, nagyot nem lőhetünk akkor mellé.” [8] - „Tehát én úgy érzem, hogy kifejezetten tényleg szakmai kézbe kellett volna tenni magát a folyamatot, és a szakmai szereplőknek kellett volna úgy alakítani ezt a monitoring bizottságot, vagy nem tudom, ezt az ütközőzónát, hogy abba beledughatja az orrát a politika, beledughatják az orrukat a civilek.” [23] - „A finanszírozásból kell kiindulni és a kötelező közfeladat oldaláról, és az eljárásokat, technológiákat is figyelembe kell venni.” [24]
A szakértői kontroll a civil vélemények felett	<ul style="list-style-type: none"> - „Nyilván ez ugyanaz, hogy ötletgyűjtés kell először, ötletgyűjtés, valaki akkor szelektál köztük, a hülyeséget és a haszonra menést ki lehessen szűrni belőle, és az okosokat meg kiválogatni meg megtámogatni, de ezt mondjuk akkor lehet, hogyha nem egyvalaki, hanem egy team áll össze erre.” [35] - „Először is a tudományt nem lehet kihagyni belőle, tehát bármennyire elég kevés pénz van rá, de az, hogy egy település fejlesztésében azt azért elsősorban tényleg kellőképpen át kell gondolni, és aztán [...] utána betenni a politikai közegbe. [...] Azok, akik értenek hozzá azok magyarázzák el, hogy miről van szó a civileknek, a politikus meg adott esetben lehet, hogy az idő részét tudja hozzátenni, azt, hogy most akkor figyeljetelek ide, most ekkor meg ekkor tudjuk megcsinálni és akkor az úgy működőképes lehet. [10]
Ki a „jó” szakértő	<ul style="list-style-type: none"> - „Városfejlesztés alatt én nem egy [...] építészeti dokumentumot értek csak.” [27]

8.2. A zárt tér ideális működése

Az ideális folyamat összetevőjeként az interjúalanyok számos olyan változást említettek, amelyek a zárt tér működésével kapcsolatosak. A legátütőbb ezzel kapcsolatban annak igénye, hogy a nemzeti szint beleszólása kisebb legyen; illetve, hogy ha már beleszól, akkor ésszerű, a helyi szereplők számára érthető és adekvát keretfeltételeket teremtsen. Az ugyanis szintén megjelent szempontként, hogy nem feltétlenül a beleszólás teljes hiánya az ideális:

- „Minden önkormányzat iparterületeket fog kialakítani? Mindenki ingyen fogja kínálni az iparterületeit, vagy ilyen kvázi ingyen? Hát most akkor megint mi van? [...] Itt sokkal nagyobb központi orientációt tudnék elképzelni, már felzárkóztatási szemmel nézve, és sokkal konkrétabb együttműködést a vidéki szereplőkkel, de hát ez nincs, ez egyáltalán nincs.” [28]

Ezzel együtt a **nemzeti szint kisebb beleszólása**, a helyi fejlesztési folyamatok fölötti helyi döntési kompetencia visszaszerzése egyértelműen (gyakorlatilag valamennyi megkérdezett számára) az ideális helyi fejlesztési folyamat része.

A nemzeti szint kisebb szerepe kívánatos

<p>Helyi döntési kompetencia</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Nekifogtunk, egy olyan fél évvel hamarabb [mint ahogy kijött volna a minisztériumi iránymutatás], ezért utána volt is szívás. [...] már régen túlettünk volna rajta [a tervezésen], ha mi magunk csinálhatjuk.” [6] - „Kellene hogy legyen a városnak egy saját identitása, meg egy saját ereje is arra, hogy milyen irányba kíván elmozdulni és mindenkinek megfelelően aztán megteszi ezt.” [10] - „Akkor lesz majd ezeknek a városfejlesztési folyamatoknak megvalósulása igazán, hogyha lesznek olyan kormányzási erők, akár várost is tudnak vezetni, akiknek ezt a vízióját, amit így megszültünk, ezt nem veri keresztbe az országos politikai érdek sem, és nyilván a különböző gazdasági lobbik sem.” [27] - „Azok a települések lesznek már középtávon is sikeresek, akik a saját sorsukat igyekeznek a saját kezükbe tenni, minden tekintetben, mind a tervezési folyamatban, mind a gazdaságépítésben, vagy akár az ökológiai energiastratégiában, mert a globális szereplők, vagy akár ahogy mondtam a politika szereplői nem érdekeltek ebben a folyamatban.” [27] - „Meg tudánk csinálni, bőven, egészen biztos vagyok benne, hogy egy 15 éves időtávon belül, ha hagynák és meglenne az összes döntési kompetencia helyi szinten ami ahhoz szükséges, hogy abba az irányba menjünk, amit jónak gondolunk.” [28] - „A hatáskörök is csökkennek. [...] De pont az ellenkezője kellene szerintem, mert az önkormányzatiságnak az a lényege, hogy a helyi dolgok azok helyben dőljenek el, helyi döntések legyenek, helyi képviselő legyen, csak most nem valósul meg, főnről kellene megváltoztatni a rendszert és visszafele forgatni, hogy inkább helyben dőljön el.” [30] - „Egy városnak a fejlesztési koncepcióját miért nem a helyiek csinálják? Tehát mi a szart keres ott egy budapesti cég, aki telefonon meg skype-on intéz mindent, semmilyen helyismerete nincsen?” [31] - „Egy városnak saját stratégiával kellene rendelkezni és mindent az alá rendelni és annak megfelelően begyűjteni a támogatásokat.” [36]
<p>Ésszerű keretfeltételek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „A folyamat közben látszott, hogy egy más kormányzási struktúra és felfogás is kellene ehhez, mint ami eddig volt, vagy mint akár az önkormányzati törvény lehetővé tesz.” [27] - „[Ha] van egy költség, fejlesztési pénz, és akkor ennyit kapsz, de akkor te dönts el azt, hogy mit akarsz csinálni az adott településen, ami a legfontosabb a számodra.” [10] - „Miért nem lehet azt mondani, hogy x időre félretesszünk forrásokat és azt mondjuk, hogy elsődlegesen a hátrányos helyzetű régiókból származó pályázóknak áll rendelkezésére, mikor eltelik 2-3 év és látjuk, hogy nem fogy a forrás, akkor szépen átcsoportosítjuk és mindenki számára pályázhatóvá tesszük.” [28] - „Az önkormányzatok jelen pillanatban csak az EU-s támogatásokban bízhatnak, tehát abban, hogy benyújtanak pályázatokat, az a pályázat nyer és megtudnak valamit valósítani belőle, tehát ott lehetne javítani, hogy olyan pályázati kiírások legyenek, ami az önkormányzatoknak jó és hasznos dolgok valósulnak meg belőle.” [30] - „Léptékében sokkal lejjebb kellene vinni egyébként a támogatott projekteknek a méreteit, szinte minden területen. [...] Ha csak az energiaszektorra gondolunk, és a megújuló energiák használata meg egyebek, akkor működnek ideálisan, hogyha minél kisebb léptékben valósulnak meg. Viszont azt is be kell látni, hogy az uniónak a pályázatkezelő rendszere nem erre van berendezkedve és képtelenek bizonyos pályázatméretnek alámenni.” [35] - „Az, hogy van egy támogatási lehetőség valamire, annak szerintem úgy kéne kinéznie, hogy arról mindenki tudjon és mindenki teljesen egyenesen abból a kitételből tudja, hogy az rá él vagy nem él, ez nem így működik.” [38] - „Egy város életében nem csak azt [...] kell tervezni ami azonnali igény, hanem valahogy kell próbálni előre tekinteni és nézni azt, hogy mi lesz a következő lépés, amire nem volt ebben a négy évben lehetőség.” [42]

A zárt tér kapcsán körvonalazódó másik fontos téma volt, hogy **a fejlesztéshez kötődő formális intézmények** (mint a Közgyűlés, a Bizottságok, vagy éppen a fejlesztési dokumentumok) valóban betöltsék funkciójukat.

A zárt tér működésének biztosítása

Egyeztetések a zárt térben	<ul style="list-style-type: none"> - „Szerintem sokkal fontosabb lenne a rendszeresebb egyeztetés, tehát nem egy szakbizottsági véleményben kellene jóváhagyni mondjuk egy háromezer oldalas vagy ötszáz oldalas dokumentumot, ahol körülbelül csak észrevételeket lehet megtenni” [7] - „Amit mondjuk ideálisnak tartanék az maga a munkaanyagoknak a véleményezése, hogy az sokkal legyen intenzívebb.” [7]
Informált döntések (vagy legalább törekvés rá)	<ul style="list-style-type: none"> - „Én borzasztóan örültem volna, sőt büszke lettem volna a városvezetésünkre, hogyha ezekben a szakmai vitákban helyel-közzel részt vesznek, és mondjuk azt látom, hogy legalább a kísérlet megvan bennük arra, hogy fölfogják, hogy miről szól ez a világ, hát ez szerintem nem sikerült.” [22] - „Egyébként még egy dolog, ami a városnak jót tenne, hogy régen volt a környezetvédelmi referens. [...] Hogyha egy ilyen jellegű most még működne a városban, vagy legalább pozíciót kapna, az lehet, hogy jót tenne.” [35]
A stratégiának legyen hatása a valós folyamatokra	<ul style="list-style-type: none"> - „Az helyes, hogy van koncepció és annak alapján stratégia. [...] Itt az alapvető probléma ahhoz, hogy ideális legyen az az, hogyha koncepciót akarok vagy stratégiával rendelkezem, akkor azt be is kell tartani.” [22] - „Tehát olyan változtatásokat kellene a jelenlegi döntéshozatalban megvalósítani [...], amik rendszerszinten biztosítják a stratégiának a megvalósulását.” [25] - „Ha sikerül megváltoztatni azt a döntéshozatali struktúrát, ami egyébként működik, hogy vegye figyelembe a stratégiát, akkor jó.” [25] - „Nagyon fontosnak tartom a [...] tervezést, de még fontosabbnak tartom azt, hogy ezeknek a megvalósítás során kiszámítható és jól követhető megvalósítási lépései legyenek.” [41]

A zárt tér kapcsán a harmadik körvonalazódó téma **a tervezési folyamat** menete volt. A megszólalók – nagyon kevés kivételtől eltekintve (pl. „*Tényleg nagyon-nagyon nagy munka és nagyon korrekt munka előzte meg a tervezést, gyakorlatilag ugyanaz a szakmai stáb csinálta a tervet, aztán a stratégiát és most a programot is, én azt gondolom, hogy jól tükrözi a városnak a legnagyobb problémáit és ad ezekre válaszokat.*” [26]) – cseppet sem tartották ideálisan a megvalósuló helyi fejlesztési folyamatokat.

Az e témára vonatkozó szövegrészek részint szempontokat kínáltak az ideális tervezési folyamat összetevőihöz, és ezzel szoros összefüggésben azt említik, hogy mely pontokon kellene megváltoztatni a helyi tervezési folyamatokat. Mindezek alapján a szereplők hozzászólásaiból kirajzolódó **ideális folyamatot az alábbiak jellemzik:**

- kiszámítható körülmények, ésszerű keretek,
- az önkormányzat igényelje a valódi szakmai munkát,
- interdiszciplináris komplex megközelítés,
- csapatjáték,
- részvételiség,

- több idő,
- a tervezés és monitoring folyamatossága,
- a visszacsatolást a folyamat részévé tenni.

Az ideális folyamat összetevői az interjúk alapján

<p>Kiszámítható körülmények, ésszerű keretek</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Normális esetben egy hosszútávon tervezhető városfejlesztést és városvezetést kellene tudni megalapozni, ami arról szól, hogy politikai ciklusoktól függetlenül mondjuk 30 évre előre nagyságrendileg tudjuk, hogy mit tervezünk.” [28] - „Lehet tudni, hogy milyen időre kell elkészíteni a terveket, [...] idejében meg kell határozni a törvényi, jogszabályi háttérrel és mögétetni azt a szervezeti formát, és azt a szakmai-tartalmi elvárás formát, amivel ennek a koherenciája biztosítható egyszer, másodszor és ez egy fontos, hogy a koherenciája biztosítható, mert ugye itt jön az a kérdés, hogy mennyire legyen részletes az a szakmai anyag, aminek alapján utána dolgozni kell.” [26]
<p>Az önkormányzat igényelje a valódi szakmai munkát</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Integrált, komplex, igényes [...] várostervezés megszűnt. [...] Egyszerűen nincs, mert ehhez nyilvánvalóan a mérnöki, vagy a gazdasági-társadalmi tervezésnek teljes mértékben együtt kellene haladnia, és nyilvánvalóan a politikának vagy a helyi önkormányzatnak, ezt egyrészt meg kellene fizetnie, másrészt igényelnie kéne azt, hogy ő tudjon olyan társadalmi folyamatokra befolyással lenni.” [6] - „Kellene volna egy olyan folyamat, amely a tudatosítást viszi végig a legszűkebb körben, ami az önkormányzati alkalmazottak, hivatalnokokat illeti, választott tisztségviselőket, az önkormányzati cégek vezetőit és azoknak a partnerszervezetek vezetői, akikkel mindenképpen együtt kell, hogy dolgozzon a város.” [20]
<p>Interdiszciplináris komplex megközelítés</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Maga a munkamódszer, az szerintem nagyon jó volt, nekem mondom ami újdonság volt benne az, hogy ezek a szociológia, a közgazdaságtan, a környezetvédelem, a természetvédelem és az épített környezetnek az ügyei ilyen szoros egységben dolgoztak együtt, ez nekem rettentő sok tanulsággal is szolgált.” [22] - „Nem feltétlenül építész szemléletű irányításnak kellene, hogy ezt az egészet összefogja. [...] A jó együttműködés nyilván az, hogyha a legfontosabb területek egymással úgy kommunikálnak, hogy a szempontjaikat folyamatosan egymás felé tudják kommunikálni és ezt valaki nagyon okosan és higgadtan mérlegeli. [22]
<p>Csapatjáték</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „[Mik a főbb tényezők egy sikeres tervezési folyamatban?] Hát a hozzáállás, a nyitottság. Ezek nagyon fontosak. Tehát volt olyan kollégánk [...], aki nagyon-nagyon előremutató és haladó gondolatokkal jött, és rengeteget használt, de abszolút nem volt nyitott. Nem mozdult kifelé, nem figyelt a többiekre; tehát hiába voltak nagyon-nagyon jó elképzelései, nem volt egy jó csapatjátékos ebben az értelemben és ő ki is maradt később a tervezésből. Akik túl, hogy mondjam, túl egyéni, túl fontos emberek, azok is nehezen tudtak illeszkedni ehhez a folyamathoz.” [25]
<p>Részvételiség</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Nagyon fontos, hogy minél többek be legyenek vonva [...], nagyon fontos, hogy az egész folyamatot jól kitaláld, az időtartamok megfeleljenek annak, hogy ez tényleges, érdemi lehessen. [...] nem az, hogy bevontuk [...], hanem hogy azokat ténylegesen érdemben, mélységben vontad be.” [46] - „Viszont ahhoz, hogy a partnerség fenntartható legyen, ahhoz rengeteg emberre, tehát ahhoz több humán erőforrásra lett volna szükség. Szükség lett volna például valami életképes pécsi weboldalra, szükség lett volna arra, hogy az egyoldalú kommunikáció az többoldalúvá alakuljon. Szükség lett volna arra a hihetetlen nagy erőfeszítésre a városi értelmiség részéről, hogy engedje el a sértődéseit és próbálja meg ha huszadszor, akkor huszadszor.” [17] - „A külső véleményeket jobban becsatornázni, tehát azok akik ezt átnézik, azoknak kéne legyen ideje és arra is legyen idő, hogy ezt rendesen beépíteni.” [25] - „Két ilyen fundamentuma van, az egyik az az, hogy közügyek helyett közös ügyek így fogalmaztuk meg, azt hogy ugye a partnerségi alapokra széles társadalmi alapokra kell a tervezést és a megvalósítást helyezni, másrészt pedig a kormányzás nem lehet ellentétben a tervezéssel, hanem dolgozunk két évig és van egy társadalmi konszenzus mögötte.” [20] - „A tervezésnek a legfontosabb fázisa tulajdonképpen az maga a folyamat, és hogyha

	sikerült azt megtenni, hogy viszonylag széles szakértői kört és ezeken a szakértőkön keresztül bevonni ilyen további ilyen füleket, akkor valójában a tervezésnek az az igazi arca.” [26]
Tervezés és monitoring folyamatossága	- „Hát először is [a tervezési folyamat legyen] folyamatos. Ha egy szakembergárda összeáll, nem tudom mibe kerülne egy folytonos megbízás, de szerintem egy város költségvetésében egészen minimális ez az összeg, hogy biztosítsa a dinamikus városfejlesztést, vagyis mindig az a csapat aki összeállt, lehet cserélődni persze, nincs ezzel baj, csakhogy a lényeg, a mondanivaló, a stratégia, hogy ezt mondjam, akik állandóan nézik a folyamatnak az alakulását, mi valósul meg belőle, mi nem.” [25]
A visszacsatolást a folyamat részévé tenni	- „A következő ciklus előtt hátralépni, ha úgy tetszik egy lépést, [...] és rászáni az időt arra, hogy mik voltak az eredeti szándékok és ezek mennyire valósultak meg, és ilyen értelemben valószínűleg ilyen külső szemlélőt jó lett volna behozni egy ilyen értékelési folyamatba, mert ott segítette volna ugye a következő ciklusra való felkészülést.” [42]

8.3. A hívott és szerzett tér ideális működése

Az interjúalanyok túlnyomó többségének elképzelése szerint a hívott tér ideális működése messze áll a most tapasztalható állapotoktól. Ezzel szemben áll egy szűk kisebbség, aki szerint (1) megfelelő ez a folyamat, nem lehetne belőle többet kihozni, avagy (2) az eredmény és nem a folyamat a lényeg. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy ezek a hozzászólások (is) a deliberatív részvételi technikákkal kapcsolatos tapasztalatok hiányáról árulkodnak. Például az egyik interjúalany amellet érvel, hogy „százötvenezer emberrel nem lehet mindent leegyeztetni”. Ez nyilvánvaló, de ez a széles körű részvétel melletti érvek teljes félreértéséről árulkodik:

- „Százötvenezer emberrel nem lehet mindent leegyeztetni, én azt gondolom, hogy ki kell kérni minden szakmai szervezetnek a véleményét, minden olyan civil szerveződésnek a véleményét, akik mögött van valami, akik mögött van munka, akik mögött van bázis, [...]jaki hosszú évek munkájával bebizonyította, hogy igen, ő valóban képvisel embereket, képvisel igényeket, azokkal le kell ülni, na most ezt megcsináltuk. Tehát ennyi. De olyan nincs, tehát Szingapúrban nem hiszem el, hogy egyeztetik a szingapúri városfejlesztési tervet a lakossággal, ehelyett mindenki nagyon boldog, hogy 40 év alatt a [...] putriból a világ leggazdagabb országává váltak.” [28]

Az interjúalanyok túlnyomó többsége a hívott tér tartalommal való megtöltése, a **részvétel magasabb fokozatait** (ilyen értelemben a hatalom szétterítését) tartja kívánatosnak. Míg egyesek általában érvelnek a részvétel kívánatossága mellett, mások konkrét szereplőcsoportok kapcsán osztják meg véleményüket: a lakosok, a civil szervezetek, vagy egyéb szereplők nagyobb beleszólási lehetősége mellett érvelnek. Mindezek kapcsán igen fontos szempontokat vetnek fel, minthogy:

- a részvételi folyamat során differenciálni kell az érintetteket olyan értelemben, hogy adekvát módon legyenek megszólítva;

- a részvételi folyamat az ötletek összegyűjtéséről, a tanulásról és a megfelelő tudás előállításáról is szóljon;
- csak akkor várható az érintettek valóban energiát fektetnek a részvételi folyamatba, ha azt látják, hogy érdemi (nem manipulatív, nem szimbolikus), véleményüket valóban fontolóra veszik és világos visszajelzést kapnak arról, hogy azt miként használták fel;
- a véleményezendő dokumentumok tömörek és érthetőek.

A részvétel jelentősége az ideális folyamatban

<p>Általában a részvétel</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Be kell vonni azokat a szereplőket, akik fontosak. A politikát, a gazdaságot, a társadalmat, és a helyi társadalmat és a helyi szakértőket. Tehát az ő részvételükkel, az ő bevonó, moderáló részvételeivel és minél szélesebb nyilvánosság megmozgatásával, ami nem óriásplakátok kihelyezését jelenti.” [16] - „Sok olyan kérdés van, amiből a civileket, a lakosságot nem lehet nélkülözni.” [20] - „Így viszont nem tud megtörténni az, amit ugye az igazi szakirodalom az együttműködő város fogalmával fed le, hogy a politikai és a piaci szereplők és a városlakosság közötti harmonikus együttműködés, kommunikáció és együttgondolkodás.” [21] - „Tehát ha a helyi értelmiség, most úgy értem, hogy a szakember oldalról vagy civil oldalról és a helyi politikai közeg, azok az emberek, akik felelősséget éreznek a településért és nem politikai okokból szószátyárkodnak, ha ezek nem vesznek részt a folyamatokban, akkor gyakorlatilag nullát ér, akkor füzet vagy könyv, amit betesznek valahova egy isten tudja melyik szobában lévő szekrénybe és az életbe többet elő se veszik. Ha részt vettek a folyamatban, akkor részben tanulnak ebből a vitákból és szerintem ez a tanulás a lényegi eleme a dolognak.” [22] - „De nem lehet a társadalom nélkül ezt véghezvinni, tehát hiába egy politikai döntés vagy több politikai döntés, de be kell vonni a helyieket.” [27] - „[A nem teljesen ideális, de a mostaninál még mindig jobb megoldás az lehetne, ha] azokat a szervezeteket megtalálják, akiket illik megkérdezni [...] és egy picit teret adjanak a szakmai szervezetek mellett a lakosságnak is. Ez az, ami elérhető és úgymond nem kerül sokba politikailag sem. [Ha...] mégsem úgy döntenének, azt is meg tudná egy politikus magyarázni, mert ezért politikus. De esetleg kaphatna jó ötleteket és abból meríthetne mert ő sem mindenható vagy ezermester, mert nem így született. Tehát felhasználhatná saját hasznára azokat az információkat, amit akár a szakmai szervezettől, akár a lakosságtól kap. Ez a kevésbé jó, de működő modell lehet. A mostani meg nem az.” [39]
<p>A lakosok részvétele</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Hát ezt most az egyháztól függetlenül igen, a lakosság megkérdezésére igen, ugye az adófizetés kérdésére megyünk itten vissza, hogyha látná az ember, hogy mire megy a pénz, akkor talán még egy kicsit lelkesebben fizetné, de ettől mi olyan csillagászati messze vagyunk, hogy az borzasztó” [2] - „A közéletben kellene a fiataloknak sokkal inkább hallatniuk a hangjukat, a fiataloknak sokkal inkább beszélni olyan dolgokról, amelyek gyakorlatilag az ő életüket, tehát a foglalkoztathatóságukat, a különböző szórakoztatási lehetőségeiket, egy jövőbeli városfejlesztést, mint olyat, meghatározhatna.” [8] - „A legfontosabb dolog alakulhatott volna másképp az, hogy az emberek elkezdjék a magukénak érezni a saját épített környezetüket.” [16] - „Konzultatív testületek [...], amelyek ezt a bizonyos vertikális kormányzást segítenék, hogy a helyi gondolatok, problémák, javaslatok, vélemények hát ezeken a testületeken keresztül, hát megsűrve, mert nyilván nem egyéni érdekeket lehet ide hozni erre a szintre, de hát megsűrve bekerüljenek a városi Közgyűlésbe a képviselőkön keresztül és akkor ilyen módon tulajdonképpen ők is be tudnának kapcsolódni ebbe a tervezési folyamatba.” [27] - „Olyanfajta társadalmatisítás kellene, amire először is elég hosszú idő van. A második, hogy [...] nem akkor kezdünk el társadalmatisítani, amikor már megváltoztathatatlan tényekkel szembesül az adott települési állampolgár. A harmadik pedig az, hogy [...]

	<p>másként kell szólni egy terhes anyához, egy hetvenéves bácsihoz, még ha ugyanarról a termékről is van szó, tehát differenciált kommunikáció kellene, ami gyakorlatilag anyagiak, idő, szakértelem hiányában nem valósul meg.” [31]</p> <ul style="list-style-type: none"> - Legyen hatása, de szakértői kontrollal: „Én mindenképpen szükségesnek tartom azt, hogy legyen ott egy szakértői csapat, amelyik értékeli, elemzi ezeket a javaslatokat, és utána pedig legyen egy döntéshozatal azzal kapcsolatban, hogy mi legyen a sorsa ezeknek a javaslatoknak. Ha ez nincs meg, akkor ez egy újabb lufi, ami kidurran és az embereknek a lelkesedését megint csak hosszútávon elvettük attól, hogy beleszóljanak a saját életük folyásába.” [33] - „Olyan lehetőségeket biztosítani egyrészt, hogy a lakosok érezzék, hogy szabadon beleszólhatnak a dolgokba nem csak megszokásból, nem is valamiféle kényszerből. Tényleg beleszólhassanak és átérezzék, hogy ez számít.” [36]
<p>A civil szervezetek részvétele</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Hát engem inkább a dokumentum előtti dolgok érdekelnek, hogy hogy jön létre egy ilyen dokumentum, és egy ilyen minél jobban bevonós, műhelymunkás tervezési folyamatot tudnék elképzelni, ami éppen mondjuk élmény lenne olvasni a dokumentumot, és nem az lenne, hogy van egy harminc oldalas dokumentum, amit tudom, hogy sohasem fogom végigolvasni, mert rém unalmas. Mondjuk hasonló tervezési folyamatban már vettem részt ifjúsági vonalon a városházán, de mondom, engem a dokumentum megelőző része érdekel, ahol részt lehet venni és minél szélesebb rétegeket lehet bevonni.” [4] - „Mondjuk nekem ez a 22-23 milliárd forintnak az elköltéséről mondjuk jó lett volna egy sokkal szélesebb körű vitát, most az, hogy most a Közgyűlés elé bejön és az idióta politikusok elmondják, hogy mi a jó, az egy dolog, de mondjuk tipikusan van Kecskeméten egy Városi Civil Kerekasztal, aminek azért több tagja van, tényleg a szociális, a közlekedéshez, az egyház, csomó részhez kötődő szervezetek, tehát például az ő véleményük kikérése az szerintem ebben indokolt lenne.” [7] - „Én úgy gondolom, hogy az előkészítési folyamatba kell bevonni őket, és ha a civilek érzik azt, hogy törődnek, hogy is mondjam, hogy beleszólhatnak a dolgaikba, akkor egyre nagyobb lesz az aktivitás.” [15] - „Úgy működne jól szerintem egy normális demokráciában, hogyha a civil szervezetek bizonyos közösségei vagy a civil szervezetek bizonyos csoportjai, ha érdeklí valami őket, akkor az önkormányzattal tudjanak kommunikálni.” [15] - „Az ideális tervezés például az, ha nem játsszák ki a helyi civileket, ahol pontosan tudják, hogy az ő tudásuk és az energiájuk, meg a támogató, jó szándékú részvételük a folyamatokban az alapja annak, hogy ebből a tervből valami legyen, mert e nélkül tök mindegy milyen tervet csinált, ha úgy érzi a város, hogy neki ahhoz nincs köze, akkor úgy sem lesz semmi.” [22] - „A tervezési folyamat szerintem jó volt, lehetett volna jobb is, hogyha ez a városkooperáció ez tud működni, akkor még jobb lett volna.” [23] - „A civilek mindig hasznosak voltak a társadalom életében, mert ők egyfajta korlátozó tényezők is, mert hogy sok mindenben más a gondolkodásuk, mint egy ipari szereplőnek, tehát én azt gondolom a civilek is fontos szerepet játszanak egy ilyen tervezési ciklusban, hisz, hisz ők ott a régióban élnek, vagy az adott településen élnek, ők igazán tudják, hogy mi az, amit ott, azon a településen csinálnak meg csinálhatnának a vállalkozók és milyen korlátok között” [29]
<p>Egyéb szereplők részvétele</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Az ő [érintett gazdák] véleményüket mondjuk megkérdezni, hogy akkor egyébként hogyan képelnétek el egy helyi gazdaságfejlesztés, egy helyi piaci kiépítését, termelői piacok, satöbbi, satöbbi.” [7] - „Én azt gondolom, hogy elsősorban az ott jelenlévő piaci szereplők, vállalkozásoknak a megszólításával kellene, hogy létrejöjjön, és aztán a koncepciókat ki kellene, ki lehetne dolgozni, hogy azon a településen mit lehetne termelni, termeltetni akár és ebbe a folyamatba milyen vállalkozókat lehet bevonni.” [29] - „Én azt gondolom, hogy a stratégiai tervek készítésénél minden egyes vállalkozást meg lehetne keresni a városon belül, [...] minden egyes szereplőnek megvan a maga véleménye, és ezen vélemények előre tudják vinni ezeket a folyamatokat. Tehát én azt gondolom, hogy akár nagyvállalat, akár kicsi, mindenkinek megvan a maga célja és a maga irányvonala, és ezeknek az irányvonalaknak a felvázolásában az egyes szereplők szerintem kihagyhatatlanok. [...] A jó irány csak így alakítható ki, hogyha mindenkinek jó, mert ha csak ha a [egyik helyi nagyvállalatnak] nagyon jó irány valami, az nem biztos, hogy itt a környezetünkben dolgozó és élő vállalkozásoknak

	<p>jó lesz. Ez egyfajta szintézis kell, hogy legyen.” [29]</p> <p>- „A vállalkozások, hogy lennének jobban megbecsülve? Hát [...] még nem kérdezték meg, hogy mire van szükségük, mit szeretnének, hogy tudnának több munkaerőt foglalkoztatni? Hogy lehetne megoldani azt, hogy támogatva legyenek akár ipari parkokkal, telephelyekkel, mindenki megoldja valahogy, de ezek nincsenek integrálva.” [37]</p>
--	---

Különösen részletesen megfogalmazták az interjúalanyok, hogy az általuk kívánatosnak tartott folyamat során **a lakosoknak milyen tényleges lehetőségeket kellene kapniuk** (mi kellene, hogy valóban módjukban álljon a folyamat során): (1) érdemben informálódni, (2) a folyamatokat átlátni, (3) ha problémát észlel, akkor felszólalni, (4) lehetőség arra, hogy ne csak a folyamatok passzív elszenvetői legyenek, a folyamatok alakítójává válni (5) projektjavaslatokat megfogalmazni, (6) ténylegesen részt venni a döntéshozatalban, (7) szükség esetén elszámoltatni a képviselőket:

- „Tájékoztatni őket a lehetőségekről [...] helyi szinten ilyen egyszerű, hogy mondjam átlagos ember által is érthető módon el kellene magyarázni, hogy hogyan tud egy város például pályázni egy szociális városrehabilitációra, egy közlekedésre, egy gazdaságfejlesztési pályázatra, hogy ez három lépcső és ebben óriási szerepe van a sajtónak is, illetve lenne, lehetne, amennyiben nem a nézettségre összpontosítanak, hanem arra, hogy hiteles tájékoztatást bővítsenek.” [9]
- „Amikor készült ez a program, akkor egy bazi nagy kampányt kellett volna csinálni, tévében, rádióban, mindenhol, ez folyt volna a vízcsapból is, hogy tudjanak az emberek róla, hogy most beleszólhatsz a jövődbe.” [15]
- „Talán-talán szorosabban kellett volna a városlakókat bevonni, [...] nem pedig úgymond először felépíteni az utakat, meg a játszóteret és akkor utána készen kapják, hogy hopp ez megint lecsöppent az égből.” [13]
- „Az uránbányászat során betelepült emberekből még nagyon sokan élnek. Ők mindent kaptak, tehát soha életükben nem volt lehetőségük arra, hogy az őket körülvevő világ alakításába beleszóljanak. Amit meg lehetett volna teremteni, [...] hogy a város polgárai sokkal inkább részt tudjanak vállalni a saját életük alakításában és átérezzék, hogy milyen egy működő, demokratikus városi közösség.” [16]
- „Az nem ártana, hogyha [...] a lakosság nyomon tudná követni, meg kontrollálni meg beleszólni, hogy gyerekek, mi is megy ebben az országban? De én azt látom, hogy ez nem működik.” [2]
- „A projekteket nem feltétlenül csak a városvezetés vagy a Városfejlesztési Társaság generáljon, hanem akár a helybéliek is megfogalmazzanak projektjavaslatokat.” [27]
- „[A város céljait] mondjuk nehéz úgy definiálni, hogy mi húszan vagyunk a városvezetés és egyébként pedig ott van százötvenezer ember, akit nem kérdezőnk meg, hiszen ők a város maga.” [33]
- „Itt van mondjuk az energiás rész, csak közintézményeknek az energetikai fejlesztésére lehet pályázni. Hogyha meghagyták volna, akár csak kicsi keretben is azt, hogy a lakosoknak is van hozzáférése, akkor már nyilvánossá kell hozni a pályázatot, akkor sokan tudnak róla, megpróbálkoznak vele, lehet, hogy nem jön össze, de legalább látják, hogy mi a célja az egésznek, mert ez rájuk vonatkozik, és az, hogy az önkormányzatokon lesz-e napelem vagy nem? Az az utcán sétáló emberek nagy részét nem fogja érdekelni. Érdekeltté kell őket tenni benne.” [35]

- „Léptékfüggő, mert nyilván attól függ, hogy mibe való részvét, hogyha csak az átlagembereket nézzük, akkor ugye ők a saját lakóterületükre vonatkozó döntésekről, ha nem is vesznek részt, ha nem is vesznek részt a döntésben, de szeretne tudni és ha már tud róla és van vele baja, akkor el tudja mondani valamilyen fórumon, ezt biztosítani kell, ez egy alapvető dolog.” [35]
- „A nagy idealizmus az a közösségi döntés lenne, hogy bevonja a város életébe a városlakókat is. Ez egy nagyon távoli cél, szerintem ez csak nagyon ideális helyzetben valósulna meg, mert a városvezetés egy személyben akarja eldönteni, hogy mi a jó.” [39]

Mindezek mellett az is megjelent számos szövegrészben, hogy az ideálisnak gondolt részvétel (bevonás) **alkalmas technikák** segítségével valósítható meg (a mostani gyakorlat e tekintetben távol áll a kívánatostól):

- „[A városkooperáció], maga az ötlet jó, csak a megvalósítás nem volt, de ha ezt valaki végig tudná vinni úgy, hogy tényleg az emberek, akik részt vesznek ezen, ők tudnák, hogy mire kéne válaszokat adni, és így még bevonnák őket valami olyan formában, hogy tényleg a véleményüket kéne adni, akkor ennek lenne értelme szerintem.” [30]
- „Mindenkit ott lehet bevonni egy folyamatba, ahova a képességei, a jártassága, a tőle elvárható reakciókészség adekvát, tehát nem tudom én, a nagyon-nagyon alacsony státuszú emberek is el tudják mondani a tők jó véleményüket. [...] A bevonás nagyon-nagyon gyakran formális, ami szükségképpen kudarcot eredményez, ugye a kudarc miatt a szakértőben kialakul egy állati erős ellenállás.” [31]
- „Kellene egy jó kis párbeszédet indítani [...] Nem ilyen kerekasztal és fórum, hanem valami más. Valamiféle nagyobb nyitottságra lenne szükség.” [34]
- „Erre vannak különböző technikák, [...] külföldön erre bevált gyakorlatok vannak. [...] Nagyon komolyan veszik az alulról jövő javaslatokat, tehát az nem fordulhat elő, ami nálunk gyakorlat [...]. Ha jön egy ilyen javaslatsor, akkor kötelesek érdemben válaszolni rá, pontról pontra, mindegyikre, és meg kell adni a viszontválasznak a lehetőségét is.” [48]

Már a technikák említése kapcsán is látható, hogy az érintetteknek nincsenek konkrét tapasztalatai olyan folyamatokkal kapcsolatban, amelyeket ideálisnak gondolnak. Mindez egészen világosan megnyilvánult abban, hogy számos esetben úgy érveltek az interjúalanyok a (nagyobb) részvétel mellett, hogy a javasolt eszközök, megközelítések a képességszemlélet alapján értékelve még nem jelentenék a részvétel tényleges lehetőségét. Sokszor a meglevő (nem deliberatív, a részvétel alacsony fokozatait kínáló) technikák jobb alkalmazása mellett érvelnek (pl. lakossági fórum, kérdőívezés), nem reflektálnak a szakértői hatalom és a közvetlen részvétel / képviselő útján történő részvétel dilemmájára. Mindez azt is jelenti, hogy ha történnének is változások, de azok ezen diskurzus mentén indulnának el, akkor az könnyen lehet, hogy a részvétellel kapcsolatos újabb kudarcokat és szkepticizmust eredményezne:

- „Ez lenne a cél: fölmérni, hogy ki mit szeretne, lehetne egy komolyabb felmérés, egy olyan, amit tényleg komolyan vesznek, mindenkit, kipostázni a küldeményeket és megkérdezni, hogy mit szeretne, mit csináljon a környezetében és ezt összegezni, lehet csak egy játszóteret akarnak a szomszédban vagy valami, tehát lehetnek ilyen dolgok, de ha szeretnék azt a dolgot, akkor azt kell megcsinálni, és ezeket a dolgokat kell bevenni az IVS-be és azt mondhattam, hogy x év alatt, amit lehet azt ezek közül megvalósítani, na hát ez egy idealizált állapot.” [30]
- „Ahhoz nyilván be kell vonni sok mindenkit, nyilván azért van itt egy gazdasági Kamara, hogy képviselje a cégeknek az érdekeit, a Kamara a maga módján ezt igyekszik is.” [32]
- „Hát, én híve lennék annak, hogy megkérdezzük a lakosságot, mint magánszemélyeket, és mint vállalkozókat is arról, hogy mit gondolnak, hogyan látják a fejlődés lehetőségét. [...] Pécssett nagyon sok intelligens ember van, és jó ötleteik vannak. [...] Egyrészt nyitnék egy online felületet és odatennék három-négy jó szakembert, akik feldolgoznák ezeket az ötleteket, odatennék mérnököt, odatennék gazdasági szakembert, odatennék településtervezőt esetleg, szociológiai vagy egészségügyi területen dolgozó embert, hogy a szakemberek, tehát nem politikusok, a szakemberek, akiknek ez a szakmájuk, ők szűrjék meg ezeket a beérkező ötleteket. [...] Attól függően, hogy ez milyen típusú javaslat, különbséget tennék a városfejlesztési és egyéb innovációs ötletek között. [...] Amelyik olyan, hogy kifejezetten városfejlesztési ötlet, azt elvinném a Pécsi Városfejlesztési Nonprofit Zrt. elé, hogy akkor ők illetve a politikusok foglalkozzanak vele, ami viszont innovációs ötlet, azt viszont elvinném vagy egy szellemi termékvédelem irányába, vagy létrehoznék egy olyan ilyen open lab jellegű dolgot.” [33]
- „Először [...] figyelembe [kellene] venni akár közmeghallgatáson, akár lakossági fórumokon a városlakók igényeit. Nyilvánvalóan e mellett van egy szakmai vonal. Gyakorlatilag azokat a konferenciákat kellene lefolytatni egy ilyen esemény kapcsán, amiket szerveznek civil szervezetek, szakmabeliek részvételével - nyilván a szakmai szempontokat figyelembe véve.” [39]
- „EU-nak is tök igaza van abban, hogy a horizontális és vertikális partnerség kapcsán a lehető legszélesebb köröket be kell vonni, addig úgy használtam a stakeholdereket, mint hogy akkor az érintetteknek egészen egyszerűen azon racionális ok által is vezérelve, hogy a megvalósítást nem fogják szétgányolni.” [41]
- „Úgy gondolom, hogy a normális képviselő a választóival egyeztet, igazából legalábbis minálunk ez elég erős elvárás.” [42]

A zárt és hívott terekhez képest természetesen jóval kevesebb szövegrész foglalkozott a **szertett terekkel** kapcsolatos ideákkal. Egyrészt az erőteljesebb (mozgalmi jellegű) alulról szerveződés fontosságát vetették fel (akár apellálva a politikai érdekekre). Másrészt megjelent az a vélemény, miszerint a helyi politikának feladata volna az alulról szerveződő folyamatok segítése, a szertett terek létrejöttének megkönnyítése:

- „Én azt látom, [ami itt] működhet, ez a mozgalmi jellegű dolog. Tehát nincsenek konkrét jogi kereti, nincsen bejegyzve, nincs közgyűlése, nincs választott vezetője, nincs klubtagsága, nincs tagdíja, gyakorlatilag egy teljesen alakatlan szerveződés olyan, mint a „Critical Mass” [39]

- „Mert ha ki tudjuk alakítani azt az igényt [...] a kerékpárosokban, akkor nyilván ők olyan bázist alkothatnak, amit szívesen választ a politikus a következő kampányában témaként. [...] És azért fog szóba állni kerékpáros civilekkel, mert azt gondolja, hogy e mögött tömeg áll.” [39]
- „A politikának ezt kellene generálnia, megkeresni azokat az embereket meg azokat a kis csoportokat, akik erre képesek és nem az, hogy most milyen vallású meg milyen politikai beállítottságú, hanem egyáltalán hogy akar-e valamit csinálni, és akkor azt mondani, hogy akkor én akkor képviselőként vagy akár egy nagyobb fórumként vagy polgármesterként odaállok mellé és akkor csináljuk és csináljátok, és baromira nem érdekel, hogy mire szavaztál és melyik templomba ülsz be.” [10]

8.4. A részvétel korlátait megszüntető folyamat

Az ideális folyamatról alkotott elképzeléseknek értelemszerűen része, hogy a részvételt korlátozó „átváltási tényezők” megszüntetése. A 7. fejezetben részletesen elemeztük a részvétel korlátait (erről a 7.4. alfejezet leltárszerű felsorolást is kínál). Az interjúalanyok, miközben az általuk ideálisnak vélt folyamat összetevőiről beszéltek, igen gyakran említettek olyan témákat, amelyek tulajdonképp a korábban azonosított átváltási tényezők lebontásáról szólnak. Ilyen értelemben ezek utat is mutatnak az ideálisabb részvétel felé vezető út konkrét lépéseivel kapcsolatban. A vonatkozó szövegrészek az alábbi szempontokat kínálják e tekintetben:

- ne akkor kezdjenek kapkodni, amikor már pályázati kiírás van. Akkor már nem lehet érdemben lefolytatni a részvételi folyamatot
- folyamatosság
- a tervezés és a megvalósítás közti tényleges kapcsolat
- hosszabb folyamat
- érdemi tájékoztatás
- érthető nyelvezet
- rövid de tartalmas dokumentum, amit „élmény lenne olvasni” [4]
- a hiányzó kommunikációs csatornák kiépítése
- pozitív visszacsatolást adni a városnak / apparátusnak, ha lépnek egyet jó irányba
- előkészíteni, munkát tenni bele

A részvétel korlátainak megszüntetése

<p>A részvétel keretei</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Csak úgy lehetne, hogyha megvolna, hogy a közeljövőben mit szeretnénk és akkor bevonni időben az embereket és nem úgy, hogy most megvan egy pályázat, kiírta a kormányzat, és akkor puff, nekivágunk, mert ott már nem tudod bevonni a lakosságot, meg a civil társadalmat, egyszerűen nincs rá idő.” [10] - „Szerintem talán sosem lehet így elengedni a-a lakosságnak meg a városrészeknek a kezét. És ez a jelenlét programot meg a jelenléteket azt folyamatosan tartani kell és így ez adja is, hogy egy ilyen hosszú-hosszú-hosszú fonalláncolat, amit nem szabad megszakítani és így nem szabad azt gondolni, hogy-hogy ha még így meg is állnak bizonyos pillanatokra a folyamatok vagy a közös gondolkodás vagy néha mi is így azt gondoljuk, hogy megálltunk. De szerintem így is visszagondolva azért vannak már elért kisebb célok, amikből aztán van a nagy cél.” [13] - „Meg kellene teremteni azokat a csatornákat, ahol aki akar, az tudjon valamit csinálni, véleményt nyilvánítani.” [25]
<p>A folyamatok menedzselése</p>	<ul style="list-style-type: none"> - „Sokkal inkább társadalmasítanám ezeket a döntéseket, tehát ehhez egy nyugodt tervezési szakasz kellene, tehát nem ripsz-ropsz dönteni, mert ez egy macerás dolog, ha kiviszem a tömegbe a gondolatomat, mert nem értenek hozzá, tehát ez egy bizonyos tudás. Nekem le kell tudni fordítani annyira egyszerű tömondatokra,” [1] - „Hogy kellene egy olvashatóbb valami, egy kivonatosabb valami, hogy mit akarunk [...], fölrakni az [...] internetre, hogy lássák az emberek, hogy na ezt akarunk, azt akarunk; a mai világban egy ilyen grafikai tervezés nem egy bonyolult dolog.” [15] - „Mondjuk a helyi sajtó az ebben fontos szerepet játszhatna, de nagyon kevés anyag van a helyi sajtóban arról, hogy milyen fejlesztések vannak, tehát egy-egy ilyen hírként fölmerül, hogy amikor az intermodális pályaudvarnak a tervezése elindult, akkor az így volt 1-2 napig a sajtóban, vagy de ilyen nyomkövetés legyen arról, hát én [...] nem látom.” [7] - „Az intermodális pályaudvar kapcsán volt 2011-ben vagy 2012-ben egy valami nyolc-, vagy kilencezer fős lakossági fölmérés a közlekedésről, na ennek az adatait viszont nem tudjuk, hogy hol vannak, azt többször kértük, hogy tők jó lenne nyilvánosságra hozni.” - „Egyensúlyra törekedjünk, megvalósítható legyen, azokat a problémákat kezeljük, amik tényleg az adott városrészben adóttak és ne úgy általában beszéljünk a dolgokról. Mert annak az a vége, ha általában mondok valamit, a végrehajtók azt csinálnak, amit akarnak. Gyakorlatilag nagyon figyeltünk arra, hogy azok a konkrétumok amit leírunk, azok konkrétan a város problémájának megoldására irányuljanak.” [20] - „[A <i>stratégiai dokumentum</i>] az legyen olyan, ahol mindent el kell olvasni.” [32] - „Szerintem nagyobb bizalom kiépítésére és nyitottságra van szükség.” [34] - „Hogyha a jó példákat lehetne tovább vinni, akkor talán az volna, ami leginkább erre szorítaná utána a többieket is. [...] Meg kell dicsérni egy kicsit őket, hogy ezt milyen jól csinálják, hogy ezt megkérdézik és mások nem is, de ők mennyire jók, na azután továbbgyűrűzik és akkor legközelebb is meglesznek hallgatva az emberek.” [35] - „Nem kell Nobel-díjasnak lenni ahhoz, hogy ezek a dolgok átláthatók legyenek, nem kell duplaagynak lenni ahhoz, hogy ezek megérthetők legyenek, ezek nagyon is józan paraszti ésszel megérthető dolgok. [...] Az lenne a szakember dolga, hogy lefordítsa olyan magyarra, amit egy érettségizett ember megért.” [45] - „Tehát a társadalom bevonása, de [...] nem előkészítetlenül, hanem sok munkával, átrágott anyagok közreadásával; olyan anyagokkal, amire odafigyelnek az emberek.” [45]

9. Összefoglalás

A tanulmányban a megyei jogú városokban vizsgáltuk a helyi fejlesztések folyamat aspektusát. Három megyei jogú városban (Kecskemét, Pécs és Szeged) végeztünk 2015 és 2016 során interjúzást a helyi fejlesztések érintettjei körében. Az elkészült 49 interjú szó szerinti átiratát kvalitatív tartalomelemzés útján elemeztük, ahol a kódokat deduktív uton, a képességszemléletből származtattuk: értékek, zárt tér, hívott tér, szerzett tér, a részvétel korlátai. Ez kiegészült egy hatodik kóddal (ideális folyamat), amely arra adott lehetőséget, hogy a szereplők által ideálisnak tartott folyamatot összevessük a képességszemlélet érveivel.

Az elemzés során a **közügyekben való részvétel tényleges lehetőségét** állítottuk középpontba, azaz vizsgálatunk nem ölelte fel a képességszemlélet **agency** fogalmának valamennyi összetevőjét. Azt, hogy az egyes szervezetek saját „normál működésük” kapcsán milyen lehetőségekkel és korlátokkal szembesülnek (pl. egy vállalatot mi akadályoz abban, hogy profitabilisen termeljen; az önkormányzatot abban, hogy az egészségügyi ellátást megszervezze és menedzselje) kívül maradt vizsgálódásainkon – illetve csak olyan szintig érintettük, ahogy ez a közügyekben való részvétel megértéséhez szükséges volt.

A képességszemlélet nem egy zárt módszer, amely előre adott lépéssort kínál az elemzéshez. Inkább abban nyújt segítséget, hogy másként tekintsünk a helyi fejlesztési folyamatokra, rávilágítson a korábban foygelmen kívül hagyott (de a jóllét szempontjából releváns) aspektusokra és segítsen fókuszot találni. Úgy véljük **a képességszemlélet segítségével sikerült rámutatni** a helyi fejlesztési folyamatok mögötti értékelköteleződésekre (amely többnyire nem része az ilyen jellegű elemzéseknek), illetve arra, hogy a részvétel / ágencia megértéséhez egyrészt meg kell érteni hogy (a) hogyan formálódnak a részvétel keretfeltételei és ebbe kiknek van beleszólása, másrészt, hogy (b) a kialakított részvételi terekben milyen tényezők akadályozhatják a szereplőket abban, hogy valóban élhessenek a részvétel elvi lehetőségével (a részvétellel, mint eszközzel).

9.1. Értékek a helyi fejlesztések kapcsán

Az interjúk alapján a helyi szereplők nem egységesek a tekintetben, hogy a helyi fejlesztéseknek milyen **értékelköteleződések** mentén kellene folynia. Az interjúink alapján a szereplők jelentős része tart fontosnak olyan értékeket, mint a fenntarthatóság, az emberközpontú fejlesztés, a társadalmi igazságosság, vagy a helyi tudás fontosságának elismerése. Ugyanakkor jelenleg nem ezek az értékek alakítják a fejlesztés gyakorlatát.

Legjobb esetben is csak retorikájukban, kiüresítve vannak ezek jelen a fejlesztési dokumentumokban. A helyi fejlesztés érdemi hasznaiból számos csoport nem részesül.

A fejlesztés gyakorlatát ehelyett **egy sajátosan kettős értékelkötelezés** irányítja: (1) egyrészt felfedezhető olyan **„mainstream” értékek**, mint a „nagy megoldások” keresése, a nagy szereplőkre irányított figyelem, a jövedelmtermelő képesség (versenyképesség) előtérbe helyezése más aspektusokkal szemben, domináns irányok (pl. feldolgozóipar, EKF) kijelölése. (2) Másrészt talán még az előbbinél is nagyobb jelentősége van egyfajta **pragmatikus hozzáállásnak**: azt fejlesztjük, amire pénzt adnak; vagy amit a kormányzat, vagy az országos pártpolitikai irányvonalak számunkra kijelölnek (függetlenül attól, hogy ez a településnek érdeke-e vagy sem). Legjobb esetben a helyben fontosnak gondolt fejlesztési ötleteket megpróbálják „áruhában” ezekhez az irányokhoz igazítani.

Emellett határozottan megmutatkozott a döntéshozó hatalommal bírónak egy sajátos pótlólagos motivációja: a **rövid távú politikai előnyszerzés** (amely a politikai értelemben látványos akciók felé tolja el a helyi fejlesztést). Illetve a szereplők észlelése szerint markánsan jelen van a **korrupció**, amikor az egyéni hasznoszerzés motivációja világosan a közérdek elé kerül.

A **részvétel értékessége** kapcsán szintén megoszlottak a vélemények. A helyi fejlesztés számos érintettje számára önmagában is értékes a részvétel lehetősége (így a helyi fejlesztés folyamata az eredménytől függetlenül is értékelés tárgyát képezi). A szereplők egy másik része számára a részvétel mint eszköz bírt jelentőséggel: annak segítségével előmozdhatják az általuk értékesnek tartott fejlesztési kimeneteket.

Ugyanakkor nem minden szereplő számára kívánatos a széles körű részvétel. Akik ezt az álláspontot képviselik jellemzően a helyi fejlesztés zárt terének szereplői²⁰, azaz (politikusi, apparátusbeli, vagy szakértői pozíciója alapján) ők maguk aktív részesei a fejlesztési folyamatoknak. Azaz valójában nem találtunk olyan véleményt, amikor is egy szereplő a saját részvételét ne tartotta volna értékesnek. Valójában **a részvétellel szembeni negatív attitűd mindig mások részvételére vonatkozott** – ráadásul többnyire az elfoglalt hatalmi pozícióknak megfelelően (kit képviselne, laikus stb.).

²⁰ Fontos hangsúlyozni, hogy a zárt tér szereplői közül messze nem mindenki van a széles körű részvétel ellen.

9.2. A részvétel tényleges lehetősége

Elemzésünk megmutatta, hogy a helyi fejlesztés érintettjei nagyon különböző lehetőséggel rendelkeznek a tekintetben, hogy **ágnessé** válhassanak. Miközben a részvétel elvi lehetősége (a korlátozás hiánya) nagyon sok szereplő számára adott, valójában **a helyi fejlesztés érintettjeinek többsége számára a részvétel tényleges lehetősége nem áll fenn**. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a hívott terek nem töltik be funkcióikat, vagy hogy a szerzett tereket nehéz létrehozni, vagy abból kiindulva hatást gyakorolni. Az érdemi ágencia még a zárt tér szereplőinek jelentős része számára sem valódi lehetőség.

A helyi fejlesztési döntések valójában nagyon kevés szereplő részvételével, a helyi szereplők számára többnyire átláthatatlan és befolyásolhatatlan csatornákon keresztül születnek.

A **hatalom szintjeit** vizsgálva elmondható, hogy a helyi fejlesztésekre igen jelentős befolyással vannak a nemzeti szinten (részint a kormányzat, részint az ahhoz igazodó intézmények által) hozott döntések. A globális szint (multinacionális vállalatok és az EU) befolyását jóval kisebbnek érzélik a szereplők. A fejlesztés nemzeti szintről érkező kereteit a helyi szereplők többnyire inadekvátnak találják, amely inkább hátráltatják, mint segítik őket.

A **hatalom formái** kapcsán ki kell emelni a **rejtett hatalom** hatalmas jelentőségét. A szereplőknek szinte egybehangzó észlelése volt, hogy a lényeges kérdések nagyon jelentős része nem a formális és többé-kevésbé átlátható csatornákon keresztül zajlik. Nagyon sok esetben még a hívott és szerzett térben is a rejtett hatalmi formák használatát tartják az érintettek célravezetőnek. A rejtett hatalomhoz való hozzáférés szoros összefüggésben áll a gazdasági és a politikai hatalommal.

A **zárt tér** elemzésének egyik legfontosabb tanulsága, hogy **a helyi fejlesztés formális intézményei** a szereplők elmondása szerint **nem töltik be funkciójukat** (részben, vagy gyakorlatilag egyáltalán nem). A deliberatív részvételen alapuló helyi fejlesztéssel szemben többnyire felhozott problémák, így igen erőtlen érvvé válnak, hiszen a képviseleti és szakértői hatalmon alapuló status quo sem tűnik működőképesnek.

A képviselőtestület sem az értékek megvitatásának nem képi színterét, sem a szakértői támogatással hozott „felelős döntéshozatal” nem érhető tetten működésében. A végletekig lecsupaszított intézmények (pl. igazodás az országos pártpolitikai irányvonalakhoz, frakciófegyelem stb.) az információs bázist minimálisra szűkíti. A képviselők szinte teljesen informálatlanok amikor döntést hoznak. A meghozott döntések (pl. az elfogadott helyi fejlesztési dokumentumok) csak kis részben formálják a helyi fejlesztési döntéseket. Azok

kiszámíthatatlanok, ötletszerűek (részint az országos elképzelések lekövethetetlen változásai miatt). A támogató szakértők arról számolnak, be, hogy a számukra adott keretek akadályozzák a szakmai munkát (még ha teljesen nem is lehetetlenítik el).

A fejlesztési tervek kialakítása kapcsán eltérő **hívott tereket** alakítanak ki a nevesített partnerek és a lakosok részére. Ezekben a hívott terekben a szereplők széles köre számára adott a részvétel elvi lehetősége, amely azonban nem válik tényleges szabadsággá.

Valójában **ezek a terek jórészt nem töltik be a tőlük elvárható funkciókat**. Egyrészt alapvetően a helyi fejlesztési dokumentok készítése kapcsán jönnek létre. Ahogy a fejlesztés egyre konkrétabb lépések felé halad, úgy tűnnek el a részvételi elemek. Másrészt a szereplők (az előre kijelölt keretek mellett) a részvétel nagyon alacsony fokozataival találkoznak e terekben. A lakosok esetén a részvétel hiányát jellemző módok (manipuláció és terápia) mellett leginkább az informálás jelenik meg. A nevesített partnerek esetén belép e mellé a konzultáció meghatározó elemként. De még ez is csak a szimbolikus részvételt testesíti meg, valódi biztosítékokat nem kínálva.

Azaz az érintettek általános észlelése az, hogy a hívott terekben számukra részint alkalmatlan keretek között, biztosítékokat nem kínáló, és a deliberációt nélkülöző módon vitathatnak meg olyan ügyeket, amelyek szerintük nem a helyi fejlesztések leglényegesebb momentumai. A szempontjaik tényleges érvényesülése esetleges. A meghívás csupán a megvitatásra szól; a döntéshozatal, vagy az ellenőrzés kapcsán nincs tényleges befolyásolási lehetőségük.

A hívott tér működését a tervezői oldal sem feltétlenül tartja megfelelőnek (bár ebben megoszlanak a vélemények). Sok tekintetben a tervezői oldal a meghívottakhoz hasonlóan csalódott a folyamatokkal kapcsolatban (akár a kívülről kapott keretek miatt, akár a megvalósult részvételi folyamatok sikertelensége miatt – ez utóbbit sok esetben a résztvevőkhöz kötik, pl. nem konstruktív, laikus stb.)

Nagyon fontos üzenete az elemzésünknek, hogy a tervezői és helyi döntéshozói oldal részvétellel kapcsolatos szkepticizmusa sok tekintetben korábbi tapasztalatokból építkezik. Ugyanakkor ezek a tapasztalatok olyan eszközök használatából erednek, amelyek a részvétel nagyon alacsony fokozatait kínálják, számos folyamatmenedzselési hibával bírtak és a résztvevők kevés tapasztalattal bírtak a részvétel kapcsán. Azaz ezek „érvényessége” alacsony.

Mindezek alapján a helyi szereplők gyakran alternatívákat keresnek a hívott térrel szemben. Egyrészt van, aki nem kap meghívást. Másrészt a szereplők jelentős része elégedetlen a hívott terekkel. Ugyanakkor az interjúk alapján a **szerezett terek** kialakítása

nehézkés, kiváltképp pedig az innen kiinduló tényleges hatásgyakorlás (jóllehet nem példa nélküli).

Mindezek alapján a szereplőket számtalan **átvétési tényező** akadályozza abban, hogy részvétellel mint eszközzel valóban élhessenek. Másként fogalmazva a helyi szereplők számára nem áll fenn a részvétel tényleges lehetősége.

A tanulmányban leltárt készítettünk e korlátozó tényezőkről, amelyek kijelölik a helyi fejlesztés folyamat aspektusával kapcsolatos beavatkozási pontokat. A **részvételt korlátozó tényezők** egyik jelentős csoportja arra vonatkozik, hogy a részvétel lefektetett keretei nem megfelelőek a szereplők számára (és nem áll módjukban azokat alakítani). A korlátok másik jelentős csoportja pedig a részvételi folyamat nem megfelelő voltára vonatkozik.

Ennek megfelelően nem csoda, hogy jelentős szerepet kapnak a részvétel „mentális korátai”, azok az önkorlátozó mechanizmusok, amelyek révén a szereplők saját magukat tartják távol a részvételtől (pl. távol áll tőlem, úgysem fognak meghallgatni, kellemetlen élmény lesz, csak ki akarnak használni).

Összességében a helyi fejlesztéssel kapcsolatban a vizsgált városokban nem beszélhetünk valódi részvételtől. A részvétel terei formálisan létrejönnek, a korlátozásoktól való mentesség a szereplők jelentős részére fennáll. Ám a részvétel terei nem válnak az agency valódi terévé; nem töltik be funkciójukat: sem az értékek nyílt megvitatása, sem az érvényes tudás közös megalkotása kapcsán.

Ennek alapján a helyi fejlesztés folyamatának újragondolására volna szükség. A fejlesztési folyamat jelen formájában ugyanais valamennyi résztvevő számára kellemetlen (rossz érzést okoz); még ha különböző okokból kifolyólag is (többletteher, felesleges cirkusz, kirekesztettség, a beletett munka értelmetlen volta stb.). Emellett valamennyi szereplő úgy érzi hogy kevés a rendelkezésre álló idő és túl kicsi a folyamat feletti helyi autonómia.

A mostani fejlesztési folyamatok nem csak a képességszemlélet, de a szereplők döntő többsége szerint is igen messze van a ideálistól. Az **ideális folyamatról** alkotott elképzelésekből a helyi szereplők többsége jóval szélesebb körű, és érdemibb részvételt szeretne, ahol a szereplők valós jogosítványokat kapnak a folyamat során. A helyi szereplőkben (beleértve a lakosokat is) a sikeres helyi fejlesztéshez szükséges tudás hordozóit látják. És olyan alapértékeket helyeznének középpontba, mint az ember-központú fejlesztés, a társadalmi igazságosság és a fenntarthatóság.

Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a szereplők jelentős része ugyanúgy kevés tudással és tapasztalattal rendelkezik a deliberatív részvétel kapcsán, mint a tervezők. Így amikor nagyobb részvétel mellett érvelnek sokszor olyan technikákat és folyamatokat említenek,

amelyek a képességszemlélet alapján nem hoznának valódi részvételt. Amennyiben a valós változások e diskurzus mentén indulnak el, úgy a részvétellel kapcsolatos további kudarcélmények várhatóak.

A változást igénylőkkel szemben áll a szereplők egy másik köre (jellemzően a mostani hatalmi központ tagjai), akik nem tartják kívánatosnak az ilyen irányú elmozdulást. Ebből is látszik, hogy a helyi fejlesztési folyamatokban történő elmozdulás nem egyszerűen egymás meg nem értéséből fakad, és nem is egyszerűen „szakmai kérdés”, hanem hatalmi kérdés. Az elmozdulás meglevő hatalmi pozíciókat kezdene ki.

9.3. A helyi fejlesztés néhány elméleti alapvetésének újragondolása

Az eredményeink lehetővé teszik, hogy reflektáljuk a helyi fejlesztés szakirodalmának néhány alapvető területére, mint: (1) a helyi fejlesztések szereplői; (2) a stratégia szerepe; (3) a fejlesztésre vonatkozó tudás és a döntéshozatal viszonya.

(1) A helyi fejlesztésekkel kapcsolatos gondolkodás sok esetben határozottan szektorokhoz és szintekhez köti a **szereplőket**. A helyi szereplőket általában szektorokhoz kötve szokás felsorolni (pl. helyi kormányzat, vállalkozások, ügynökségek, civil szervezetek stb.) (pl. Swinburn et al 2006; Lengyel 2010, Bajmócy 2011). Elemzésünk szerint e kategóriák pontatlanok és nem segítik a helyi fejlesztések dinamikájának megértését.

Elemzésünkben (bár voltak tipikusan civil, vagy tervezői témák, perspektívák), nem elsősorban a szektorhoz való tartozás mentén váltak szét az interjúalanyok interpretációi. A hatalmi (döntéshozói) központtól való távolság – amellyel Maier (2001) jellemezte a helyi fejlesztések szereplőit – már több eligazítást adott, de még ez is sok ponton félrevezetőnek bizonyult. Például a zárt tér egyes tagjainak perspektívája nagyon közel állhat bizonyos civil szervezetek képviselőinek szempontjaihoz. Avagy egy-egy közgyűlési tag, vagy vállalatvezető interjújában egyszerre voltak jelen „politikusi” / „vállalatvezetői” és „állampolgári” perspektívák.

Valójában a szereplőket komplex viszonyulások fűzik egyszerre több szektorhoz is, különböző (néha akár egymással ellentmondásban álló) szerepeket is betölthetnek, és egyszerre befolyásolják viselkedésüket egyéni (állampolgári, fogyasztói stb.) és szervezeti (pl. vállalati-, vagy pártérdek) motivációk. Képviselő és képviselő, vállalat és vállalat, civil és civil között ég és föld lehet a különbség. Úgy véljük a helyi szereplőkről kialakított precízebb kép – pl. amelyet Avelino és Wittmayer (2016) javasolt más területen – alapvető fontosságú lenne a helyi fejlesztési folyamatokkal kapcsolatos elméletalkotás számára.

A szereplők elválnak a formális-informális, profitorientált-non-profit, közintézmény-magánintézmény dimenziók mentén, de ezek között átjárások is vannak. Jellemzi őket továbbá a hatalmi központtól való távolság, de ez eltérhet a hatalom látható, rejtett és láthatatlan formái kapcsán. Emellett a szereplők bonyolult és változatos hatalmi viszonyok részesei, amelyek jelentősen hatnak tevékenységükre (és ez sokszor független a korábbi dimenzióktól), pl.: szakértő-laikus, munkáltató-munkavállaló, felnőtt-fiatalkorú, többség-kisebbség, férfi-nő, gazdag-szegény, kicsi-nagy.

(2) A helyi fejlesztés elmélete szereint a **helyi fejlesztési stratégiák** célja, hogy a szereplők erőfeszítéseit koordinálva és köztük szinergiákat létrehozva lehetővé tegye az értékesnek tartott vízió elérését (pl. Swinburn et al 2006). A stratégiai szemlélet nyilvánvalóan a múltból építkező allokatív megközelítésen, illetve az ad hoc beavatkozásokból eredő „hatékonyságvesztésen” akar túllépni. A stratégia egyik legalapvetőbb feltételezett tulajdonsága, hogy a helyi szereplők kísérletet tesznek arra, hogy megvalósítsák.

Az empirikus elemzés azonban jelentősen árnyalta ezt a képet. A szereplőknek gyakorlatilag egyöntetű véleménye, hogy a stratégia alig van (vagy egyáltalán nincs) hatással helyi fejlesztési gyakorlatra. Ezzel együtt betölt bizonyos funkciókat, így tartalma nem teljesen indifferens. Például hivatkozási alappá válhat (a „megfelelő” részekből lehet szemezgetni; a nem kívánatos ötletek hiteltelenséggel); a rá épülő (szintén jogszabályi kötelezettségből eredő) kötelező feladatok teljesíthetők segítségével; intellektuális kaland; a tervezési folyamat valós politikai tartalommal bír stb.

Ezzel együtt a tervek funkciója igazán akkor érthető meg, ha a **helyi fejlesztés céljával kapcsolatos narratívákkal** együtt tárgyaljuk. A szereplők nagyon jelentős része (és köztük a zárt tér szereplőinek túlnyomó többsége) a helyi fejlesztést a kívülről jövő fejlesztési források elköltésének folyamataként értelmezi. Azaz a helyi szereplők „mindennapi tevékenységének” eredménye (még ha a vízió irányába is mutatna, és egymással szinergikus hatásokat generálhatna is) nem része a helyi fejlesztésnek. Helyi fejlesztés az, ami erre szánható közpénzekből jön létre, tehát szükségszerűen jól elhatárolható kezdettel és véggel rendelkező projektekből áll.

Ez alapján már nem meglepő, hogy a helyi fejlesztési dokumentumok legfontosabb eleme az interjúk alapján a bennük szereplő projektlista. E projektlista azonban jórészt a tervezési folyamattól függetlenül kerül bele a dokumentumba (jelentős részben háttéralkuk, rejtett hatalmi formák és a nemzeti szint beleszólásának következményeként). Mindez a

képességszemlélet fogalmaival leírva egy sajátos átváltási tényező, amely a helyi fejlesztési dokumentum mint eszköz használatát korlátozza.

Mindez azt is maga után vonja, hogy **a szereplők szemében nem az az igazán lényeges mozzanata a helyi fejlesztéseknek**, hogy mi van a helyi fejlesztési dokumentumokban. Sőt nem is a dokumentumok tervezési folyamata képi a részvétel igazán lényeges terét. A szereplők többsége számára a helyi fejlesztés valósága a projektek megvalósítása kapcsán mutatkozik meg. Ezzel kapcsolatban viszont a részvételnek sem a hívott sem a szerzett terei nem igazán működnek.

(3) Az előző két építőelem áttekintése is szükséges volt a harmadik érinteni kívánt terület: **a fejlesztésre vonatkozó tudás és a döntéshozatal viszonyának** elemzéséhez. Az általános elképzelés szerint a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos tudás előállítására szakértői feladat, amelyet a szakértők akkor tudnak jól ellátni, ha (a) ehhez megfelelőek a keretek, pl. van rá elég idő; (b) a politika nem avatkozik közbe. A szakértő alapvetően javaslatokat fogalmaz meg (pl. scenáriókat vázol fel), ezek közül a politikai döntéshozónak a dolga, hogy válasszon – a politikai szintéren. A szakértői munka minőségének tehát egyrészt az árthat ha a politika beavatkozik, másrészt az, ha a laikus beleszól (neki maximum a politikai szintér befolyásolásával kellene foglalkoznia).

Elemzésünk megmutatta, hogy ez a közkeletű vélekedés igen mélyen gyökerezik; sok szereplő gondolkodásában visszaköszön, és így alakítja is tevékenységüket. Ugyanakkor a valóság e képnél jóval árnyaltabb, és más interpretációk (akár ugyanazoknál a szereplőkénél is) ellentmondanak e konvencionális képnek.

- A szereplők valóságát az az élmény uralja, miszerint a politikai szintéren a szakmai érvek sokszor süket fülekre találnak; ott szakmaiatlan döntések születnek. Nagy hangsúlyt kapott a megszólalásokban a szakmai vs. politika konfliktus. Így nem csoda, hogy nagyon sok szereplő azért emelt szót, hogy nagyobb hangsúlyt kapjanak a szakmai érvek a fejlesztések során.
- Ezzel együtt nem kérdőjelezték meg a szakmai és politikai színteret elválasztó mély árkot. Úgy vélték, hogy a szakértői munka vége a javaslatlétél, csak kár, hogy ez nem kap kellő teret a döntéshozatal kapcsán.
- Az érintetti szerepek körüljárásának viszont igen nagy tanulsága, hogy ez a hipotetikus szereplő, aki a döntéshozatali szintéren hangot adna a szakmai érveknek (a policy maker?) nem létezik. Valójában nincsen ilyen szereplő. Valójában ha a szakértők nem vesznek részt a döntéshozatali szintér „politikai” vitáiban, akkor maximum a fejlesztési

dokumentumok képviselik a „szakmaiságot” – amikről viszont kiderült, hogy (a) senki sem olvassa őket; (b) nem igazán alakítják a valóságot.

A helyzet viszont még ennél is összetettebb, legalább két területen. Egyrészt **a politikai színtér szelektíven felhasználja a szakértői érveket** – azokat amelyek alátámasztják mondanóját és hiteltelenítik az ellenfelek álláspontját. Az egyéb érvek, dilemmák pedig egyszerűen eltűnnek a sülyesztőben. Ilyen módon a szakértői állásfoglalások (ha még oly semlegesnek is szánták őket), a politikai játszmák részévé válik. Senki nem marad semleges – jóllehet érveit lehet, hogy nem szándékainak megfelelően fogják használni.

Másrészt a szakértői oldalon létrehozott tudás semlegessége nem tartható feltevés, amellyel bizonyos síkon maguk a szereplők is tisztában vannak (így részint ellentmondva a szakmai és politikai elkülönítés kapcsán saját maguknak). Egyrészt számos interjúalany rávilágított arra, hogy a szereplők kezében meglévő „helyi tudás” becsatornázása fontos feladat. A helyi fejlesztésekkel kapcsolatos érvényes tudás előállítása nem klasszikus / kizárólagos „szakértői” feladat. Másrészt a szakértők munkájuk során világos értékelköteleződések mentén dolgoztak és ezt nyíltan fel is vállalták (pl. a részvétel, vagy a fenntarthatóság elve mellett tették le a voksot). Arról is beszámoltak, hogy ez hatással volt a munkájuk eredményére. És az is megjelent, hogy sok esetben pont a mögöttes előfeltevések / értéktartalom miatt döntenek egy-egy javaslat megtétele mellett, vagy ellen (pl. ezért mellőzték a kis lakosságú, a lemaradókat hátrahagyó Pécs elképzelését; ezért nem lehetett több esetben a koncepció részévé tenni a kormányzással kapcsolatos részeket).

Azaz miközben tovább él a modernitás egyik legalapvetőbb elképzelése (a szakértői és politikai színterek elválasztása), a valóság inkább úgy tűnik Latournak (1993) ad igazat: a fejlesztéssel kapcsolatos tudás előállítása, illetve a döntéshozatal (politikai) színtere sokszorosan összekapcsolódik. A résztvevők egy hibrid hálózat részét alkotják: állampolgárok és a tudás birtokosai, illetve érvényességének megítélői egyben. És e minőségeikben változatos viszonyok résztvevői: képviselő-képviselt; laikus-szakértő stb.

A szakértői és politikai színtér működésének igazi kerékkötője nem a két felségterület összekapcsolódása (az ugyanis elkerülhetetlen), hanem az összekapcsolódás tényének a tagadása. Valójában ez akadályozza meg, hogy a helyi fejlesztéssel kapcsolatban minőségi tudás jöjjön létre, és azt is, hogy ez a tudás a döntéshozatali folyamat érdemi részévé váljon.

Irodalomjegyzék

- Avelino, F. – Wittmayer, J. M. (2016). Shifting power relations in sustainability transitions: A multi-actor perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 18, 5, pp. 628-649.
- Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
- Bajmócy Z. – Gébert J. (2014): Arguments for deliberative participation in local economic development. *Acta Oeconomica*, 64, 3, pp. 313-334.
- Bajmócy Z. – Gébert J. – Elekes Z. – Páli-Dombi J. (2016): Beszélünk a részvételről... Megyei jogú városok fejlesztési dokumentumainak elemzése az érintettek részvételének aspektusából. *Tér és Társadalom*, 30, 2, 45-61.
- Bodorkós B. – Kajner P. – Kovács E. – Peták P. – Péterfi F. (2006): *RAJTunk múlik! Hogyan szervezkedjünk és képviseljük érdekeinket a lakóhelyünkön*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- Brinkmann, S. – Kvale, S. (2015): *InterViews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Third edition. Sage, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC.
- Crocker, D. A. – Robeyns, I. (2010): Capability and Agency. In: Morris, C. W. (ed.): *Amartya Sen Cambridge Companion to Philosophy*. Cambridge University Press, New York, pp. 60–90.
- Dryzek, J. S. (2000): *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford – New York: Oxford University Press,.
- Gaventa, J. (2006). Finding the spaces for change: a power analysis. *IDS bulletin*, 37, 6, 23–33.
- Gébert J. (2015): Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján. *PhD értekezés*. SZTE Közgazdaságtani Doktori Iskola, Szeged.
- Gébert J. – Bajmócy Z. – Málovics Gy. – Pataki Gy. (2016a): Eszközöktől a jóllétig: a helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képességszemléletben. *Tér és Társadalom*, 30, 2, pp. 23-44.
- Gébert J. – Bajmócy Z. – Málovics Gy. – Juhász J. – Méreiné Berki B. (2016b): Képességek, vagy eszközök? Interjúelemzés. *SZTE GTK Műhelytanulmányok*, MT-GTKKK-2016/1. SZTE Gazdaságtudományi Kar, Szeged. (ISBN: 978-963-306-502-0)
- Latour, B. (1993): *We have never been modern*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Maier, K. (2001): Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder? *European Planning Studies*, 9, 6, pp. 707–719.
- Pálné Kovács I. (2008): Az új várospolitika kormányzási filozófiája. *Tér és Társadalom*, 1, pp. 45–58.
- Pike, A. – Rodriguez-Pose, A. – Tomaney, J. (2006): *Local and Regional Development*. Routledge, London – New York.
- Porter, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York.
- Robeyns, I. (2005): The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development and Capabilities* 6, 1, pp. 93-117.
- Samuels, J. (ed) (2005): *Removing unfreedoms. Citizens as agents of change in urban development*. ITDG, London.
- Sen, A. K. (1993): Capability and Well-being. In Nussbaum, M. C. – Sen A. K. (ed.): *The Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford. pp. 30-53.
- Sen, A. K. (1999): *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford – New York.

- Swinburn, G. – Goga, S. – Murphy, F. (2006): *Local Economic Development: A Primer. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*. The World Bank, Washington, DC.
- Titscher, S. – Meyer, M. – Wodak, R. – Vetter E. (2000): *Methods of Text and Discourse Analysis*. Sage Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi.

1. sz. melléklet: Interjúfonál

1. Általános kérdések

1. Kérem, meséljen a munkájáról!
2. Hogyan kapcsolódik ez a munka a település életéhez?
3. Hogyan kapcsolódik munkája a helyi tervezési, településfejlesztési folyamatokhoz?

2. Településfejlesztés- és tervezési folyamatokkal kapcsolatos tapasztalatai, beleértve az előző ciklust (2007-2013)

1. Hogyan jellemezné a 2014 előtti települési tervezési folyamatokat? Hogyan tudná értékelni ezeket? Mi az, amivel elégedett, elégedetlen? Mi az, amit hiányol? Miért?
2. Meséljen az előző tervezési ciklus (2007-2013) helyi tervezési folyamatairól! Hogyan értékeli a tervezési folyamatot? Mi az, amivel elégedett, elégedetlen? Mi az, amit hiányol? Miért?
3. Mik voltak a legfontosabb helyi fejlesztési tevékenységek 2014 előtt a településen? Mit gondol ezekről? Miért? Mi az, amit jónak tart? Mi az, amit másképpen kellett volna csinálni? Mi az, amit hiányol?
4. És melyek voltak kifejezetten az elmúlt ciklus (2007-2013) legfontosabb fejlesztései/fejlesztési folyamatai a településen? Mit gondol ezekről? Miért? Mi az, amit jónak tart? Mi az, amit másképpen kellett volna csinálni? Mi az, amit hiányol?
5. Az eddig elmondottak alapján hogyan érzi: a korábbiakban mennyiben valósultak meg a településen a helyi fejlesztési tervekben foglaltak? Mit gondol erről/hogyan értékelné ezt? Miért?
6. Egyáltalán: mi a helyi tervezési folyamatok funkciója? Mi kellene, hogy legyen optimális esetben? Hogyan érvényesül ez az adott településen? Mi e tervezési folyamatok viszonya a helyi fejlesztési folyamatokhoz? Mit gondol erről? Miért?

3. Tervezési folyamat, Integrált Városfejlesztési Stratégia, Településfejlesztési Konceptió és helyi fejlesztések: jelen ciklus

1. Kérjük meséljen a jelen tervezési periódus (2014-2020) helyi tervezési folyamatairól!
2. Mik ezek legfontosabb lépései, állomásai? Mit gondol ezekről? Mik ezek erősségei? Mik ezek gyengeségei?
3. Ön hogyan változtatna e folyamaton/folyamatokon? Mi az, amivel elégedett, amit hiányol/amin lehetne javítani? Miért? Mit kellene/kellett volna Ön szerint másképpen csinálni egy ilyen tervezési folyamat során? Miért?
4. Hogyan viszonyulnak a 2014-es tervezési folyamatok az előző ciklus vonatkozó folyamataihoz? Mit gondol erről? Miért?
5. Kik voltak a főbb szereplők, akik részt vettek a folyamatban és befolyásolták a tervek tartalmát? Hogyan? Miért?

4. Integrált Városfejlesztési Stratégia, Településfejlesztési Konceptió tartalma

1. Mit gondol az IVS és Településfejlesztési koncepció tartalmáról? Elégedett vele? Miért?
2. Mi az, ami a tervek erőssége? Mi az, ami a gyengeségük? Mi az, ami Ön szerint hiányzik belőlük? Miért?